

T.C
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

74378

GÜNÜMÜZDE TASAVVUF YOLUYLA
İSLAM'A YÖNELİŞİN SOSYO-PSİKOLOJİK
ANALİZİ

74378

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Orhan GÜRSU

Danışman
Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ

BURSA-1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ÖNSÖZ

Son yıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında özellikle de Avrupa ülkelerinde insanların kendi dinlerini terkedip İslam'a yönelişin giderek arttığı gözlenmektedir. Baştan sona köklü bir değişimi hedef alan ihtida olaylarının motivasyon kaynakları farklılık göstermektedir. Bu motifler içerisinde mistik ihtidanın ayrı bir yeri ve önemi vardır. İnsanların mistik olaylar ve etkenler sonucu din değiştirmelerinin nedeni nedir? Maddi unsurlar üzerinde bina edilmiş batı medeniyetinde manevi hareketlerin bu kadar etkili olmasının nedeni nedir? Fertlerin ihtida sonrasındaki hayatlarında ne tür değişiklikler gerçekleşmektedir. Tasavvufun ve mistik hareketlerin bu değişikliklerdeki cazibesi nereden kaynaklanmaktadır?

Uzun ve yorucu bir çalışma sürecinde bu sorulara cevap aramaya çalıştık. Bu yorucu çalışma sırasında incelenen hayat hikayeleri bizi hayatın anlamı üzerinde düşünmeye sevk etti. Her ihtida hikayesinde kendi hayatımızdan bir parça bulduk. Her ihtida hikayesinin kendine özgü bir dünyasının olduğunu gördük. Tasavvuf ve psikoloji... soyut olan ayakları yere basmayan iki inceleme alanı. Böyle bir düzlemde yol almanın oldukça zor olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu nedenle çalışmamızın mükemmel olmadığını ve bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılar için küçük bir katkıda bulunmanın dışında bir iddiasının olmadığını belirtmemiz gerekir.

Elimizdeki çalışmanın ortaya çıkmasında bir çok kişinin katkıları olmuştur. Her şeyden önce araştırmanın her safhasında bilgi ve rehberliği ile bizden yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Hayati Hökelekli'ye olan şükranlarımı ve minnettarlığımı belirtmekten mutluluk duymaktayım. Araştırma esnasında görüşleriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Mustafa Kara'ya, Dr. Kemal Sayar'a, Arş. Gör. Abdulkerim Bahadır'a, Ubeydullah Aytaç Aydın'a, Salih

Sürdem'e ve adını burada zikredemediğim fakat varlık ve destekleriyle daima yanımda olan dostlarıma teşekkürü bir borç biliyorum.

Ayrıca bu araştırmanın ortaya çıkmasına yardım eden ve hayat hikayelerini benden esirgemeyen, dostlukları ve sevecenlikleriyle beni onurlandıran otuz muhtedi kardeşimize şükran ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Konya –1999

Orhan GÜRSU

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Seçiliş Nedeni.....	1
Metot	3

I.BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

A.TASAVVUF VE MİSTİSİZM..... 6

1) Tasavvufun Tanımı.....	6
2) Tasavvuf ve Sufilik.....	7
3) Mistisizm.....	11
4) Mistisizm-Tasavvuf İlişkisi.....	13
a. Mistisizm ve Tasavvuf Arasındaki Benzerlikler	17
b. Mistisizm ve Tasavvuf Arasındaki Farklılıklar	21

B.PSİKOLOJİK AÇIDAN MİSTİSİZM..... 24

1) Mistik Zihniyet ve Kişilik.....	24
2) Şeyh-Mürid İlişkisi.....	26
3) Mistik Bilincin Oluşumu.....	32
a. Mistisizmde Ruhsal Uygulamalar, Nefs Disiplini	32

b. Dinsel Ritüeller ve Meditasyon.....	35
c. Sufi Psikolojisi	41
d. Ego, Analitik Psikoloji ile Sufi Psikolojisi	49

II.BÖLÜM

İHTİDÂ PSİKOLOJİSİ VE TASAVVUF YOLUYLA GERÇEKLEŞEN İHTİDÂ OLAYLARI

A.İHTİDÂ PSİKOLOJİSİ.....	63
1) İhtida Kavramı ve Tanımı	63
2) İhtida'da Sosyo-Kültürel Etmenler.....	66
a. İhtida'da Yaş	66
b. Eğitim ve Meslek.....	70
3) İhtida Öncesi Din ve Tanrı'ya İnanç Durumu	72
4) İslam'dan Önce Başka Dinlere Girme	74
5) İhtida Öncesi Çocukluk Yaşamı.....	76
6) İhtida'nın Gerçekleşmesine Kaynaklık Eden Motifler.....	81
a. Anlama İsteği ve Anlam Arayışı.....	85
b. Entelektüel Arayış.....	89
c. Estetik Etkilenme.....	93
d. Kimlik Bunalımı ve Emniyet İsteği	95

e. Dramatik Tecrübeler.....	96
f. Dini Telkin ve Bağlı Olduğu Dinden Tatmin Olamama.....	100
7) İhtidanın Gelişim Safhaları.....	104
a. Bunalım Safhası.....	104
b. Araştırma	106
c. Karar Verme ve Teslim Olma.....	108
d. Sonuç Safhası.....	111
8) İhtida Tipleri.....	113
9) İhtida'da İlahi Müdahale; Rüya ve İçedoğuş	118
B. MİSTİK İHTİDÂ.....	123
1) Batıda Tasavvufa Duyulan İlginin Sebepleri.....	124
a. Modern Dünyanın Bunalımı ve Değerler Yoksunluğu.....	124
b. Tasavvufa Dair Eserlerin Etkisi	131
c. Tarikat Faaliyetlerinin Etkisi	134
d. Şeyh veya Müridlerden Etkilenme.....	141
e. Sanat Eserleri.....	146
2) Mistik İhtida Öncesi ve Sonrası Kişilikteki	
Değişmeler ve İhtida Problemleri	148
3) İhtida Öncesi Uyuşturucu Kullanımı ve Psikolojik Problemler	150

4) Mistik İhtida Sonrası Karşılaşılan Problemler ve Değişmeler	151
5) Mistik İhtida ve Normal İhtida Arasında Bir Karşılaştırma	154
Sonuç	158
Bibliyografya	162
Ek 1	175
Ek 2	181

TABLolar

Tablo-1 İhtida yaş grupları.....	67
Tablo-2 Eğitim Seviyesi.....	70
Tablo-3 Meslek Dağılımı.....	71
Tablo-4 Mühtedilerin yetiştirildikleri dinler.....	73
Tablo-5 İslam'dan önce başka dinlere girme.....	75
Tablo-6 Mühtedilerin tarikat gruplarına göre dağılımı.....	129

KISALTMALAR

.g.e.	: Adı geçen eser
.g.m.	: Adı geçen makale
bkz, bkz.	: Bakınız
.	: Cild
çev.	: Çeviren
diğ.	: Diğerleri
.	: Sayfa
.	: Sayı
s.	: Tarihsiz
d.	: ve devamı
b.	: ve benzeri
s.	: ve saire

BİBLİYOGRAFYA İLE İLGİLİ KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bas. Yay. Dağ.	: Basın Yayım Dağıtım
Derl.	: Derleyen
D.İ.B. Yay.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
J.Ü.İ.F.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SEÇİLİŞ NEDENİ

Son yıllarda Batı ülkelerinde sahip olduğu inancı bırakıp farklı inanç sistemlerine girenlerin sayısının hızla arttığı artık bilinen bir gerçektir. Teknolojik gelişmeler, nüfusun hızlı artışı, aile yapısının sarsılması, kilisenin asıl misyonundan uzaklaşarak sekülerleşmesi, maddî olana bağımlılık, Batı insanını yalnız bırakmış, ferdiyetçi ruhu ön plana çıkarmıştır. Bir mühtedinin deyişiyle: "Biz maddî olarak her şeye sahibiz, doyuma ulaştık. Ama bu arada ruhumuzu yitirdik." Kalabalıklar içerisinde yalnızlığını duyurabilecek bir ses, ruhsuz dünyada bir ruha sahip olmak iştiyakı, ihtida serüvenini başlatan önemli etkenlerden birisi olarak gözükmektedir.

Batı'da özellikle Hindistan kaynaklı Doğu gelenekleri ve mistik akımların oldukça yaygın hale gelmesi, revaç bulması bu sorunun bir dışavurumu olarak kabul edilebilir. Normal, bilindik ihtidalar kadar mistik ihtidaların ortaya çıkışı elbette birçok sebebe dayandırılabilir. Bunların ancak psiko-sosyal bir çerçevede incelenmesiyle anlaşılabilir hale geleceğine inanıyoruz.

Şimdiye kadar mistik ihtidalar üzerinde yapılmış olan araştırmalarda genel bir kanı olarak bu ihtidaların kökeninde şu iki unsurun olduğu ileri sürülmüştür:

1. Batı ülkelerinin içinde bulunduğu durum: Modern dünya ferdiyetçiliği teşvik eder. Ferdiyetçiliğin üstündeki bütün prensipler bir

anlamda ikinci plana itilir. Ferdîyetçi bakış açısı kalbi, sezgiyi dolayısıyla da tabiat-üstüne ait bilgiyi reddetmiş olmaktadır.¹

2. Tasavvuf faaliyetlerinin etkisi: Son zamanlarda tasavvufun etkisiyle İslam'a girmiş olan Batılı entellektüel aydınların yazmış oldukları eserler, tasavvuf gruplarının misyoner faaliyetleriyle birlikte hızlı bir şekilde gelişmeleri.

Tasavvuf gruplarının etkisiyle din değiştirmiş mühtedilerin daha çok hangi gruplardan oluştuğu, din değişiminden önce ne gibi psikolojik sorunlar içerisinde buldukları en başta cevabını arayacağımız sorular olacaktır. Bunun için mühtedilerin hayatı; ihtida öncesi, ihtida anı ve ihtida sonrası olmak üzere 3 ayrı bölüm halinde incelenecektir.

Bu çalışma konusunun seçiliş nedeni Batı'daki ihtida hadiselerinde tasavvufun önemli bir rol oynadığı kanaatine bizi sevkeden çeşitli gözlemlerimizdir. René Guénon, Frithjof Schoun, Titus Burckhardt, Eva Vitray Meyerovitch, Martin Lings, Ian Dallas, Michel Valsan gibi Batı'nın tanınmış şahsiyetleri neşrettikleri eserlerle hem Batılı ülkelerde hem de dünyanın bir çok ülkesinde ve Türkiye'de önemli bir yere sahip olan düşünürlerin tasavvufun etkisiyle İslam'a yönelmiş olmaları ve halen farklı tasavvuf gruplarında faaliyet gösteriyor olmaları bizi böyle bir çalışmaya sevketti. Adı geçen şahısların yaşayışları ve eserleriyle daha nice Batı insanını etkileri altına alabileceklerini tahmin etmek zor görünmemektedir. Bu anlamda Tasavvuf psikolojisi, ihtida ve mistik ihtida sebepleri tezimizin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'de Tasavvuf Psikolojisi ve

---

¹ TAHRALI, Mustafa, "*Batı'daki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü*", Uluslararası 1.İslam Düşüncesi Sempozyumu, D.E.Ü.İ.F. Yay., İzmir, 16-18 Eylül 1985, s.3.

mistik hidayetler üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olması böyle bir çalışma yapmaya bizi sevk eden etkenler arasındadır.

Bu araştırmayı gerçekleştirirken Ali Köse'nin İngiliz mühtediler üzerinde yapmış olduğu "Neden İslam'ı Seçiyorlar" adlı çalışması bize yol gösterici oldu. Ayrıca Mustafa Tahralı ve Osman Türer'in bu alanda yazmış oldukları makalelerden de söz edebiliriz. Bunların yanı sıra mühtedilerin hayatlarını konu alan müstakil eserlerden de yararlanmaya çalıştık. Bununla birlikte sadece mühtedilerin hayat hikayeleri ile sınırlı bu çalışmaların araştırmamızın bütünü içinde, bizi sınırlı bir kaynak görevi gördüğünü belirtmem gerekir.

METOD

Din değiştirme özellikle, tasavvufun etkisiyle din değiştirme sadece din psikolojisinin değil, sosyal bilimlerdeki birçok disiplinin inceleme alanına girecek kadar geniş bir alana sahiptir.

Bu araştırmada mülakat, otobiyografi ve katılımcı gözlem metotları kullanılmıştır. Araştırma öncesinde, bu alanla ilgili literatür taraması yapılmış, mühtedilerin hayatlarını bir bütün olarak ortaya koyabilecek şekilde soru listesi hazırlanmış, hazırlanan sorularla mühtedinin din değişiminden önceki hayatı, din değiştirme süreci ve din değiştirdikten sonraki hayatının öğrenilmesi hedeflenmiştir. Soru seçiminde bizden önce bu alanda yapılmış olan çalışmalar göz önünde bulundurulmuştur. Mühtedilerin konuşmaları sorularla sınırlı tutulmamış, diledikleri zaman farklı konulara girmelerine müsaade edilmiştir. Görüşme öncesi mühtedilerle dilerlerse kimliklerini açıkça ortaya koyan bilgileri vermeyebilecekleri ve istemedikleri soruları

cevaplamayabilecekleri açıklanmıştır. Görüşmeler esnasında konuşmalar teybe alınmış daha sonra yazıya geçirilmiştir.

Araştırma dört farklı Avrupa ülkesinde; Belçika, Hollanda, Almanya ve Fransa'da mülakat yoluyla yapılmıştır. Yeni Zellendalı mühtedilerle mülakat mektup yolu ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca araştırma sürecinde mühtedilerin internette oluşturdukları sayfalardan da yararlanılmıştır. Araştırma 30 mühtedi üzerinde gerçekleştirilmiş ve onlara şu yollardan ulaşılmıştır: 1. Belirtilen ülkelerde faaliyet gösteren çeşitli İslamî organizasyonlardan (İslam kültür merkezi gibi) bazı mühtedilerin adresleri elde edilmiştir. 2. Tasavvuf gruplarının merkezlerine gidilerek ve yine cami, dernek vb. yerlerde mühtedilerle görüşülmüştür. 3. Görüşme yapılan mühtedilerden tanıdıkları diğer mühtedilerin isim ve adresleri alınarak irtibat kurulmuştur. 30 kişilik mühtedi topluluğunun %66'sını (20 kişi) bir sūfî topluluğuna mensup mühtediler oluştururken, %33'ünü (10 kişi) diğer mühtediler oluşturmuştur. Şeyh Nazım ve Nakşibendî gruplarının toplantı yerlerine gidilerek görüşmeler katılımcı gözlem yoluyla yapılmıştır. Ancak mühtedilerin bir kısmı sorulan sorulara (özellikle şeyh, olağanüstü haller, mistik motifler... gibi), riya olur endişesi ile cevap vermekten kaçınmışlardır. Fransa'da Kâdirî ve Şâzelî gruplarına mensup mühtediler ise Fransız polisinin aşırı baskısından çekinerek görüşmeyi kabul etmemiş ya da verilen adreslerde kendilerine ulaşamamıştır.

Araştırmaya katılan mühtedilerin 21'ini erkekler, 9'unu kadınlar oluşturmuştur. Mülakatlar bizzat mühtedilerin evlerinde ve sūfîlerin toplantı yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi mühtedilere görüşme hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Görüşme süresi 1-2 saat

arasında değişmiştir. Mülakat öncesi mühtediyi daha iyi tanıyabilmek için din, mezhep, yaş, eğitim durumu, meslek gibi sorular sorulmuştur.

Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; "Tasavvuf'un Mahiyeti", " İslam Tasavvufu ile Diğer Mistik Akımlar Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler", "Şeyh-Mürid İlişkileri", "Mistisizmdeki Ruhsal Uygulamalar", "Tasavvuf Psikolojisi ve Ego Psikolojisinin Karşılaştırılması" gibi konu başlıkları altında tasavvuf psikolojisi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise "İhtidanın Motivasyon Kaynakları", "Gelişim Süreci", "İhtida Tipleri", "Mistik İhtida" gibi başlıklar altında genel bir ihtida bilgisi ve mistik ihtida bilgileri sunulmuştur. Mühtedilerin ihtida serüveni boyunca sahip oldukları özellikler tablolar halinde konu aralarında sunulmuştur. Son olarak Batı'da faaliyet gösteren tasavvuf grupları hakkında bilgi verilmiş, tasavvufun etkili olduğu ihtidalarla diğer ihtidalar arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.

Yapmış olduğumuz çalışma kuşkusuz eksikleri olan bir araştırmadır. Araştırma esnasında mühtedilerin cevaplarının doğruluğunu tespit etmek için bir kontrol grubunun olmayışı, mühtedilerin bazı sorulara kısmen cevap vermesi veya bazı soruları tamamen cevapsız bırakması gibi nedenler araştırmanın dezavantajı olarak görülebilir.

Yine de bu mütevazi ve iddiasız çalışmanın, daha sonra, yapılacak olan çalışmalara kısmen de olsa bir yön verebileceği, okuyucuların tasavvuf psikolojisi ve tasavvufun etkisiyle din değiştirme hadisesi hakkında bilgi edineceği bir kaynak olması ümit edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

A. TASAVVUF ve MİSTİSİZM

1)Tasavvufun Tanımı

Denilir ki Tasavvuf ruhî bir âlem, bir hayat olduğundan, tasavvufu târif eden bütün büyükler tasavvuf tanımını kendi ruhsal yaşantılarına göre yapmışlardır. Bu nedenle yapılan bütün tasavvuf târiflerinde bir birlik bulmak mümkün değildir. Ancak, verilmek istenen mesaj ve mânâ birdir.

Buradan hareketle Abdülkerim Kuşeyrî, risalesinde şu tanımlara yer verir:

-Tasavvuf: Hakk'ın seni sende öldürmesi ve seni kendisiyle diriltmesidir. (Cüneyd-i Bağdâdî)

-Tasavvuf: Ahlaktır, ahlaken senden önde olan tasavvuf bakımından da önde olur. (Kettânî)

-Tasavvuf: Hakikatleri almak, insanların ellerinde bulunan şeylerden ümit kesip yüz çevirmektir. (Ma'ruf el-Kerhî)²

Tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla meşhur Reynold A. NICHOLSON'a göre ise:

---

² KUŞEYRİ, Abdülkerim,Kuşeyri Risalesi (Çev.S.Uludağ),3.Baskı,Dergah Yay., İst., 1991,s.450-454.(Sufî kelimesinin kaynağı,ortaya çıkışıyla ilgili bkz.İbn Haldun; Mukaddime (Haz.S.Uludağ), 2. Baskı, Dergah Yay., İst.1998, s.1113; İbn Haldun, Şifau's-Sail (Çev.S.Uludağ), Dergah Yay., İst. 1984,s.120

-Tasavuf:İlahi hakikatlerin idrakidir.³

Martin Lings'e göre ise:

-Tasavvuf; "Med ve cezir dalgalarına dalma, onun ebedi ve ezeli kaynağına geri çekilme sanatı, disiplini ve ilmidir."⁴

Müminlerin büyük çoğunluğu dalgaların bu haznelerde biriktirdiği suyla ilgilenirler ki bu su dinin biçimsel yönünü oluşturur.

2) Tasavvuf ve Sûfîlik:

Denilebilir ki: "Tasavvuf yahut da sûfîlik insanlıkla yaşıt bir konumdadır. Bir kudsî hadis-i şerifte Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim ve beni bilsinler diye insanları yarattım"⁵ Aslolan bir olanın bilinmesi ve tanınmasıdır. Sûfîler bir olana ulaşmanın ilk ve tek şartı olarak aşkı görürler.

Mevlânâ Fihi Mafih'inde; Allah'ın âlem içinde Âdem'i sûreti üzere yarattığını belirttikten sonra Hâfız'ın şu beyitlerine yer verir: "Mahbûb-i hakiki, kendi sûretini göstermek istedi; Âdem'in suyu ve çamuru ma'rekesinde çadır kurdu, kendini temâşa için topraktan âyine yaptı, kendi aksini gördü; gayretinden cümleyi alt üst etti."⁶

---

³ NICHOLSON, R.A.,İslam Sufileri,(Çev.Heyet),Kültür Bakanlığı Yay.,İst.,1978,s,7-23)

⁴ LINGS, Martin, Tasavvuf Nedir?, (Çev. H. Rahmi Yananlı), Akabe Yay., İst., 1986, s. 9-10. (Farklı Tasavvuf Tanımları İçin Bkz.: TÜRER, Osman, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, Seha Yay, İst., 1995, s. 23-25; ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, Marifet Yay., İst., 1995, s. 521-513.)

⁵ BURSEVÎ, İ. Hakkı, Kenz-i Mahfi, (Hzn. A. Akçiçek), Kitsan Yay., İst., 1997, s. 17-19.

⁶ MEVLÂNÂ, C. Rumi, Fihi Mafih, (Çev. Ahmet Avni Konuk), İz Yay., İst., 1994, s.1.

Bundan ötürü sâlik (yolcu)in yolu yani seyr-i sülûk, arayış hep bir olan etrafında seyredecektir. Hermann Hesse'in de dediği gibi "Nereye bu yolculuk peki? Evimize, hep evimize."⁷

Egzotik olanı arayış, ilginç, olağandışı ve bildik olmayana duyulan merak, genel olarak (Doğuya yapılan yolculuklarda olduğu gibi) kişilerin bir başka ülkeye ya da başka dine yönelmelerine yol açmıştır. Gerçek mistiklerden, Zen Rahipleri'nden ve şimdilerde insancıl ve insanüstücü psikologlardan öğrenilen en büyük ders: Kutsal olanın sıradan olanda, kişinin günlük yaşamında söze dökülenlerde, arkadaşlarında, ailesinde kendi bahçesindekiler kadar kendisine yakın olduğudur ve kutsal yerlere yapılan yolculukların belki de kutsal olanla karşı karşıya gelmekten bir kaçış olabileceği öğretisidir. Bu öğretisi ise çok kolaylıkla göz ardı edilebilmektedir. Mûcizeleri başka yerlerde aramak, var olan her şeyin mûcizevi olduğunun bilgisine sahip olmamanın kesin bir göstergesidir.⁸ Meşhur bir sûfî sözünde denilir ki: "Kendini bilen Rabb'ini bilir." İnsan benliği uçsuz bucaksız bir âlem, bütünüyle kozmostur. Çünkü onun kopyasıdır. "Âlemde bulunan her şey nefste mevcuttur."⁹ "İç âlemde olan şeyler, dış âlemde de vardır."¹⁰ Şu halde sûflikte "hikmet"i dışarıda aramak bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Şâzeliyye ekolüne bağlı Alevîyye kolunun İstanbul'da yapmış olduğu toplantıda târikatın şeyhi Sidi Beng-i Murad ile görüşmemde:

---

⁷ HESSE, Herman, Doğuya Yolculuk, (Çev. Kamuran Şipal), Afa Yay., İst., 1997, s. 13.

⁸ MASLOW, Abraham, Dinler, Değerler, Doruk Deniyimler, (Çev. H. Koray Sönmez), Kuraldışı Yay., İst., 1996, s. 18-19

⁹ ED-DARKAVİ, El-Arabi, Bir Mürşidin Mektupları, (Çev. İbrahim Kalın), İnsan Yay., İst., 1995, s. 18.

¹⁰ Upanişadlar, (Der. Mehmet Ali Işım), 2. Baskı, Dergah Yay., İst., 1997, s.28.

İnsanın anlam arayışına yönelik olarak, Sidi Beng-i Murad kendi şeyhi, Şeyh el-Alevî'den şunları nakletti; "Allah (c.c.) ilk olarak ruhu yarattı, daha sonra bedeni. Ruha, bedene girmesini emretti, ama ruh girmek istemedi. Çünkü beden dardı, soğuktu, karanlıktı... Oysa ruh nurdu, aydınlıktı, nasıl olur da bedene girerdi. Derken Allah meleklere emretti ve melekler "imâra"ya (sesli zikir, semâ) kalktılar. Ruh bu durum karşısında coştı, kendiden geçti ve farkında olmadan bedene girdi. O gün bugündür insanlar dünyada hep o sesi,o imârayı arayıp dururlar. Ne var ki bunu dünyada elde etmeleri mümkün değildir.İşte bu nedenle ağlayan küçük çocukların ritmik bir şekilde salındığında sustukları, yatıştıkları gözlenir. Hülasa insandaki bu arayışın kökeni ruhun yaratılışına kadar uzanan ve yeni olmayan bir hadisedir."

İslam Tasavvufu ve sūfîlik kaynak ve içeriği hasebiyle tartışmaların yoğun olarak yaşandığı bir kurum olsa bile tasavvufun Kur'an kaynaklı olduğunu ileri sürenler olmuştur.

Nurettin Topçu "İsyan Ahlakı"nda der ki "İslam mistikliği Kur'an'dan doğmuştur. Massignan hakkaniyetle kabul etmektedir ki Kur'an da mistikliğin gerçek tohumları, yabancı bir etkileşmeye ihtiyaç göstermeksizin hür gelişmeye elverişli nüveler halinde bulunmaktadır. Keza, İslamî tasavvufun, başlangıcında ve gelişme seyrinde sürekli ezbere okunan, üzerinde derin derin düşünülen ve uygulanan Kur'an'dan kaynaklandığını söyler. Çok dikkatli bir şekilde tahlil edildiğinde pek çok Kur'an ayetinin bize derin bir mistikliğin ilhamlarını verdiğini görmekteyiz."¹¹ Şu ayet bu konuda örnek olarak en çok zikredilenlerden birisidir: "Onlar ki inanmışlar ve Allah'ı anmakla

---

¹¹ TOPÇU, Nurettin, İsyan Ahlakı, (Çev. Mustafa Kök – Musa Doğan), Dergah Yay., İst., 1995, s. 165.

kalpleri huzur ve doyum bulmuştur; çünkü bilin ki, kalpler gerçekten de ancak Allah'ı anarak huzura erişir."¹²

Tasavvufun tam anlamıyla İslamî olduğu yalnızca şer'i biçimleri sürdürüşünde kendini belli etmekle kalmaz, aynı şekilde peygamberden başlayarak örgensel bir gelişme göstermesi ve öz bakımından İslam'a yabancı olmayan her türlü ruhsal anlatım biçimlerini özümlemekte gösterdiği yetenekle de kendini belli eder.¹³

Sûfluk bâtinî ve hal ilmi olmakla birlikte içerdiği konular doğrudan insanla, insan psikolojisiyle ilgili olduğundan asırlardan beri konu ile ilgilenenlerin dikkatini çekmiştir. Her toplumun sosyal psikolojisi bir yönüyle o toplumda gelişen mistik düşüncelerle doğrudan ilgili olmuş; milletlerin, medeniyetlerin zihniyetine doğrudan tesir etmiştir."¹⁴ Nitekim günümüzde özellikle de Batı uygarlığında tasavvuf üzerine yapılmış bir çok araştırma ve o oranda yazılmış eser mevcuttur.

Tasavvuf incelemesinin, bilimsel araştırmalarda yer işgal etmesi sevindirici olmakla birlikte beraberinde oldukça önemli sakıncaları da gündeme getirdiği görülmektedir. Her şeyden önce tasavvuf bir hal ilmidir. Ancak yaşantılar ve deneyimler sonucu üzerinde söz söylenebilecek bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla bu konuda söz söyleyebilmek için sembolik bir dile sahip olup anlamlandırmada da simgesel düşünme yetisine sahip olmak gerekir. "Akâdemik bilim, Doğu

---

¹² Râd: 13/28.

¹³ BURCKHARDT; Titus, İslam Tasavvuf Doktrinine Giriş, (Çev. Fahreddin Arslan), Kitabevi Yay., İst., 1995, s.18.

¹⁴ KARA, Mustafa, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, 2. Baskı, Dergah Yay., İst, 1990, s.19.

doktrinlerinin aksi içeriğini özümleme de tamamen ikincil ve son derece dolaylı yardımcı bir unsur olmaktan ileriye gidememektedir.”¹⁵

O halde rasyonel bir mantık ve determinist bir anlayışla sūfliğe yaklaşmak bizi özden uzaklaştırabileceği gibi yanlış anlamlandırmaya da yol açabilir. Nihayetinde sūflik, bir takım kurallar veya ilimlerden meydana gelen bir sistem olmayıp ahlaki bir temayüldür. Yani sūflik bir takım kaidelerden ibaret olsaydı, zahmetli bir çabalama ile elde edilebilirdi, sonra bir ilmi bulunsaydı, öğretim yoluyla kazanılabılırdı.¹⁶

Efsaneli bir hikmet ve İslam’ın bâtinî yönü olan sufizm, bir öğretim şekli, dini bir sistem, Araplar’ın gizli bir târikatı, sihir, veya gelenek değildir.¹⁷ Sultana yapılan yolculuğun ilmidir. “O, hissedebileceğimiz en güzel duygu, en güzel heyecandır. Bütün gerçek sanatın ve bilimin tohumu ondadır.”¹⁸

3) Mistisizm

Mistisizm, eski Yunanca’da “gözleri kapamak” anlamına gelen “myein” sözcüğünden gelir; demek ki mistisizm de bilinen yollardan giderek ya da zihin işleterek erişilemeyecek bir şeyler vardır. “Dinler içinden akan büyük ruh nehri diyenler olmuştur mistisizme. Siz, ister bilgelik, ister aydınlık, ister aşk, ister hiçlik deyin ona, gerçek olan, en geniş anlamıyla, tek bir hakikatin bilincine varmaktır.”¹⁹ Başka bir

---

¹⁵ Geniş Bilgi İçin Bkz.: BURCKHARDT, Titus, a.g.e., s.9.

¹⁶ NICHOLSON, R.A., a.g.e., s.22.

¹⁷ DORST, Birgitte, “Üstad, Mürid ve Sufi Grubu”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev. Kemal Yazıcı – Ramazan Kutlu), İnsan Yay., İst., 1994, s.85.

¹⁸ SEROUYA, Henri, Mistisizm, Gizemcilik, Tasavvuf, (Çev: Nihal Önal), Varlık Yay., İst., 1967, s.85.

¹⁹ SCHİMMELE, Annemaria, Tasavvufun Boyutları, Adam Yay., İst., 1982, s.17.

deyimle: "İnsan ruhunun, yaratılışın temel ilkesiyle samimi ve aracısız birleşmesi, anlaşılması demektir."²⁰

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi mistisizmde akıldan çok aşk ve isteme gayreti hakimdir, hatta çoğu mistiklere göre bu yolda, yola koyulan için ilk ve kaçınılmaz olan şart; aklın bir kenara bırakılmasıdır. Şunu da hemen belirtelim ki yapılan onca mistisizm tanımının yanı sıra bu kavramın bütün dinler ve özellikle de İslam Tasavvufu için kullanılamayacağını ileri süren görüşler mevcuttur. Örneğin büyük düşünür René Guénon mistisizmin, sufizm sözcüğüne karşılık olarak kullanılmasına ve tasavvufun İslam mistisizmi olarak tanımlanmasına karşı çıkmaktadır. Ona göre; "Batılılar özellikle İslam Tasavvufunu belirtmek için sufizm diye bir kelime uydurdular. Ama bu terim tamamen itibari bir adlandırma olmakla kalmamakta, hemen hemen kaçınılmaz bir şekilde sadece belli bir ekole ait bir düşünceyi çağrıştırmaktadır. Oysa gerçekte böyle bir ekol yoktur. Mistisizm tamamen Hristiyanlık'a özgü bir şeydir."²¹

Yine de bunun aksine Tasavvufu mistisizm diye tercüme etmek ancak mistisizme tasavvufun taşıdığı ve aslında temel olan kesin anlam verildiğinde mümkün olur. Konu bu şekilde anlaşıldığında sûfleri gerçek Hristiyan mistikleri ile karşılaştırmakta bir sakınca yoktur.²² Bu nedenden dolayı biz araştırmamızda mistik terimini kullanmayı uygun görüyoruz.

---

²⁰ SEROUYA, Henri, a.g.e., s.8. (Farklı Tanımlar İçin Bkz.: SAFA, Peyami, Mistisizm, Babıali Yay., İst, 1961, s.9; BOLAY, S. Hayri, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Akçağ Yay., Ankara, 1990, s.174).

²¹ GUÉNON, René, İslam Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış, (Çev. Mahmut Kanık), İnsan Yay., İst., 1989, s. 30-34.

²² BURCKHARDT, Titus, a.g.e., s. 24.

4) Mistisizm-Tasavvuf İlişkisi

Hangi dinden olursa olsunlar, mistikler yaşantılarını üç görüntü grubu ile anlatmaya çalışmışlardır:²³

1- Allah'ı arayıp durma: Sâlikin (tasavvuf yoluna girenin) yürümek zorunda olduğu târik (Tasavvuf Yolu) ile temsil edilir; kutsal yerleri ziyaret için yola çıkma, miraç gibi gök yolculukları bu tür alegorilerdendir.

2- Ruhun zühd (çilecilik) ile arınması sonucu uğradığı dönüşüm: Çoğunlukla simyadan alınan imgelerle, ya da doğada ve bilim öncesi bilimde karşılaşılan benzer süreçlerle dile getirilmiştir. Çağlar öncesinden gelen, değersiz madeni altına çevirme hayali, ruh düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

3- Sonunda da, sevenin sevilenle birleşme özlemi ve sıla özlemi: İnsan aşkından alınan simgelerle dile getirilmiştir ki mistiklerin dizelerinde baştanbaşa garip, insanı büyüleyici bir karışım görülür. Bu insan aşkı ile Allah aşkının karışımıdır. Hallac'ı, Rabia'yı, De la Croix'i ya da Azize Therese'yi yola düşüren bu aşktan gayri bir şey değildir. Feridüddin Attar'ın "Mantiku't-Tayr'ında kuşlar ülkesinin bütün kuşlarını Kaf Dağı'nın arkasındaki padişahları Simurg'u bulmaya yönelten ve sırasıyla; istek, aşk, marifet, istiğna, tevhid, hayret ve yokluk vadilerinden geçirten de yine aynı aşktır.²⁴

---

²³ SCHİMMELE, Annemarie a.g.e., s.18.

²⁴ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: ATTAR, Feridüddin, Mantiku't-Tayr, (Çev.Yaşar Keçeci), Kırkambar Yay., İst., 1998

Mistisizm gerçek yönü ile transandantal bir tatmin iştıyakı ve ihtirası olmaktan ziyade Allah'a kavuşma yolunda bir aşkın kemal ve tatmin iştıyakıdır. Diğer bir anlamda ise mistisizm şahsiyetin yeniden yapılanışdır. Çünkü Allah, zaman ve mekanın ötesinde ve üstünde olmakla beraber her yerde hazır ve nazır olduğundan ona bir yoldan değil, belki her yoldan ulaşılabilir. Bu anlamda mistisizm, şahsiyetin yeniden yapılanışdır.

“Şahsiyetin bu yeniden yapılışı için nefis, bir sistem içinde tertiplenmiş haller ve gelişme merhaleleri içinden geçer ki buna mistik yol veya seyr-i sülûk denir.”²⁵

Mistisizmde amaç Allah'a yahut ideal edinilen şeye ulaşmak, kendini aşarak Allah'la bir olmaktır. İsimler (Allah, Nirvana, Brahma vb.) farklı olsa da ulaşmak istenen nihai hedef aynıdır. Hedefe ulaşmak için de nefsi terbiye etmek, kalbi temizlemek, ruhu yüceltmek, bu amaç için mücadele ve çilelere katlanmak çeşitli dinlerdeki mistisizmin ortak yönleridir ve tasavvufta da vardır.²⁶

İslam Tasavvufu ve diğer dinlerdeki mistik akımlarda ilahi olana ulaşmanın temel prensiplerinden birisi de zühd hayatıdır. Münzevî bir hayat yaşayan, zihnini sadece tefekkür ve temâşaya veren insan gerçek hedefe yaklaşmış olur. İnsan arzularını yenmek için onlardan uzak kalmayı başka bir deyişle inzivayı; nefsinin disipline etmeyi veya dünyayı unutmak için trans haline geçmeyi deneyebilir.²⁷ İslam Tasavvufunda

---

²⁵ SUNAR, Cavit., Mistisizm'in Ana Hatları, A.Ü.İ.F. Yay., Ankara, 1986, s.14.

²⁶ PEKER, Hüseyin, Din Psikolojisi, Sönmez Yay., Samsun, 1993, s.113-114.

²⁷ GÜNGÖR, Erol, İslam Tasavvufunun Meseleleri, 3.Baskı, Ötüken Yay., İst., 1989, s. 27-28.

sıklıkla gözlenmemekle birlikte diğer geleneksel Doğu öğretilerinde, Allah'a ulaşmak için yapılan nefis disiplinlerinde; normal dışı bütün fenomenler, (yoga, nefse eziyet etme, trans halinde bulunma vb.) uygulamalar kullanılabilir. Sıraladığımız bu yöntemler her ne kadar mistikliğin bir parçası olarak görünse de Bernard Grom bu duruma karşı çıkar. Ona göre; "Mistisizm mümkün olan bütün normal dışı fenomenlerin ortak bir kavram olarak ya da Dinsel yoğun tecrübelerin her şekli olarak anlaşılmalıdır. Onunla bağlantılı olsalar bile yine mistisizm sadece mistik görüntülerden ibaret kabul edilmemelidir. (Örneğin vahiy tecrübesi, vecd değişken zaman bilinci, bedensizlik duygusu, durugörü ya da telepati.)Mistik tecrübe bütün dünya dinlerinde genel fenomenolojik özü ifade etmelidir.²⁸

Mistik yaşantının evrensel fenomenolojik özü, birlik ve uyum göstermektedir. Mistik, yaşantısını tamamen içsel tarzda tecrübe ettiği ve pozitif ben sınırsızlığı hissettiği ve bilinen subje-obje farklılığını aşip birliği hissettiği müddetçe bu böyledir. Gerek kendiliğinden gelen ve gerekse meditasyon pratikleri sonucu ortaya çıkan birlik tecrübeleri derûnî olarak vasıtasızca ortaya çıkar ve içsel temellere oturur. Mistik tecrübelerle ilgili hemen her olayda ben sınırlarının ortadan kalktığından söz eder. Bu bir bakıma benliğin kaybedilmesidir.²⁹ Bu bağlamda mistiklik sadece normal dışı bir takım tecrübelerin denendiği merkez olmaktan çıkıp çoğunlukla yaşantının ta kendisi olur ve hedef olarak bu kabilden tecrübelerin yaşanması pek fazla bir anlam ifade etmez.

---

²⁸ GROM, Bernard, Religions Psychologie, Kösel-Vanderhoeck & Ruprecht, München,1992, s. 339.

²⁹ GROM, Bernard, a.g.e., s. 345.

Bazı düşünürler mistisizm türlerini birbirinden ayırmıştır. Zaehner mistisizm'in karakteristiğini iki ana tip olarak açıklamıştır:

a- Kudsî mistisizm: Oldukça dinsel bir karakter taşımasına rağmen, dünyevi mistisizmi basitçe birleştirici bir tecrübe ile alakadardır. Daha iyi belirleyici farklar bulunabilir. Tanrısal mistisizmde kişi Tanrı ile birlik ister, aynılık değil. Monistik mistisizmin amacı ilahi, evrensel bir takım disiplinlerle aynılıktır.

b- Dinsel olmayan mistisizm: Doğanın tamamını kapsayan bir şeyler ya da her şeyle birlik peşindedir.³⁰

Buna göre mistisizmin karakteristik özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz: Birlik fikri,târif edilemezlik,gerçeklik,zaman ve uzay aşkınlığı, paradoksallık³¹ en önemlileridir.

Dikkat edilirse sıralanan maddeler bizim normal bilincimizle kavrayamayacağımız ve izah edilmesinde acziyet içinde kalacağımız nitelikler sergilemektedir. Gerçi çoğu mistiklerin kendileri bile yaşadıkları halleri izah edememektedir. Bu nedenle yeterince tanımlanamazlık, ifade edilemezlik özelliğinin, mistiğin şuurlu dünyasındaki karakteristik özelliklerden biri olduğu, bu konuda araştırma yapan psikologlar tarafından da kabul edilmektedir. Örneğin, mistikler hakkında önemli araştırmalar yapmış olan William James, mistiğin tam olarak anlaşılamayacağını belirterek şöyle der: "Bir kimse bir senfoninin değerini bilmek için müzik kulağına sahip olmalı. Bir âşkın durumunu anlamak için bizzat kendisi sevgi içinde olmalı. Gönül

---

³⁰ MEADOW, Jo Mary - D. KAHOE, Richard, *Psychology of Religion, Religion in Individual Lives*. Harper Row Publ., New York, 1984, s. 143.

³¹ MEADOW, Jo Mary - D. KAHOE, Richard, a.g.e., s. 143-144.

ya da kulağa sahip olmadan müzisyen ya da âşığı izah edemeyiz. Hatta onu anlamsız sayarız. Mistiğin tecrübelerine karşı da pek çoğumuz aynı şekilde yetersiz durumdayız.”³²

Kuşku yok ki mistik yaşadığı bu tecrübelerle dini tecrübe arasında farklılıklar vardır. Denir ki: Allah’ın zatı hakkında fikir edinip sesini vasıtasızca dinlemiş, kendisiyle şahsi münasebette bulunmuş olan âriflere müracaat etmeliyiz. Onların Allah bilgisi ilahiyatçılarda olduğu gibi iştikak edilen, tefekküre dayanan bir bilgi değil; bilakis vasıtasız iç tecrübeden çıkan bir irfandır. Hulasa mistik tecrübeler sadece ortak bir öze sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda somut bir tezahüre sahiptir. James, Huxley, Stace ve diğer bir kısım araştırmacıya göre mistisizm bir kültür ve bilgi ötesi evrensel dindir. Din bilimleri bulguları ile tam anlamıyla örtüşmeyebilir.³³ Henri Serouya’nın deyişiyle; “Mistisizm, Tanrı’yı ispat etmez, onu sezer, onun varlığını belirtmez, kendisinde var olduğunu hisseder.”³⁴

4.a. Mistisizm ve Tasavvuf Arasındaki Benzerlikler:

Bütün mistiklerin ortak hedefi “Mutlak varlık” diye adlandırılan Allah’a ulaşmaktır.³⁵ Sûfî geleneğinin önemli bir yorumcusu olan Seyyid H. Nasr’a göre; tarihi açıdan her dinin bir başlangıç noktası vardır. Vahiy denilen ilahi iradenin izharından gaye muhtelif mesajlarla ifade edilmekle beraber insanın kurtuluşudur. Hinduizm, Hristiyanlık ve İslam vahiyle gelerek bu dünyada ikame edilen dinlere en güzel örnekler

---

³² Bkz. PEKER, Hüseyin, a.g.e., s.114

³³ GROM, Bernard, a.g.e., s. 360.

³⁴ SEROUYA, Henri, a.g.e., s. 9.

³⁵ DIEKMAN, Arthur, The Observing Self Mysticism and Psychotherapy, Beacon Press, Boston, 1982, s. 39.

teşkil ederler. Vedalar Hindu Rişi'lerine vahyedilirken Mesih bizzat "ete kemiğe bürünmüş kelime" ve Kur'an mesajı da "kitaba dönüşmüş kelime" idi. Hatta ilkel denilen dinler de eski zamanlarda inen vahiylerden gelmiştir. Mesela; Kuzey Amerika'nın güney Batısındaki kızılderili dini Pueblo veya 19.yy, Zellanda'sındaki Maori dini, bunların hepsi yüksek dinlerde rastladığımız aynı genel karakteri gösterirler; kutsal âleme, aşkın olana, doğa üstüne yönelik aynı bağlılıklar ve aynı mânevî davranışlar ve ilhamlar."³⁶

Bundan dolaydır ki tarih içerisinde farklı zaman ve farklı mekanlarda yaşamış olan mistiklerin sarfettikleri sözler arasında müthiş bir benzerlik vardır. Öyle ki bu sözleri okuyan bir kişi için ilk bakışta sözü edilen mistiklerin bir birleriyle temas içerisinde olduğu izlenimi oluşur. Bu kadar benzerlik arz eden sözlerin farklı farklı zamanlarda ve farklı kişiler tarafından söylenmiş olması şaşırtıcı olsa gerek. Örneğin Hristiyan mistiklerinden M. Eckhart, St. Augustine, St. Theresa ve daha birçokları ile İslam mutasavvıflarının (Mevlânâ, İbn Arabi, Rabia vb.) sarfettikleri sözler karşılaştırıldığında aralarında hayret verici bir benzerliğin olduğu görülür.

İslam dininde dua ve oruç, Budistlerdeki çile çekme fiilleriyle aynı şekli arz eder ve onlarla aynı gayeyi taşır. Mümini ilahi iştirak haline hazırlar. Zaten dini ayinlerle çile çekme sırasında aynı nitelikleri taşıyan geçiş merasimleri vardır. Gece duaları, adak oruçları, sürekli ibadetler vs. bunlardandır. Ruh'un Allah'la birleşmesi bir hal değişikliğinin semeresidir. Gerçekte her din bir şahsiyet değişikliğinin devamı gibi gözükür. Fakat bu şahsiyet değiştirmede mistik daha uzağa

---

³⁶ Bkz.KÜÇÜK, Hülya, Tasavvuf Tarihine Giriş Ders Notları, Konya, s. 96

gider ve üstelik oraya mükâşefe ve kendinden geçme gibi olağanüstü ve şaşırtıcı haller yaşanan bir yoldan gider, o içsel bir güç tarafından sürüklenmiştir.³⁷

Mistiğin ulaşmaya çalıştığı, var olan bütün biçimlerin ötesindeki gerçek hayat anlamına gelen beka hali, Hindu geleneğindeki “kurtuluş”a benzer. Yolculuğun merhalelerinden biri olan bireyselliğin yok olması yani fena hali ise Nirvana’ya benzer. Yine İslam Sûfîlerinde zikir esnasında yapılan dinsel ritueller (vücut pozisyonu, belli sözcüklerin sürekli terennüm edilmesi, yoğunlaşma) ile yoga arasında benzerlik vardır. Ruhsal yöntemlerdeki son derece büyük ayrılıklarla kendini belli eden Hinduizm; bilgi (jnana), aşk (brahti) ve eylem (karma) olarak üç yolu kesin biçimde birbirinden ayırır ve bu ayırım, fiilen de yetkin her gelenekte vardır. Tasavvufta bu üç yol şeklindeki ayırım Allah’a doğru çekilişin üç temel ilkesi konumundaki ayrımı karşılar; bilgi, aşk ve korku.³⁸

Bütün aşkın deneyimlerin, hangi kültüre, dine, ırka veya zamana ait olursa olsun aynı temayı işledikleri defalarca kanıtlanmıştır. Bununla birlikte bu deneyimlerin dili veya uygulanım şekilleri arasında küçük de olsa farklılıklar olabilmektedir. Bu deneyimler aslında anlatılamaz deneyimlerdir. Bu nedenle mistiğin yaşadığı deneyimleri bağlı bulunduğu yere göre anlatmış olmasını yadırgamamak gerekir.

Sûfîlerin kendileri ve sufizm bütün dini biçimler ve kültür türevlerinden bağımsız değildir aynı temel algı üzerinde odaklaşmıştır. Bu nedenledir ki İbn Arabi şöyle der; “Kalbin her türlü görüntüyü alabilir

---

³⁷ TOPÇU, Nurettin, a.g.e., s.164.

³⁸ BURCKHARDT, Titus, a.g.e., s. 39.

(giyebilir). Kalb içimizdeki bilincin çeşitlerine göre değişir.”³⁹ Tasavvufta Allah’ın belli bir isimle anılmaktan çok “Hu” diye anılmasının sebebi de budur belki. “Bir kudsî hadiste; “Ben kulumun beni zannettiği gibiyim.” buyuran Allah (c.c.) herkesin dilinde başka bir adla anılmasına rağmen, çağrılanın kendisi olduğunu ilan eder gibidir.”⁴⁰

Sonuç olarak Tasavvuf ile Mistisizm arasındaki benzerlikleri maddeleyecek olursak;

- 1- Her iki doktrinde “yekpare bilinç” vazgeçilmez bir ilkedir.
- 2- İçerikleri farklı olsa da “mutlak hakikat” bilginin nihai objesidir.
- 3- Hem tasavvuf hem de mistisizm, teknik bakımdan benzer ritueller ve ilkeler üzerinde temellenir.
- 4- Evren bir gölge varlıktır. Tek gerçek varlık “Aşkın realite”dir.
- 5- “Sonsuz varlık”la birleşme, her ikisinde de baş hedeftir.
- 6- Keşf, ilham ve zevk, mutlak bilginin kaynağıdır. Başka bir deyişle sezgi, tüm bilginin üstündedir. Akıl, duyu ya da tecrübe gibi alışılmış metotlarla elde edilemez.
- 7- Sezgisel bilgi, karakteri icabı, izah edilemez; başkalarına anlatılamaz. Çünkü O, Tanrı ile kul arasında mistik (sırrî) bir ilişkidir.
- 8- İkisinde de ahlak ve ahlaki terbiye ön plandadır.⁴¹

---

³⁹ Bkz.DIEKMAN; Arthur, a.g.e., s. 39.

⁴⁰ İbn Arabi,Nurlar Hazinesi(Çev.M.Demirci),2.Baskı,İz Yay.,İst.1994,s.74

⁴¹ FİLİZ, Şahin, “Mistisizm ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar”, Diyanet İlmî Dergisi, Mart 1994, Cilt: 30, Sayı:1, s. 118.

4.b. Tasavvuf ve Mistisizm Arasındaki Farklılıklar:

Geleneksel Doğu öğretileri ile Batı'daki mistik akımlarda gözlenen ilahi aşk, mutlak olana ulaşma, fena, vecd halleri gibi benzerliklerin yanı sıra, bu öğretileri birbirlerinden ayıran farklar da vardır. Bu farklılıklar daha çok İslam Tasavvufu ve diğer mistik akımlar arasında kendisini gösterir. Şöyle ki; "Avrupa mistisizminin tam karşısında yer alan Doğu tasavvufunun en bariz özelliği, bireyselliğin bütün izlerini yok eden, her yerde bulunan ve her şeye nüfuz eden derin bir tevhid şuuruna ulaşmış olmasıdır. İslam sūfîsinin görevi Allah'a benzemek veya ilahi tabiata iştirak etmek değil, kendi sahte benlik bağından kurtulmak ve böylece bir olan "sonsuz varlık"la yeniden bir olmaktır."⁴² İslamî tasavvufu diğerlerinden ayıran bir başka özellik ise, onun yeryüzü cennetiyle uyum sağlayacak bir mükemmellikte yaratılan insan için ideal olanı aramasıdır. Yani dış dünyanın çekiciliği, kalbin çekiciliği ile dengelenmiştir.⁴³ Oysaki Batı mistisizminde içe kapanık beden ihtiyaçlarını hiçe sayan ve kişisel bir özellik göze çarpılmaktadır. Aynı özellik Budist felsefesinde de karşımıza çıkar. Budist kendi nefsinin tezkiye etmeyle meşgul iken, sūfî ancak Allah'ı bilmek ve sevmekle nefsinin tezkiye etmiş olur.

Tasavvuf ile mistisizm arasındaki farklılığı ortaya koyan en güzel çalışmalardan biri de René Guénon'a aittir. Guénon her iki doktrin arasındaki farklılıkları şöyle özetlemiştir:

---

⁴² NICHOLSON, R. A., a.g.e., s. 70-71.

⁴³ LINGS, Martin, a.g.e., s.

1- Mistisizmin iki karakteri vardır; pasiflik ve methodsuzluk. Mistisizm de insanın nereden başlayacağı ve nereye ulaşacağı pek bilinmez. Tasavvufta ise belli ve metod çok önemlidir.

2- Mistisizmde şeyhe intisap etme yoktur. Tasavvufta ise seyr-i sülûk bir mürşidin huzurunda başlar. Mürşidin müride telkin ettiği evrâd ve ezkâr vardır ve mürşidlik bir silsileye tâbidir.

3- Mistisizmden farklı olarak tasavvufta mürid,meşreb ve kabiliyetine uygun bir tarikata girer.Müridin istidat ve kabiliyetine göre şeyh kendisine zikir ve riyazet gibi usullerle vuslata ulaşmasını gerçekleştirir.

4- Mistikler netice itibariyle "ilme'l-yakîn" derecesine yükselebilirler. Sûfîler ise "ayne'l yakîn"i geçerek, "hakka'l-yakîn"e, "insan-ı kâmil" noktasına ulaşırlar.

5- Mistiklerdeki extase (kendinden geçme) hali sürekli değildir, bir daha bu hali bulamayabilir. Sûfînin elde ettiği feyzi ise kimse alamaz. Yine mistisizmde bu hali yakalamak için ızdırıp esastır. Oysa tasavvufta ızdırabın özel bir yeri yoktur.

6- Mistisizmde hiyerarşi yoktur. Tasavvufta makamlar vardır. Sûfînin bulunduğu nokta bellidir.⁴⁴

Sıraladığımız bütün bu özelliklerin üstünde, İslam Tasavvufunu diğer mistik hareketlerden ayrıca en belirleyici ve önemli özelliği Nicholson'un da belirttiği gibi, İslam Tasavvufunun koyu bir tevhid

---

⁴⁴Bkz. KARA, Mustafa, a.g.e., s. 15-17.

inancına dayalı olmasıdır. Bu haliyle o, dinden farklı değil bizâtihi İslam'ın merkezi, kalbi görünümündedir.

B. PSİKOLOJİK AÇIDAN MİSTİSİZM

1. Mistik zihniyet ve kişilik

Sûfiler tarih boyunca gerek yaşayışları ve gerekse kullandıkları metotlar itibariyle hep ilgi odağı olmuşlardır. Halvet, zikir, sürekli nefsin tezkiyesi ile uğraşma, yalnızlık, zühd hayatı gibi uygulamalar sûflerin kendilerine has bir kişilik yapısı geliştirme ve dünyaya farklı bir bakış açısıyla bakmalarına yol açan gelişmelere kaynak oluşturmuştur. Bu yönüyle sûfî toplumdaki herhangi bir insan değildir, bilakis taşıdığı özellikler sebebiyle kendi benlik sınırlarını aşan, farklılaşmış bir dünya görüşüne ve kişiliğe sahiptir.

Gerçek sûfî; eşyayı kendisine vadedilen bir takım karşılıklar için değil, ancak; hal ve makamın gereği olarak terk eder. O, vaktinin adamıdır (İbnu'l-vakt). Onun için geçmiş ya da gelecek değil, içinde bulunduğu an önemlidir ve o anı yaşar. "Ayrıca, fakirin dünya hazlarını terk edip fakirliğe sarılması, kendisinin ihtiyar ve iradesiyle olmaktadır. Halbuki, kendi görüş ve iradesiyle hareket etmek, sûfî için bir hastalıktır. Çünkü sûfînin eşyadaki tasarrufu, kendi iradesiyle değil, Allah'ın iradesiyledir. Sûfî bizzat zenginlikte ve fakirlikte bir fazilet görmez. O, fazileti Allah'ın kendisini muvaffak kıldığı ve yönlendirdiği hal ve durumlarda görür. Girdiği işte Allah'ın bir izni ve rızası olduğunu bilir."⁴⁵

"Mistiklerin göze çarpan en önemli özelliklerinden birisi de duygusal olmalarıdır. Duygu ve heyecan hayatı onlarda en üst seviyede seyretmektedir. Mistik, genellikle insanların pek çoğundan daha yoğun

---

⁴⁵ ŞİHABUDDİN, Sühreverdi, Avarifü'l-Mearif (Gerçek Tasavvuf), (Çev. Dilaver Selvi), 2.Baskı, Umran Yay., İst., 1995, s. 68.

duygular ve canlı bir hayal gücü ile donanmış kişidir, fakat bu, mistiğin hiçbir fikir ve irade faaliyetinde bulunmadığı anlamına gelmez. Mistikler, coşkun ve taşkın bir dini hayat yaşarlar. Bunun sonuçları çok belirgin olduğu zaman az ya da çok marazi bir görünüm ortaya çıkarır. Bütün organizmayı sarsan şiddetli uzvi yan etkiler, bozukluklar ortaya çıkabilir; ağlamalar, titremeler, birdenbire patlak veren krizler kendinden geçmeler boy gösterebilir. Mistiklerin büyük çoğunluğunun, yaşadıkları tecrübeleri nesirden çok şiir tarzında ifade etmeleri, onlardaki bu duygu zenginliğinden ileri gelmektedir.”⁴⁶ Sufiler dünyadan çok uzak, kopuk ve fakat Allah’la bir o kadar yakın bir iletişim içerisindedirler.⁴⁷

Güngör’ün değerlendirmesini bu noktada dikkate almak gerekir:“Bir müslüman günah işlediği veya iğfa’le müsait bulunduğu bir zamanda yarın Allah’ın huzuruna nasıl varacağını düşünür. Bu huzurun vereceği azabı hesap eder. Halbuki sūfî ahiret hesabını hemen hemen kaldırmış gibidir, çünkü onun huzur’a çıkması için ahireti beklemesi gerekmez. O, her an Allah’la karşı karşıyadır. Yaptığının doğru mu yanlış mı olduğu yine onunla Allah arasında anlaşılır.”⁴⁸

Sufi temelde bir hikmet yolcusudur. Hikmetin, dünya sevgisinden kesilmek, hakka tevekkül ve teslim olmak, halka da sevgi, şefkat ve alçak gönüllülükle muamele etmekten geçtiğini bilir.⁴⁹ İlahi aşka giden yolun beşeri aşktan geçtiğinin farkındadır.

---

⁴⁶ HÖKELEKLİ, Hayati, Din Psikolojisi, 1. Baskı, T.D.V. Yay., Ankara, 1993, s. 343-344.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet İbn Hanbel, Kitâbüz-Zühd (Çev. M.E. İhsanoğlu), İz Yay., İst., 1993, s.29; Şah Veliullah Dihlevi, Hüccetüllahi'l-Bâliğa (Çev. M. Erdoğan), İz. Yay., İst. 1994, s.223

⁴⁸ GÜNGÖR, Erol, a.g.e., s. 110.

⁴⁹ Geniş Bilgi İçin Bkz.: İBRAHİM HAKKI, Erzurumlu, Marifetname, (Sadeleştiren: M. Fuad Başarı), Âlem Yay., İst., (Tarih Yok), s. 428-430.

“Bu şekli ile ele alınırsa mistisizm, mutluluğu arama biçimlerinden biri olarak göz önüne alınabilir. Çünkü çeşitli vasıtalarla şuur alanının bir çeşit daralması, kalbi ve düşünceyi sükûnet ve huzura kavuşturan tek yönlü şuur akışına yol açmaktadır. Düşüncenin bu yolla tekleşmesi ve saflaşması sonunda mutluluk, huzur, sözle anlatılamaz saadet duyguları yaşanmaktadır. Öyle ki bu büyük mutluluk ve sözle anlatılamaz huzur ve zevk duygusu, mistiği kendine ait her şeyden vazgeçiren ve büyük fedakarlıklara sevkeden cezbe ve huzur içerisine sokmaktadır. Psikanalistler bu durumu, insani şehvetin yüksek bir dereceye çıkması olarak yorumlarlar. Hökelekli'nin belirttiği gibi, “bu tür görüşlerin yüzeysel belirlemeler olmaktan öte bir değeri yoktur.”⁵⁰ Çünkü sūfi için temelde Mutlağın kendisinden başka bir şey yoktur. Bütün yapıp etmeler bir doğrultudadır. O parçasını taşıdığı şeyin sıfatlarına sahip olmak, ona yaklaşmak, Onda olmak için çabalar durur.

2) Şeyh-Mürit İlişkisi

Hikmet arayıcısının çıktığı uzun, sıkıntılarla dolu ve her an tersine dönebilecek olan yolculuğu esnasında tek başına olması düşünülemez. Derin girdaplar, uzayan vadiler, bazen daralan, bazen açılan muğlak ruh halleri ile sonuca ulaşıldığında sonsuza uzayan bir okyanusun üstünde dingin bir ruh ve huzur halinin yakalanması elbette ki bir kılavuzu gerektirecektir. İslam Tasavvufunda yolculuğa çıkan kişinin tecrübeli bir mürşide bağlılığı esastır. Sırlarla dolu bu yolda yolcunun yalnız başına yol alması zordur ve uygun karşılanmaz. Sâlikin tek başına yolculuğu tamamlayacağı bile meçhuldür. Bu nedenledir ki tasavvuf ıstılahında “şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır” denir. Yolcunun

---

⁵⁰ HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 345.

yolculuğu esnasında karşısına çıkan engelleri aşabilmesi, hedefe ulaşabilmesi için şeyh, kılavuz konumundadır.

Peki o halde kılavuz, şeyh veya mürşid kimdir? Denir ki mürşid; “Bir anlamda Allah’ın temsilcisidir. O, bir kâmil insan olarak, bir yandan Tanrısal nitelikleri, bir yandan da insanî nitelikleri taşımaktadır. Böylece mürşid, bir kutupta yer alan insanı, öteki kutupta yer alan Allah’a ulaştırır. Bu yönüyle o bir denge varlıktır.”⁵¹

“Şeyh; mürşiddir, ruh ile meşgul olur. Mürebbidir. Kendisine intisab eden (bağlanan) müridlerin bütün özelliklerini, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak herkese ayrı ayrı yol gösterir. Yaradılıştaki firasetin ve sahip olduğu ilmin derecesine göre, müridin kalbindeki, mizacındaki sertliği, ahlakındaki fesadı gidermeye çalışır.”⁵²

Sühreverdi’ye göre ise: “Mürşid, müridi mânevî kötülük ve kirlerden temizlik yoluna sevk edip terbiye etmektedir. Mürşidi-i kâmillerin üzerinde, Allah’ı Teala’nın vakarı ve heybeti vardır. Müridler mürşidlerin üzerindeki edep ve heybete bakıp, zâhiren ve bâtinen edep sahibi olurlar. Mürşid-i kâmil, daha önceden kendi nefsinin idare edip yönettiği gibi müridlerin nefislerini de terbiye eder. Allah’ın sohbet edenle sohbet edilen (mürşidle, mürid) arasında güzel bir kaynaşma meydana getirmesi sebebiyle, bir çocuğun tabii doğumla babasının bir parçası olduğu gibi, mürid de, mürşidinin bir parçası durumuna gelir. Bu doğuş, mânevî bir doğuştur.”⁵³ Tasavvufta sıklıkla kullanılan “ayna”

---

⁵¹ ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, 500 Soruda İslam, 2. Baskı, Yeni Boyut Yay., İst., 1990, s. 203.

⁵² ERAYDIN, Selçuk, Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet Yay., İst., 1984, s. 46-47.

⁵³ŞİHABUDDİN, Sühreverdi, a.g.e.s. 102-105

imgesi kılavuz için de kullanılır. Buna göre âlem bir aynadır. İnsan-ı kâmil ise bu aynanın cilasıdır.

Bir rehberine bağlanan mürid yani öğrenci mürşidin oğlu gibidir. Tasavvuf geleneğine göre mürid, mürşidin bir parçasıdır. Mürid her yönüyle rehberine teslim olmuştur ve hatta denir ki rehberin elindeki müridin, ölü kaldırıncısının elindeki ceset kadar pasif durumda olması gerekir. Mânevî yolculuk tehlikelerle doludur. Sûfî bu tehlikeli yolda rehberinin yardımını olmaksızın yürüyemeyeceğini farkındadır. Bu nedenledir ki sûfîler kılavuzlarına sınırsız derecede yetki vermişlerdir.

Sufilerin hikmetli sözlerinden birinde;“Testiyi doldurmak zorundaysınız onu önce boşaltmanız gerekebilir.”denir. Sûfî eğitim; sûfîlerin genelde insan türünün temeldeki eksikliği olarak gördükleri şeyi hedef alır. Testi zaten yarıya kadar dolu olduğu içindir ki sûfîler üstünü doldurmaktan apayrı olan gerçek öğretinin vuku bulabilmesinden önce, bu temel tartışmaların anlaşılmasına giden yolu açıp temizlemek zorundadır. Bu, sûfînin, insanlardan zaten biliyor oldukları her şeyi terk etmelerini isteyeceğini söylemek değildir, fakat sûfînin her hangi bir alandaki herhangi bir öğretmenin yapacağı gibi, öğrenme için elzem olan şartların yerine gelmesini beklemesinin gerekeceği anlamına gelir.⁵⁴ Öğretinin tam gerçekleşebilmesi, anlamına ulaşması için öğrencinin teslim olması, tam bir teslimiyet içerisinde olması, rehberine tartışmasız bağlanıp güvenmesi gibi şartların yanında takip edilen rehberin de belli şartlara haiz olması istenir.⁵⁵

---

⁵⁴ ŞAH, İdris, Yolun Yolu, (Çev. M. Ali Özkan), İnsan Yay., İst, 1996, s. 15-16.

⁵⁵ Şeyhte bulunması gereken vasıflar için bkz. NESEFÎ, Azizüddin, Tasavvuf'ta İnsan Meselesi (İnsan-ı Kâmil), (Çev. Mehmet Kanar), Dergah Yay., İst., 1990, s. 14; Mevlânâ Halid el-Bağdadi, Şemsü'ş-Şümus (Çev. S.H. Fevzipaşa) Kitsan Yay., İst. 1996, s. 319

Kılavuz, öğrencisinin mânevî gelişimini her an izler, kontrol altında tutar. Hatta müridin düşlerini, uyanıkken gördüğü hayalleri yorumlar, düşüncelerini okur, böylece bilinçli ve bilinçdışı hayatının her anını izler. Kılavuz müridin sahip olduğu bütün ruhî hastalıkların farkındadır, hastalıkların çözümü için öğrencisine gerekli tedavi metodlarını sunar. Öğrencisinin kabiliyet ve gücüne göre ödev verir. Mürşid, müridin bütün iç dünyasına vakıftır. Bu yönüyle o bir terapisttir, hastasının neler yaptığını, neler yapması gerektiğini bilir. Mânevî rehber için, müridin iç dünyasını ve manevî ilerleme düzeyini yansıtan rüyaların yorumlanması işin bir kısmını oluşturur. Sûfî yolunda rüyalar ve gece yaşanan bütün ruhsal tecrübeler çok önemlidir. Bir çok öğretisi ve öğüt, dolaylı yüzleştirme ile verilir. Bu yüzden mürşid belli bir konu hakkında başka biriyle konuşabilir, fakat söylediği şeyler, yalnızca o kişi için değildir. Sezgiyle onda sizin için de mesaj olduğunun farkına varırsınız.⁵⁶ Üzerinde durulması gereken önemli hususlardan birisi de; müridler tarafından rehberine biçilen roldür. Rehber kendisinden gerçek olmayacak beklentiler içinde olan müridin tehlikesinin sürekli farkında olmalıdır. Çeşitli geleneklerde manevî rehberin nasıl bir rolü yerine getirdiğın anlamadan manevî rehberin olumlu arketipik boyutunu öne çıkarma eğilimi vardır. Oysa rehber de bir insandır ve sûfî düzeni bu insanlığı inkar veya göz ardı etmez.⁵⁷

Gelenekte mânevî yöntemin amacı gerçek üzerinde sürekli yoğunlaşmadır. Bunun tek başına insanî araçlarla yapılamayacağını ise daha önce söylemiştik. Mânevî yöntemin teminatı mânevî bir kişi tarafından kabul görmüş olmasıdır. Mânevî yüceliğın teminatı, doktrinel

---

⁵⁶ DORST, Birgitte, a.g.m., s. 24-26

⁵⁷ ATUM, O'Kane, a.g.m., s. 69.

bükülmezlik yanında, dinin büyük kurucularından birine uzanan sırlara vakıf oluş zinciridir. Öğrencinin görevi kılavuza boyun eğmektir. Kılavuzun görevi sırlara vakıf oluşunu göstermektir. Kılavuz şunları iletir:

a- Geleneğin kurucusundan ve kurucu vasıtasıyla Allah'tan gelen mânevî etki.

b- Yöntemi anlamının ya da tefekkürün anahtarları.

c- Gerçek üzerinde sürekli yoğunlaşmanın kutsal dayanakları.

Mânevî yaşamda çok yıkıcı olan, bireysel deneyimlerin yeri yoktur.⁵⁸

Şüphesiz kılavuz ve öğrenci arasında gerçekleşen mânevî yöntemi, etkileşim olayını aydınlatabilmek için psikolojinin alanına girmek gerekir. Son araştırmalardan sonra psikoloji davranışı, kişilik özellikleri ve kişilik tiplendirmeleri yanında bunlarla etkileşim halinde olan ortama ait etkenlerin sonucu olarak ele alınmaktadır.⁵⁹ Hökelekli'nin ele aldığı şekliyle şeyhle mürid arasında kurulan psikolojik olguları şu şekilde ifade etmek mümkün gözükmektedir.

a- Yönetilme ve duygusal boşluk: Şeyh ile mürid arasında gerçekleşen ilişkinin bir anlamda terapist ile hasta ilişkisine benzediğini tekrar belirtelim. Terapiste gelen hastalarda ortak olan bir özellik yoğun bir duygusal boşluk yaşamaları, ne yapacaklarına karar verememeleridir. Terapist her ne kadar pasif bir rolü oynasa da, hastanın gözünde o

---

⁵⁸BURCKHARDT, Titus, a.g.e., s. 271-272

⁵⁹KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İst .1996, s.51

kendisini bu duygusal boşluktan kurtaracak, uygun yönlendirme yapabilecek bir kurtarıcıdır. “Bu yumuşak, duygusal, gerçek yardımlara susamış tabiatları insanlardan en değerlisini aramaya onları sevk eder ve ancak Tanrı’da karar kılarlar.”⁶⁰

b- Aşağılık, yetersizlik ve günahkarlık eğilimleri: Bireysel psikolojinin kurucusu, A. Adler’e göre insan kişiliğinin temelini ve dinamiğini oluşturan güç üstünlük eğilimidir. “İnsanlardaki aşağılık kompleksi bireyin nesnel bakımdan mükemmelleştirilmelerinde kamçılayıcı bir rol oynar.”⁶¹ Aşağılık duygusu ve değerlenmek eğiliminin insan motivasyonunda merkezi dürtüyü oluşturduğu görüşü, mistik davranış içinde ileri sürülebilir. Adler’in görüşleri arasında üstünlük, büyüklük eğilimleri fazla gelişmiş insanların başkalarının etkilerinden kaçtıkları, eğitime elverişliliğin güçlülük eğilimi ile ters orantılı olduğu görüşlerine de rastlamaktayız. Buna karşılık aşağılık, yetersizlik, günahkarlık ve suçluluk duygularına sahip olan bir insan kişiliğindeki bu eksikleri telafi etmek için bir çaba içerisine girecektir. Bu durum sonu gelmeyen, tatmin bulmayan bir olgunlaşma ihtiyacına yol açabilir. Bu üstünlüğün ve erdemliliğin yeryüzündeki simgesi ve temsilcisi olan olgun bir insana (şeyhe) bağlanmakla ve ona itaat etmekle, geçici bir tatmin bulmuş olur ki bu duruma din değiştirme ve hidayet olaylarında da sıkça rastlanmaktadır.⁶²

---

⁶⁰ HÖKELEKLİ, Hayati, “Şeyh-mürîd İlişkileri ve Yunus Emre - Tapduk Emre”, Hareket dergisi, Mart 1981, s. 38.

⁶¹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: A.Adler, İnsanı Tanımak, (Çev. Sabiha Özgü-Halis Özgü), Özgü Yay., İst., 1966, s. 52-61: A. Adler, Çocuk Eğitimi, (Çev. Kamuran Şipal), Cem Yay., İst., 1996, s. 22-64.

⁶² HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.m., s. 39.

c- Bağlanma ihtiyaçı veya ayrılık anksiyetesi: İnsan bağlanmasındaki bozukluklar annelikte yapılan yanlışlar ve çocuğun erken döneminde sevilen bir nesnenin kaybı kronik anksiyete, üzüntü ve depresyona yol açabilir. Sfler bin yıl önce ayrılık anksiyetesinin ve bunun benlik üzerindeki patolojik etkilerinin farkına varmışlardır. Sfliğe göre insan yaşamına tabiatla bilinçdışı bir birlik içinde başlamış dini, psikolojik bir varlıktır. Cennetten düştüğü veya tabiattan koptuğu günden beri yeni bir birliğin özlemi içindedir.⁶³ Bu birlik sfnin yolun başından beri arzu ettiği kendisinden parça taşıdığı Allah ile birleşmektir. Birleşme gerçekleşirse anksiyete bitecektir. Kılavuza bağlanma mutlak olana bağlanmanın seyir içerisindeki bir merhalesidir. Bu merhale aşıldıktan sonra ancak mutlak olanla birleşme gerçekleşecektir. “Fena fiş-şeyh” denilen bu makamda ğrenci kılavuzuna tam bir teslimiyetle bağlanmış, kılavuzda yok olmuştur. Bu bağlanma kendisini maşuka (sevgili) götürecektir ve var olan anksiyetenin de giderilmesini sağlayacaktır.

3) Mistik Bilincin Oluşumu

3.a. Mistisizmde ruhsal uygulamalar, nefis disiplini:

Mistik bir denemeye ruhsal hazır oluş hali hiç şüphesiz pek kolay olmayacaktır. Öncelikle ruhun var olan somut eşyalar dünyasından ve yine kendisini sınırlandıran bütün düşüncelerden uzaklaşması beklenecektir. Kuşkusuz ruhsal hazır oluş halinin yakalanmasında en büyük etmenlerden biri uzlet ve ile çekmektir. Bütün bütünü geleneklerde var olan i çekilme kutsal olanla gerçekleştirilecek

---

⁶³ SAYAR, Kemal, “Psikiyatri ve Kutsal, Sfi Psikolojisi rneği” Defter Dergisi, Yıl:12, Sayı:35, Kiş 1999 s. 155.

birleşmenin hemen öncesinde yapılması gereken en önemli aşamadır. Çile çekmek bir usuldür, mücadeledir. Bedenî hayat ile ruhî hayat ikiliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Bedenî hayatın yıkılarak ilahi varlıkta birleşmenin yoludur.

“Bir ekmek parçasına bakışınız aç olup olmadığınıza bağlıdır.” Mistiklerde bilinç ya da dikkat yoğunlaşması hedeflenen nesne üzerinde gerçekleşir. Sıradan, kısıtlı olan bilinç belirli teknik ve alıştırmalarla, meditasyonla üst bir düzeye çıkarılmaya çalışılır. Bundan dolayıdır ki mistikler sıradan bilinci “derin uyku” ya da “körlük” olarak görürler. Kalp gözünün açılması, çakraların* çalıştırılması veya aydınlanma sıradan bilincin aşılması sonucu ortaya çıkan durumlardır. Sıradan, kısıtlı olan bilincin aşılmasında kullanılan teknikler bir çok bâtinî gelenekle de benzerlikler gösterir. Örneğin; Zen Budizm’de ki uygulamalar İslam Tasavvufunda yapılan pratiklere (zikir vb.) benzemektedir. “Zen’de ilk alıştırma olarak öğrencinin nefesini birden ona kadar sayması ve tekrar etmesi istenir. Sayma işlemi bittiğinde talimat, sayma işleminin bir’e döndürülmesi ve tekrar başlamasıdır. Öğrenci kendi nefesi üzerinde yoğunlaşmayı tamamıyla becerdikten sonra, daha ileri bir alıştırmaya başlar ve dikkatini nefes alma sürecinin kendisinde toplar.

Ciğerlerindeki havanın hareketinden, burnuna ulaşan havadan, havanın ciğerlerine gidişinden, ciğerlerde akışı ve sonunda tekrar

---

* Çakra:Doğu geleneklerinde,fiziksel bedende semavi güçlerin toplandığı varsayılan güç merkezleridir.Vücutta yedi tane çakradan sözedilir.En büyük çakra olan kalp çakrası tasavvuftaki kalp gözüne denk gelir (Ayrıntılı bilgi için bkz.DAĞISTANLI,Şuayip Hacı,Bioenerji ve Alternatif Tıp,2.Baskı,Alternatif Tıp Yay.,İst.1999,s.18)

** Farklı Yoga ve Meditasyon Uygulamaları İçin Bkz.: DEXTER, James, Meditasyon, (Çev. Gönül Üzmez), Kibele Yay., İst., 1996, Bagavadgita, (Hint Efsanesi), (Çev. Sevda Çalışkan), İmge Yay., Ankara, 1995.

çıkışından başka şey düşünmez. Nefes alma, biz istesek de istemesek de devam edecek olan tekrarlanan, ritmik bir etkinlik olduğu için meditasyona başlamak için uygun bir yoldur.”⁶⁴

Nefes alma tekniğinden başka önemli bir uygulama da kalbin arındırılması, temizlenmesi alıştırmasıdır. Bu alıştırmada kalb, merkezi ayna ile sırlanmış bir küme olarak tasarlanır. Yıllar boyunca bu ayna sırrı çözümlenmemiş duygular (ki bunlar; kırgınlık, suçluluk, korku, küskünlük, kıskançlık vb.) yüzünden lekelenmiştir. Hastaya beyaz bir ışık demetini soluduğu ve bunun kalbine giderek, oradaki lekeleri temizlediği ve pisliklerinde tekrardan nefes yolu ile dışarı atıldığı şeklinde bir imgeleme yapması komutu verilir. Bu yolla kişi çözmeye hazır olduğu duygularını atabilmektedir.⁶⁵

Sûfilerde kalp temizliği ve arınma sürekli tekrarlanan zikir faaliyetleri sonucu gerçekleşecektir. Mânevî aydınlanmanın merkezi olan kalb dünyaya ait olgular nedeniyle kirlenmiştir, kararmıştır. Sürekli damlayan suyun sert kayayı incelteceği, deleceği gibi sürekli yapılan zikir kalbi kötü hasletlerden arındıracak, mânevî aydınlanmayı gerçekleştirecektir.

Kalb temizliği için bütün bu uygulamalar yapılırken aynı zamanda sûfî günahlardan, haramlardan, kalbi tekrar karartacak her türlü faaliyetten de uzaklaşmak durumundadır. Bu pratikler yapılırken, ruhsal yapının dengede kalmasına da özen gösterilir. Oysa, İslam Tasavvufunun dışındaki bazı bâtinî geleneklerde belli kişilerin

---

⁶⁴ ORNSTEİN, Robert, *Yeni Bir Psikoloji*, (Çev.: Erol Göka - Feray Işık), İnsan Yay., İst, 1990, s. 114.

⁶⁵ WEİNER, Don, *Aşkın İşlev ve Psikoterapi*, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, s. 158-159.

çalışmalarının belli dönemlerinde her türlü cinsel faaliyetten tümüyle vazgeçmelerinin yararına inanılır. Bunun temel amacı ise arzuların bilinç üzerindeki yanıltıcı etkilerini ortadan kaldırmaktır ancak bu vazgeçme çoğu kez bu sınırların ötesine gitmiş ve örneğin Hindû geleneğinde insanların tümüyle cinsellikten vazgeçmelerine ve sonuçta da karşı cinsi günah olarak görmelerine yol açmıştır.⁶⁶ Bu gibi sebeplerden ötürü sûfiler tavır olarak Yogiler'deki olağanüstü halleri istidrac olarak reddederken, kerametleri asla kendilerine mâl etmemişler, hatta bu gibi hallere önem vermemişlerdir. Onlara göre en büyük keramet İslam'ı olduğu gibi tam olarak yaşamaktır.⁶⁷

3.b. Dinsel ritueller ve meditasyon

Doğu geleneğinde ya da daha geniş bir tabirle mistik bâtinî geleneklerde meditasyona hazırlık aşamasında bir dizi farklı uygulamalar gerçekleştirilir. Meditasyon öncesi yoğunlaşma için kullanılan tekniklerin farklılığı ilk anda dikkati çeker. İslam tasavvuf geleneğinde sûfî, zikir öncesi yoğunlaşma teknikleri kullanmak durumundadır. Mevlevî'lerde semâ denilen bir daire etrafında sürekli dönme vardır. Budistler nefes alıştırmalarında yoğunlaşırlar, Yogacılar ise dikkatlerini herhangi bir nesne üzerinde yoğunlaştırarak meditasyona hazırlanırlar.

Farklı farklı olan bu alıştırmaların ne gibi ortak yanları vardır? Bu konuyla ilgilenen psikologlar için bile meditasyon bir çok yönden şaşırtıcıdır. Aklın olmadığı ya da gizemli karanlık durumları nedir? İnsanlar bilinci değiştirmek, genellikle, mistik olarak adlandırılan

---

⁶⁶ ORNSTEİN, Robert, a.g.e., s. 152.

⁶⁷ CEBECİOĞLU, İbrahim Ethem, "Seyyid Ali Hemedani'nin Keşmirde İslam'ı Yayma Faaliyetleri ve Siyasi Düşünceleri", Tanım, kaynak ve Tesirleriyle Tasavvuf, (Haz. Çoşkun Yılmaz), Seha Yay., İst, 1991, s. 107.

yapıya erişmek için meditasyon yaparlar ancak bu yaşantının özellikleri nedir ve meditasyon teknikleri ile buna nasıl erişilebilir? Bu teknik ve yaşantıları bilinç psikolojisinin çağdaş bilgisi ile birleştirmenin bir yolu var mıdır ve insanlara uygunluğu nedir? Geleneksel psikolojilerin en yaygın ve en üst mükemmellik düzeyine ulaşmış olan tekniklerden birisi, meditasyondur. Eski Mısır kültüründen çağdaş Eskimolar'a kadar hemen hemen her kültürde bu tekniklere rastlanır.⁶⁸ Hatta ilkel kavimlerde dahi bu teknikleri görmek mümkündür. İkel kavimlerin meditasyona hazırlık süreçleri ruhi merkezli değildir. Kendisini daha çok maddî vasıtalarla gösterir. Örneğin kokular, bir takım kimyevi maddeler, büyü ve sihirler, galeyanlı danslar, sağır edici gürültüler, korkutucu gösteriler ve cd halini hazırlayan usuller arasındaydı.⁶⁹ Amerikan kızıldelerinin günümüzde -geçmişten gelen bir alışkanlık olarak- ayinlerinde LSD, morfin, kokain vb. uyuşturuculara yakın kimyevi maddeler içeren bitkileri kullandıkları bilinmektedir.

Mistik geleneklerin çoğunda meditasyon öncesi yoğunlaştırmayı gerçekleştirmek amacıyla kullanılan tekniklerden biri de duadır. Dua dikkati Tanrı'dan gelen bir alışveriş üzerinde toplarken aynı zamanda da kutsal faaliyet ve Tanrı ile ilişki kurma belirtileri olarak yorumlanabilecek bazı etkin hallere uygulanabilir. Ruh gözüyle seyretme gerçekleştirildiği takdirde, genel bir ilgisizlik, özgürlük, huzur, dünyadan kopup göklere yükselme, mutluluk hali belirir.⁷⁰

Dua esasında bir takım istek ve arzular olduğu için duacı mistik bir anlamda kendisini çıplak bir biçimde sergilemiştir. Mistik, Allah

---

⁶⁸ ORNSTEIN, Robert, a.g.e., s. 109.

⁶⁹ SAFA, Peyami, a.g.e., s. 28.

⁷⁰ SEROUYA, Henri, a.g.e., s. 17-18.

karşısındaki herhangi birisi imiş gibi doğrudan onunla konuşmaya başlar. M.Lings'e göre: "Bütün müminler namazın sembolik bir hareket olduğunu bilirler (kabul ederler) ve abdeste ruhun saflaştırılmasını simgeler. Oysa sūfîlerde bu şer'i durumun ötesinde, o tadabileceği, tümüyle ve sürekli olarak tatması gereken gerçek saflıkla ilgilenir. Dua, ruhun sadece düzenli bir haberleşme vasıtası değil fakat aynı zamanda üzerindeki yükü atma, yani kaçınılmaz endişe ve kaygılardan bazılarını boşaltma vasıtasıdır."⁷¹

Meditasyon öncesi yoğunlaşma için kullanılan hazırlık tekniklerinden bir başkası müziktir. Manevî hayatın kilit noktası olan kalpteki ritmik atımlarla müzikteki tegannî ve ritim karşılaştırıldığında mistiklerin meditasyona hazırlıkta müziğe neden bu kadar önem verdikleri ortaya çıkıyor. Serouya bu konuda şunları söyler:"Hemen hemen bütün mistiklerce faydalanılan ve daha mukaddes kitap devrinde önemi çok iyi aydınlatılmış olan müzik ölümsüzlerin dilidir. Tıpkı şarabın ölümsüzlerin içkisi olduğu gibi. İnsanı sarhoş eder ve kutsallaştırır. Onun tadını tadan esrime halindedir, ruh bu dünyadan uzaklaşmış eşyanın, görüntü ve anıları silinmiştir."⁷² Sūfî gruplarının çoğunda; "def", Mevlevîler'de, "ney" meditasyona hazırlıkta kullanılan sembol araçlardır.

Başta da belirttiğimiz gibi meditasyon için farklı geleneklerde farklı uygulamalar bulmak mümkündür. Kullanılan tekniklerin her biri farklı bir duyu organını kapsar. Bir söz çeşitli geleneklerde tekrarlanır; bir kelime, bir koan, bir mantra, bir dua ya da dervişlerin "hu"su gibi.

---

⁷¹ LINGS, Martin, Tasavvuf Nedir., s. 96.

⁷² SEROUYA, Henri, a.g.e., s. 23.

Yoğunlaşma, nefes alıp verme, kalp atışı, kısa bir dua, bir öykü veya çağlayan arı vızıltısı ya da bir titreşim gibi doğal sesler üzerine odaklanır. Gurular'ın sembolleri ya da resimlerine sürekli bakılır ve uygulamacının kalb gözünde hayaller devamlı dönerek (semâ yaparak) yaratılır. Sûfî dervişleri semâ yaparlar; Taocular karınları üzerinde yoğunlaşırlar. İlk Hristiyan babaları ise bir nesne ya da haçı temâşa ederlerdi. Tüm bunlar aynı meditasyonun farklı biçimleridir. Bu farklı uygulamaların ortak yanı, dikkatin tek bir değişmeyen süreçle aktif bir biçimde sınırlanması ve sıradan düşünceden uzaklaştırılmasıdır. Kullanılan tekniğin ne ve nasıl olduğu o kadar önemli değildir. Psikolojik terimlerle bu süreç, sinir sistemindeki aynı bağımlı programın defalarca yeniden tekrarlanmasına ilişkin bir girişim olabilir.⁷³

Algısal alan sınırlandırılmış istenen nesne üzerinde yoğunlaşma gerçekleştirilmiştir.

Robert Ornstein, Tunus'taki bir derviş meclisine giden Ömer Michael Berg'in, zikir ile ilgili izlenimlerini şöyle aktarıyor:

"Salonun ortasında bir çift halka oluşturulmuştu. Dervişler, şeyh belirli bir ses verirken, ayakta duruyorlar . Bu ve benzer her âyînin açılışında şeyh, geçmiş ve gelecekteki şeyhlerden cemaati kutsamasını niyaz eder. Şeyh, defçi, neyzen ve dansın ritmini veren iki nidâcı, çemberin dışında dururlar. Def çalmaya başlar, nidâ yüksek perdeden flamenko tipi bir hava söylemeye ve ortak merkezli halkalar yavaşça ters yönlerde dönmeye başlarlar. Ardından şeyh "Ya haaadi!" diye haykırır ve âyîne katılanlar bu kelimeyi tekrarlamaya başlarlar. Bu kelimenin üstünde yoğunlaşır, önce yavaş, daha sonra hızlı olarak onu tekrarlar.

---

⁷³ ORNSTEİN, Robert, a.g.e., s.127.

Hareketleri bu tekrara uyar. Bu arada ben, dervişlerin bazılarının gözlerini uzaklara çevirdiklerini ve sanki kurulmuş bir hızla dönmeye başladıklarını fark ettim. Bu dış dairedeyken daireler öyle hızlı hareket ediyordu ki, ancak dervişlerin cüppelerinin eteklerini görebiliyordum, zaman algımı yitirmiştim. O anda ve daha sonra, bir hırıltıyla veya keskin bir ağlamayla dervişlerden biri dairenin dışına düşebiliyor, bir yardımcı tarafından kenara götürülüyor ve hipnotik bir durumda yere uzanıyordu. Etkilenmeye, anlamaya başlıyordum; sersemlemesinde, ruhunda garip, alışılmadık bir şeyler oluyordu. Bu duyguyu tanımlamak öyle zor, öyle karışık ki. Aydınlatma duygusuydu bu. Sanki sıkıntılar, sorunlar yok olmuştu. Yine yaşadığım duygulardan biri de, bu dairenin bir parçası oluşum, bireyselliğimin kayboluşu, ama bir yandan da müthiş bir zevk içinde daha büyük bir şeyin içine karışıp gitmemdi. Duygularımı değerlendirmek için avluya çıktım, bir şey olmuştu. İlk görülen ayın pırıl pırıl parlamasıydı ve hafifçe yanan kandilleri tüm renkler çepeçevre kuşatmıştı.”⁷⁴

Hazır yeri gelmişken Mevlevî’lerin meditasyon’a hazırlıkta kullandıkları semâ ayininden de söz edelim. Batı’da “dönen dervişler” olarak adlandırılan Mevlevîlerde semâ ayini en geniş bir “bast”ı (açılma, ferahlama, genişleme) oluşturur, fakat yine de önce semâzenin kollarını göğsünün üzerinde çapraz kavuşturup omuzlarını yakalaması “kabz”ı ile başlanır. Buradaki temel özellik vücudun ayakta dik tutulmasının evrenin eksenini, kainat ağacını temsil etmesidir. Bu nedenle semâ bir merkezleşme ibadetidir, kayıp merkezin tadını almadır ve bu nedenle bir derinlik ve yükseklik boyutudur.

---

⁷⁴ ORNSTEIN, Robert, a.g.e., s. 122-123.

Bununla birlikte ismi sesli veya sessiz zikretmek ile birlikte semâ'nın icra edilmesiyle genelde dervişin Allah üzerine konsantre olması amaçlanır.⁷⁵

Meditasyon alıştırmalarının sonrasında bilinç düzeylerinde bir değişikliğin olması beklenir. Alıştırmalar ilerledikçe, Hint geleneğinde üçüncü gözün açılması, Zen Budizm'de sezgisel bir uyanışın oluşması, bunların karşılığı olarak da İslam Tasavvufu'nda "kalb gözü"nü açılması beklenir. Aslolan hedef her ne kadar bunlar olmasa da uygulamaların bir sonucu olarak ortaya çıkması düşünülür.

Meditasyon disiplinini uygulayanların yaşantılarına ilişkin raporlar, yoğunlaştırıcı meditasyon alıştırmalarının birincil sonucunun bilincin açılması ve -Deikman'ın tanımladığı gibi- "otomasyondan uzaklaşma" olduğunu göstermektedir. Deikman'ın denekleri, birçok oturumda yarım saat süreyle mavi bir vazoya baktıkları deneysel metodlar sırasında, vazunun daha parlak ve daha aydınlık göründüğünü belirtmişlerdir. Bazıları sanki ilk kez bir şeyi görüyorlarmış gibi "yeni gördüklerini" söylerler.⁷⁶ Bu anlatılanlar adeta William Blake'in şu iki cümlesinde özetlenmiştir: "Algının kapıları temizlenirse, her şey insana olduğu gibi, sonsuz olarak gözükecektir. Çünkü insan, her şeyi mağarasının daracık çatlaklarından görecekle denli kendisini kapatmıştır."⁷⁷

Kabul etmek gerekir ki sûflerdeki dinsel ritüeller ve uygulamalar, yaşadıkları hayat şekli ve gizem çoğu insan için bir çekicilik arz eder. Sûflerde görülen hallerin gerçekleşmesi ancak uzun

---

⁷⁵ LINGS, Martin, a.g.e., s. 100.

⁷⁶ ORNSTEIN, Robert, a.g.e., s. 137.

⁷⁷ BLAKE, William, Cennet ve Cehennem Evliliği, (Çev. G. Ögdül Rahmi), Altı Kırk Beş Yay., İst., 1997, s. 33.

merhaleler sonrasındadır. İdris Şah konuyla ilgili gülünç olduğu kadar eğitici olan şu hikayeyi anlatır: “Bir gün anlatıldığına göre, iyi niyetli ama cahil bir hakikat arayıcısı esrarlı giysiler içerisindeki bir grup dervişin konak yerine vardı. Dervişlerden birisi, gözyuvarları yana yatmış, sırtüstü, tam bir huzur manzarası gibi yerde uzanmaktaydı.

Adam dervişlerin başına büyük bir istekle: “Buraya sizin hayatınızı paylaşmaya ve yaşantılarınızı yaşamaya geldim.” dedi.

Baş derviş: “Bizimle neyi paylaşmak istersin?” diye sordu. Ziyaretçi; “Şu yerde yatan dervişin durumuna ortak olmak istiyorum.” diye rica etti.

Dervişler her zamanki konukseverliklerini ona da lutfettiler. Yeni arkadaşlarının çevresinde bir halka oluşturarak bir akrebin onu sokmasına yardımcı oldular. ⁷⁸

3.c. Sûfî Psikolojisi

Kuşkusuz sûfî psikolojisini, bâtinî Doğu geleneklerini ve yahut da metafizik bilgiyi modern psikolojik süreçlerle açıklamak bizi ciddi bir sorunla karşı karşıya bırakacaktır. Simgesel bir dil’in kullanıldığı, maddî unsurların bir tarafa bırakıldığı daha çok soyut olan bir yolculuğu, modern, somut kavram ve tekniklerle açıklamak, anlamlandırmaya çalışmak kolay olmasa gerek. Onun için öncelikle mistik bir yaşam tarzının kişinin hayatına ne gibi katkılarda bulunabileceğine dikkatimizi yönelterek konuyu açmaya çalışacağız.

---

⁷⁸ ŞAH, İdris, a.g.e., s. 109.

“Anomi” anlamsızlık hastalığı olarak tanımlanabilir. Derinden hissedilen bir amacın yokluğu, kişinin çevresine ve dostlarına yabancılaşması anominin özelliklerindedir. A. Deikman’ın belirttiği gibi; “Psikiyatri anlamsızlık salgınına karşı bir reçete sunmaz ve insan gelişiminin modern süreçlerle akamete uğratılması konusunda önerebileceği bir formül yoktur.”⁷⁹

“Geleneksel psikoterapilerde terapi yalnızca semptomlardan kurtulmanın bir yöntemi değil; kişinin kendisine çizdiği sınırları aşmanın bir eğitimsel yöntemidir ve sūfi psikolojisi, ruhu metafizik veya kozmik düzenden ayırmaz. Metafizik psikoloji için temel oluşturur ve onun nitelik ölçütlerini sağlar.”⁸⁰ Maslow’a göre; “İnsan davranışının, mutluluk, neşe, huzur, eğlence, sağlık, vecd hali, coşkudan kanatlanma, şefkat, cömertlik, dostluk gibi boyutları bilim adamları tarafından hiç dikkate alınmadı. Yani bilimsel bakış, insanın eksiklerine yoğunlaştı, gücüne ve potansiyeline değil.”⁸¹ Maslow, bu bakışın sakat psikoloji ve sakat felsefe yarattığını söylüyordu. O zaman insanlığın geleceğinden ne beklenebilirdi ki. Maslow, bilimi reddetmiyordu, sadece daha geniş bir açıdan bakılmasını istiyordu. Psikologların, fizikçi, kimyager ve matematikçilerin çok fazla etkisi altında kaldığını, insanın matematiksel ve fiziksel bir formüle indirgenemeyeceğini söylüyordu. Freud; Bizi psikolojinin hasta yarısıyla doldurdu. Şimdi diğer sağlıklı yanıyla bütünü tamamlamalıyız.” diyordu.⁸²

---

⁷⁹ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 141.

⁸⁰ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 142.

⁸¹ MASLOW, Abraham, a.g.e., s. 10.

⁸² MASLOW, Abraham, a.g.e., s. 10.

Oysa ki s f  psikolojisi kişilerin ferdi özellikleri ile ulaşmak istedikleri mutlak hakikat oranında bir dengenin olmasını ister. Şüphesiz böyle bir dengenin kurulması uzun bir eēitim sürecinin sonrasında gerçekleşecektir. Bu yüzden tasavvuf  eēitimi çepeçevre kuşatan  lemden önce, kendisini bilip tanıyan insan daha sonra  lemi ve insanları bilecektir. Sufi anlayıŐa göre bütün hayatın esrarı “nefsini tanıma”da toplanmıŐtır. O bütün dertlerin devası, hayatın her adımında baŐarının sırrı, bir din ve bir dinden de ötesidir. Günümüzde insanlıēın hatalı olduēu Şey kendisi olmamasıdır. Dünyanın bütün sefilliēi bu yüzdedir. Bu nedenle bazılarını nefsinin tanımaya götüren, ermiŐlerin ve bütün aēların bilgeliēinin bu süreci dışında hiçbir Şey, insanlıēın ihtiyaını karŐılayamaz.⁸³

S f  psikolojisinde öteden beri süregelen bir anlayıŐa göre  lem, kainat bir vehimdir, hayaldir. S fnin dünyaya ait olgulara ziyadesiyle deēer vermesi beklenemez. Bununla birlikte s f , içinde yolculuk yaptıēı  lemden tamamen ayrı deēildir. Tam tersine s fnin ilk hedefi içinde bulunduēu gündelik yaşama bir düzen getirmektir. Genel teamülün tersine s f  toplumsal hayatın getirmiş olduēu güçlük ve sıkıntılardan kaçmak yerine içinde bulunduēu ortamın bu özelliklerine raēmen onu olduēu gibi kabul edip mücadele etmek ve imtihanın bütün sırlarının ve Allah’ın varlıēının her an her yerde bulunduēunun farkında olmakla meŐguldür.

S f  psikolojisi bir psikokozmolojidir: Dünyanın bir dil olarak belirlediēi bu tasavvur, i dünyanın Őifrelerini çözerken dış dünyanın Őifre çözümünden yararlanır. S f  psikolojisi ile kozmoloji arasındaki yakın

---

⁸³ ATUM, O’kane, “*M nev  rehberlik Sanatı*”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, s. 64-65.

bağ, insana var oluşunun kozmik boyutlarını anlama fırsatı verir. Geleneksel psikoloji iki temel boyutta işlev gösterir; nefsi ve yansımalarını varoluş katları hiyerarşisine yerleştiren bir kozmoloji ve mânevî hedefe yönelik bir ahlak. Kozmoloji bir anlamda nefsi çerçeveler, mânevî ahlak ise nefsin derinliklerine ulaşır. Kainat kişiliğin kendi farkındalığını artıran ve nihai benliğe ulaşma yolunda kişinin elinden tutan bir yardımcıdır.⁸⁴ Bu yönüyle sufizm, kainat ile insan arasındaki bütün zıtlıkların, farklılıkların çözüldüğü dengeye oturtulduğu bir köprüdür. Her ne kadar kainat sūfî için cennetten kopuş ile gelen, sevgiliden uzak olduğu sürgün yeri olsa da yine aynı kainat vasıtasıyla sevgiliye ulaşacağına farkındadır. İçinde bulunduğu sanal âlem sevgilinin izleriyle doludur, bu izler takip edilip değerlendirildikten sonra vuslat gerçekleşecektir.

Sūfilere göre insan bir “âlem-i sağır”dır, mikrokozmostur, zübde-i âlemdir. Akıl bizi gizli güçlerimizi gerçekleştirmeye yönlendirir, hayatın temel amacını belirlememize yardım eder ancak varoluşsal sorunumuzu tek başına çözemez. Bu anlamda; entellekt ve gerçek benlik, akıl ve sezgi, ben ve ben olmayan arasında bir zıtlık vardır. Bir farkındalık durumuna eriştiğimiz zaman sezgisel olarak biliriz ki olduğumuz şey, olabileceğimiz şey değildir. Daha derin bir güvenlik alanının varlığına dair fikrimiz vardır ancak bildik örtüler bizi oraya ulaştırmaktan alıkoyar. Günübürlük toplumsal hayatta beslenen basit bir ego, içsel sesi kolaylıkla boğup evrensel bir benliğin gelişimini ketleyebilir.⁸⁵ Ancak aradaki bütün perdelerin kaldırılmasıyla hakikate ulaşılabilecektir. Zaten sūfnin dünyada bütün yapıp etmeleri bir perdeler oyunu değil midir? Bu öyle bir

---

⁸⁴ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 142.

⁸⁵ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 143.

oyundur ki çoğu zaman gören ile görülen hangisi olduğu anlaşılamaz. “Ben, onu onun gözleriyle görürüm ve o; beni benim gözlerimle görür. Bilen varlık onun kendini bildiği varlıkla aynıdır.”⁸⁶

Perdeler oyununda âşık ile maşuk arasındaki perdelerin ortadan kaldırılmasıyla sūfî amacına ulaşır. Bilinç berraklaşır, bilinçaltı açığa çıkar artık içgörü, sezgi ve ilham gelişmiş, nesnelere algılanışı netleşir.

Sūfî psikolojisinde katedilmesi gereken bir yol, aşılması gereken merhaleler söz konusudur. Ancak bu merhalelere geçmeden önce sūfî literatüründe ve psikolojide geçen benzer terimlerin bazılarını vermek istiyoruz:

- Sūfîizm tarafından cezbolunma ve yönelim.
- Öğrenme, yolları öğrenmek.
- Koşullanma ve programlamadan arınma (analitik ve tedavi edici çalışma).
- İç ve dış dünyayı dengeleme (sezgi, meditasyon yoluyla iç tecrübeler, gelişen bilinç).
- Bireyleşme ve kendisi olma.
- Aşkın gücü ve âşık olma.
- Birlik ve hiçliğin tecrübesi.⁸⁷

---

⁸⁶ PİR VİLAYET, İnyet Han, “Jung ve Sufizm”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf”, s. 53.

⁸⁷ Bkz. DORST, Birgitte, a.g.m., s. 30.

Birgitte Dorst'a göre s f i öğrencileri için Jung'un psikolojisi çok faydalıdır. Çünkü Jung'un "huşu uyandıran" olarak adlandırdığı aşkınlığa açık bir sistemdir.

Büyük s f i  stamları b t n f geleneklerde var olan insan kişiliğinin üç temel boyutunu açıklarken; ortak olarak ruh, kalb ve nefis üçlüsünden söz ederler. Buna göre ruh ve nefis kalbi ele geçirmek için sürekli savaş halindedirler. Buradaki kalp bir simgedir ve fizik  kalple, duygular ya da zihinle bir ilişkisi yoktur. S f ler bilinçdışının en üst seviyesine kalp adını verirler. Kalp, bilinçdışının insanları evrensel gerçeklikle buluşturan bölümüdür. Kalp; duygu, duygulanım ve düşünce süreçleriyle dini değ erler ve insanın var oluşsal arzuları arasında bir katalizördür. Huzursuz ruhu geniş hakikat okyanusuna taşıyan ırmaktır. Kalplerin uyanıklığından ya da körlüğünden bahsedilmesi, "Kalb gözü" ifadesinin sıklıkla kullanılması kalbin entellektüel sezgi olarak tanımlayabileceğimiz işlevine işaret eder. Kalp, erdem sahibi olmakla, tefekkürle ve Tanrı'yı anmakla uyanır, keskinleşir. Emasyonel çatışmalar, kaygılar, tasalar ve nevrozun tüm biçimleri yeni bir bilişsel yönelimle giderilir. Kalb, ilahi bilgi ve Aşk'ın tahtıdır ve aşk, Mevl n 'nın ifadesiyle, "bütün hastalıklarımızın hekimidir."⁸⁸

S f i psikolojisindeki oluşum ve merhaleleri anlamak için "nefs" kavramının üzerinde özellikle durulması gerekir. S l k esnasında s f nin sürekli mücadele etmesi gereken nefis aynı zamanda s f nin bu merhaleleri aşması için yine elzem olan "nefs"tir. Buradaki nefsten kastımız benlik, kişilik (self)tir. "Men arefe nefsehu, fekad arefe

---

⁸⁸ SAYAR, Kemal, a.g. m., s. 144.

Rabbehu”⁸⁹ (Nefsini bilen Rabb’ini bilir) Sözü bu durumu en güzel şekilde açıklayacak niteliktedir. Sûfnin nefsinin tanıma üzerinde ısrarla durmasının iki temel sebebi vardır: Birincisi, nefsi tanımak, insanı onun sıkıntı, istek ve muhalefetlerine vakıf kılar. İkincisi ise kişi nefsinin mahiyetinin zıtlarını tanıdığı sürece marifetullah’a ulaşacaktır.⁹⁰ Bir başka deyişle insan nefsinin bildiği, nefsinin derûnî cevherinde yani kendi varlığının merkezinde hakkıyla bildiği vâkit, işte o zaman Rabb’ini bilmiş olur. Rabb’ini bilince, ondan sadır olan ve ona rücû eden bütün varlıkları bilir. Her şeyi, kendisinin dışında hiçbir şey bulunmayan ilahi prensibin yüce birliği içinde bilir.⁹¹

Yukarıda nefis hakkında zikr edilen genel bilginin yanı sıra nefsin türleri - yolculuk süresince aşılacak fakr, sabır, rıza, zühd vb. kavramlar da- sıralanabilir. Sabır bir yönüyle bilişsel, duygulanımsal ve bilinçdışı düzeylerde yaşantılanan bir psikolojik süreçtir. Bir yanı sıra da psikolojik süreçleri aşan bir mânevî haldir. İçsel sabır yaşantısı üzerinde durarak sûfler seksüel-agresif güdülerin yıkıcı güçlerini dizginlemek isterler. Bu güçlerin sabır yardımıyla bütünleşmiş bir aşk enerjisine dönüştürülmesi, kişinin iç huzur ve ahengini artırır. Sessizlik sabrın davranışa yansıyan tarafıdır ve içsel sessizlik yaşantısı daha fazla kişilik bütünleşmesi sağlayan güçlü bir psikolojik kuvvettir.⁹²

Üzerinde durulması gereken önemli ve son bir kavram ise “rıza”dır. Bu nefsinin çeşitli hileleri ile uğraşan, bir çok makamı ve

---

⁸⁹ İBN ARABİ, Muhiddin, ÖzünÖzü, (Çev. Abdülkadir Akçiçek), Kamer Yay., İst., 1984, s. 31.

⁹⁰ AFİFİ, Ebu’l-Alâ, Tasavvuf, (Çev. Ekrem Demirli - Abdullah Kartal), İz Yay., İst., 1986, s. 132-133).

⁹¹ GUÉNON, René, “Nefsini Bil”, (Çev. Mustafa Tahralı), Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı: 4, Ekim 1981, s. 65.

⁹² SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 153-154

sıkıntıyı ardında bırakan sūfînin ulaşacağı makamın adıdır. Karşılığını Kur'an- Kerim'de "Ey huzura eren nefis! Hoşnut edici ve hoşnut edilmiş olarak dön Rabbine.Gir kullarımın arasına. Gir cennetime."⁹³ ayetinde bulunan rıza makamı derin bir içsel tatmin ve hoşnutluğun bulunduğu aşamadır. "Sūfîliğin basamaklarını birer birer çıkararak fenaya eren kişi bireyselliğin tabakalarından sıyrılır ve onunla bir olur. Derin bir içsel tatmin, adanmış bir aşk, diğerlerine karşı empati, samimiyet ve insanlığa sürekli hizmet rızanın görünümülerindendir. Rıza hayatın olduğu gibi kabul edilmesidir."⁹⁴

Zikredilen bütün bu bilgilerin ışığında denilebilir ki sūfî yaklaşımı modern psikolojide var olan nedensellik modeliyle ilgilenmez. Mânevî yolda sūfînin geçmesi gereken makamlar vardır ve sūfî makamının gerektirdiği yaşantıyı yaşar. Başta da belirttiğimiz gibi o anı yaşar, bu nedenle kendisine "İbn'ul vakt"(vaktin oğlu) denir.

Sūfî psikolojisinden söz ederken sūfînin bireysel olarak yaşadığı haller, psikolojik durumlar ne kadar önemliyse sūfînin içinde bulunduğu grup, ortamı da o kadar önemlidir. Sūfî topluluğu karşılıklı yardım, olgunlaşma ve mânevî kardeşlik sunan bir yerdir. Sūfî grupları aynı hedefe kendilerini adama ve meditasyon uygulamasıyla belirlenirler. Grup bütünlükleri ise bir biz duygusuna bağlı değildir veya sempati ile belirlenmemiştir; grubun bütünlüğü üstaddan gelen, kaynaklanan güç ve enerjiden ve ortak meditasyon uygulamasından gelir. Sūfî gruplarında, bir yandan herhangi bir grupta görülebilen grup dinamiğini ve sosyal psikolojik olayları bulabilirsiniz; bir yandan da sūfî

---

⁹³ Fecr 89/ 27-30.

⁹⁴ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 154.

grupları çok özgün olduğuna şahit olursunuz. Sûfî grubunda çalışma programı tahmin edilemez. Grup meditasyonu, rüya yorumu, sorunların tartışılması, sûfî şakaları yapmak, beraberce çay içmek, hocanın dersleri, sohbet ve sükût vardır. Sûfî grubunun atmosferi, ılımlı, huzurlu ve rahattır. Yalnızca rahat bir pozisyonda, burada ve şimdi bağlantısı içerisinde olunca gerginlik kaybolabilir ve sükunetin ve meditasyonun daha derin tecrübeleri mümkün olabilir.⁹⁵

3.d.Ego, Analitik Psikoloji ile Sûfî Psikolojisi

Tezimizin bu bölümünde çağdaş ego ve analitik psikoloji ile sûfî psikolojisi arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya koymaya çalışacağız. Ego psikolojisi inceleme alanımızda olmakla birlikte daha çok Jung'un Analitik psikolojisine ağırlık vermeyi uygun gördük.

"Sufizm, kendi başına şu âna kadar Batı dünyasında geliştirilen bütün sistemlerden çok daha ileri bir psikolojik sistemdir. Bu psikoloji özünde Doğulu değil insancıldır." Bu sözlere benzer şekilde Jung, Doğulu eşdeğerleriyle karşılaştırıldığında Batı psikolojisinin, başlangıç evrelerinden öteye gidemediğini belirtir. Jung'un sözleriyle; "Batı'ya has bir icat olarak kabul ettiğim psikoanaliz ve orijinlerini ondan olan bütün hareketler antik geleneksel sanatla karşılaştırıldığında sadece bir aceminin çabası gibi kalmaktadır."⁹⁶

Batı kültürü ve yaşam tarzının ihtiyaçlarından ortaya çıkan modern psikoloji bilimi, kuşkusuz bâtinî gelenekleri anlamakta yetersiz kalacaktır. Nihayetinde "Psikolojinin amacı ruhun dinamiğini anlamak,

---

⁹⁵ Bkz. DORST, Birgitte, a.g.m., s. 29.

⁹⁶ Bkz. DORST, Birgitte, a.g.m., s. 22.

sufizmin amacı ise bilinci daha mükemmel hale getirip yukarılara çıkararak sevgili veya Tanrı ile mistik bir birleşme gerçekleştirmektir.”⁹⁷ Yinelenen bir ifadeyle bu; “Dünyayı kesinlikle kavrayabilenin biricik yolu, birliği düşüncede değil, eylemde yaşamaktır. Böylece mantık şu sonuca götürür bizi; Tanrı sevgisi ne Tanrı’yı düşünceyle tanımak, ne de Tanrı’yı sevdiğini düşünmektir. Tanrı sevgisi, Tanrı’ya bir şekilde, yaşama âleminde belirir. Bu da bizi yaşam biçimine önem vermeye iter. Baştan sona yaşamı her türlü küçük ve büyük eylemleriyle, Tanrı’yı tanımaya, bilmeye adanmıştır.”⁹⁸ Bununla birlikte bu kabilden yargılar modern psikoloji ile sūfliğin bir noktada buluşamayacağı anlamını da içermez. Nitekim getirdiği yeniliklerle modern psikolojiye oldukça önemli katkılarda bulunan psikanalizin kurucusu Freud’un çoğu görüşleri ile sufizm arasında paralellikler mevcuttur. Şöyle ki Freud’un geliştirdiği yapısal kurama göre: “Kişilik üç ana sistemden oluşur; id, ego ve sürepego. Davranış bu yapıların etkileşim ve birleşmesinden ortaya çıkar. Bu öğelerin hiçbiri birbirinden ayrı, bağımsız olarak işlevini yürütemez.”⁹⁹ Bu görüş karşılığını ilk İslam psikoloğu olarak kabul edilen Haris el-Muhasibi (781-857) de bulur. Muhasibi’ye göre: “İnsanın varlık yapısını kalp, akıl ve nefis üçlüsü meydana getirir. Kalb; psikolojik hayatın merkezidir. Akıl ve nefsdan gelen etkiler çerçevesinde davranış ortaya koyar. Akıl, bilgi organıdır ki buna basiret de denilebilir. Nefs ise istek ve eğilimler bütünü temsil eder.”¹⁰⁰ Bu durumda ortaya şöyle bir tablo çıkar; id=nefs, ego=kalb, sürepego= Akıl. Yine Muhasibi’ye göre;

---

⁹⁷ LLEWELLYN VAUGHN, Lee, “Bir Sufi Geleneğinde Rüya Çalışması”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, s. 135.

⁹⁸ FROMM, Erich, Sevme Sanatı,(Çev. N. Tuna),Kıbele Yay., İst.1996, s. 97.

⁹⁹ GEÇTAN, Engin, Psikanaliz ve Sonrası, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İst., 1993, s. 44.

¹⁰⁰ Bkz. HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 28-29.

nefsin eğilimlerinin davranışlar üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol altına almayı sağlayacak bir "İçgörü" elde etmek gerekir. Çağdaş psikoanalitik terapide kullanılan içgörü (insight) terimi benzer bir şekilde; "hastanın hastalığının bilincinde olması, onun belirtilerini tanıyabilmesi ve bir bozukluk olarak kabullenışı"¹⁰¹ olarak karşımıza çıkar. "Freud'un insanı oluşturan iki temel güdüden saldırganlık güdüsünü büyük İslam düşünürü ve aynı zamanda bir sūfî üstadı olan Gazzali, saldırganlık (sebuıyyet) ve kötülük yapma (şeytaniyyet) güdüleri olarak açıklar."¹⁰²

Psikoterapötik bir yöntem olarak psikanaliz bilinçdışı düşlemleri, arzu ve travmatik yaşantıları görünür kılmak konusunda serbest çağrışımın değerine inanır. Bu terapötik süreçte hasta düşünce, duyum ve duygularını sansürlemeksizin anlatır. Psikanalist aktif sessizlik ve yeri geldiğinde açıklayıcı sorularla, hastanın bilinçdışı materyali bilince getirmesi konusunda yardımcı olur. Psikanalizde temel unsurlardan biri bilinçdışının kötü ve karanlık güçlerinin insanı sürekli taciz etmesi ve bu güçlerin zihnin bilinçli, gerçekliğe ayarlı ve akılcı güçleri tarafından sürekli dizginlenmesi gereğidir.

Sūfî psikolojisinde de çağrışımlar psikanaliz ve ego psikolojisindeki bilinç öncesi sistemini andırır. Sūfîler tefekkürdeki sessizlik yaşantılarının yanı sıra düşünce süreçlerinin ve dilin sınırlarını aşmak sūretiyle hayvani nefsin bilinçdışı güçlerinin en derin seviyesini yaşantılayabilirler. Sūfîler insanoğlunu tabiattan ve evrenden ayrı görmenin bir yanılsama olduğunu düşünürler. Değerlerin tahrifatı ve

---

101 ÖZTÜRK, Orhan, Psikanaliz ve Psikoterapi, 3. Baskı, Bilimsel Tıp Yay., Ankara, 1998, s.196

102 HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 40.

sahip olmanın, mülk edinmenin, yaşamın ve var olmanın önüne geçmesi de bir yanılısamadır. Bu yüzden sūffinin en önemli görevlerinden biri bu yanılısamalardan kurtulmaktır.

Psikoterapide serbest çağrışım ve geçmiş travmaların yeniden yaşanmasıyla kişi benliğini tedrici olarak yanılısama ve çarpıtmalardan kurtarır. Sūffilerde benzeri bir yolu, benzer nedenlerle yürütürler; tefekkür ve iç yaşantılara kulak kesilme yoluyla, bilinçdışını keşfe çıkarlar. Rasyonel düşünce askıya alınır ve iç dünyanın kısırtıları dikkatle takip edilir.¹⁰³ Sūfî psikolojisinde sūfî, bilinçaltının derinliklerine inerken yalnızca kendi deneyim, öğreti ve yaşantılarını göz önünde bulundurmaz, aynı zamanda çok öncelerden kendisine ulaşan geleneksel sembollerden de faydalanır. İnyet Han: “Bugün bildiğimiz ne varsa binlerce yıllık deneyimin sonucudur.” der. En değersiz şeyin keşfi bile bütün insanlığın keşfidir. İnsanlığın bütünü, bugün yeni olduğunu düşündüğünüz her şeyde pay sahibidir. Belleğimizin bağlantılı olduğu daha derin bir dünya vardır ve evrensel belleğin, diğer bir deyişle ilahi aklın, tek dünyasıdır. Sadece bunun için bile belleğin kapıları açılmalıdır. Sözünü ettiğim şeyin deposu bilinçaltıdır. Bu depoda “şey”ler vardır ve canlıdır.”¹⁰⁴

Tam da bu noktada Jung’un kolektif bilinçdışı ve arketipleri karşımıza çıkar. Kolektif bilinçdışının içeriği daha önce hiçbir zaman bilinçte yaşanmamıştır. Bunlar bir anlamda gizli imgelerdir. İnsana atalarından aktarılır. İnsanlık tarihinin veya tarih öncesinin bilinen eski imgeleridir. Jung; “kolektif bilinçdışının içeriğini arketiplerle açıklar.

---

¹⁰³ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 146-147 [Ayrıca Bkz.: C.G.Jung, Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi, (Çev. E. Büyükinal), İst., 1982, s.131,134,161].

¹⁰⁴ PİR VİLAYET, İnyet Han, a.g.m., s. 41.

Buna göre arketipler, bütün insanlarda var olan ve evrensel olan imgelerdir." Sonuçta hepsi, somutluğu bilincin düşünmediği fakat algıladığı bir zamana uzanan ilksel arketipik biçimler üzerine kurulmuştur. Ona göre "Biz aynı zamanda farkında olmadığımız ve varlığımızdan önce de var olan bir düşünceye sahibiz."¹⁰⁵ Jung, kolektif bilinçdışı ve arketiplerin aşkın süreç aracılığıyla hastanın bilincine çıkmasını istediği potansiyelleri tanınmasının önemini farkındadır. Sûfiler de bu konuda Jung'la hemfikirdirler; rehberin veya terapistin görünenin ötesindeki hastada gizli olan nitelikleri hastaya öğretmesi istenir. Terapist, hastasını ancak kendi kavrama seviyesine erdştirebilir. Burada anlatılan tekniklerin başarısı, terapistin bu tekniklerle çalışma ve deneyim düzeyine ve onları yaşamında bir gerçekliğe dönüştürebilme derecesine bağlıdır.¹⁰⁶ Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir nokta bilinçaltı kavramının analitik veya ego psikolojisindeki anlamının çok daha ötesinde farklı anlamlar ifade ettiğinin bilinmesidir. Sûfilerde "bilinçaltı" kavramı, sadece psikolojik ve aşağı değil fakat aynı zamanda mânevî yüksek ve buna göre salt nitelikli bir yoruma da elverişlidir. Bizim anladığımız mânâda mânevî bilinçaltı gizli ve örtük bir biçimde aklın içerdiği her şeyden meydana gelebilir. Öyleyse; "akıl, bilinmeye elverişli olan her şeyi bizzat kendi cevheriyle bilir. Tıpkı kanın, vücudun en ince damarlarında akışı gibi, akıl evrenin ördüğü bütün "egolar"ı dolaşır, şakuli anlamda sonsuza açılır."¹⁰⁷

Sûfiler, kişiliğın Jung tarafından kolektif bilinçdışı olarak tanımlandığı insanın kişisel olmayan boyutu yerine daha çok insanın

---

105 PİR VİLAYET, İnyet Han, a.g.m., s. 41-42.

106 WEİNER, Don, a.g.m., s. 160.

107 SCHOUN, Frithjof, "İslamı Anlamak, (Çev. Mahmut Kanık), İz Yay., İst., 1988, S.199-200)

kişisel ve aynı zamanda ilahi olan yönü üzerinde dururlar. Bu durumun psikoloji terminolojisindeki karşılığı bireyleşmedir. Bir insanın bilincinin diğer insanlarınkinden farklılaşması sürecine “bireyleşme” denir. Bireyleşmenin amacı, bir insanın kendisini tanıması, bir başka deyişle, bilinç alanını genişletmesidir. İnsanın gelişmesinde bilinçlenme ve bireyleşme birlikte rol oynar. Bilinçlenmenin arttığı oranda bireyleşmede gelişir.¹⁰⁸ Bireyleşmenin nihai hedefi insanoğlunu bir bütün olarak, eksiksiz hale getirmektir. Yani ruhunun bilinç ve bilinçdışı içeriklerinin ahenk içinde çalışabilmesi için, nihai sonuç kendisinin insan topluluğunun geçerli bir üyesi haline gelmesi olmalıdır. Sûfî eğitiminin nihai hedefi, sonsuzluk tarafından rehberlik edilen rehberli bir hayat sürdürmek, kutsal işareti yakalamak ve ona uygun şekilde hareket edebilmektir. Jung der ki; “Karşılaşma” veya “unio mystica” şeklindeki Tanrı tecrübesi, modern insanın Tanrı’ya gerçek inancı için mümkün olan tek ve otantik yoldur. Bireyleşme süreci insanı böyle bir tecrübeye hazırlayabilir. Bu süreç ona kendi rasyonel bilincinin ötesindeki bir dünyanın etkilerini açabilir ve o dünya için içgörü verir. Denebilir ki bireyleşme süreci boyunca insan Tanrı’nın evinin kapısına kadar ulaşır.¹⁰⁹ Bu anlamdaki bir bireyleşmenin modern toplumlarda ender görüldüğü düşünülürse sûfîlerin toplum içinde farklı olmalarının, toplumsal hayatın içinde aykırı görünmelerinin bir nedeni de yukarıda bahs ettiğimiz bilinçlenmenin paralelinde ortaya çıkan bireyleşmeden başka bir şey olmadığı görülecektir.

---

¹⁰⁸ GEÇTAN, Engin, a.g.e., s. 120-121.

¹⁰⁹ TWEEDİE; İrina, “Mânevî Sufî Eğitimi Sonzuluğa Açılan Bireyleşme Sürecidir.”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, s. 96.

Sûfî psikolojisinde bilinçaltı kavramının psikanalizdeki bilinçaltı kavramının ötesinde bir anlam ifade ettiğini Jung'un kollektif bilinçaltı kavramını da içerdiğini belirtmiştik. Sûfiler bu kavrama insan yaşantısını da aşarak insanî, mânevî ve evrensel hallerin yanına varlığın hayvanî, nebatî ve inorganik hallerini de eklerler. Sûfiler bilincin bir fincan, bilinçdışının ise bir okyanus olduğunu düşünürler.

“Peki koskoca okyanus bir fincana nasıl sığacaktır? Her birey bir fincan gibidir ama hepimiz tabiatla birlikte, bir okyanus gibiyiz. Kendi benliğini özgürleştirerek bir fincanın sınırlarından kurtulan kişi yeniden var oluşun okyanusuyla yek vücut olabilir. Sûfiler; bir damla okyanusa düştüğünde dıştan damlalık vasfını yitiriyor gibi görünse de aslında bir okyanusun kalıcılığını kazandığını söylerler. Sûfilikte unutkanlık kavramı psikanaliz ve dinamik psikoterapideki represyon (bastırma) ve yadsıma savunma düzeneklerine benzemektedir. Represyon bir fikir, tecrübe veya duygunun bilinçdışına itilmesi ve bilince çıkmasının engellenmesidir. Yadsıma ise benlik için tehlikeli olarak algılanan ve bunaltı doğurabilecek bir gerçeği yok saymak, görmemek tarzında bir ilkel savunma mekanizmasıdır. Sûfilikteki unutkanlık (gaflet), represyon ve yadsıma düzeneklerini andırmaktadır. Sûfilikte kişinin kendisinden cahil olması ve kendisinin farkına varamaması “hakikat”i göremiyor olmaktan daha kötü bir durum olarak nitelenmiştir.”¹¹⁰

Denilebilir ki sûfînin çıkmış olduğu uzun, ve bir o kadar da meşakkatli yolculuğun seyri yani seyr-i sülûk, nefse (benlik) başlar ve nefse biter. Yolculuğun başında sûfî, nefs-i emmare (sonsuz istek, şehvet ve kötülük emreden) de iken her bir makamın aşılmasıyla son

---

110 SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 147.

noktada nefis-i safiye veya nefis-i kâmile denilen noktaya ulaşacaktır. Bu makamda sūfî yolculuğu tamamlamış mükemmel olan bir kişiliğe kavuşmuştur. Hümanist psikolojinin önde gelen isimlerinden Maslow ve Rogers'ın ortaya attığı kendini gerçekleştirme kavramıyla eşdeğer ve hatta onun üzerinde bir konuma sahiptir. Hatırlanacağı üzere Maslow ihtiyaçlar piramidinin en üst noktasını kendini gerçekleştirme olarak açıklar. Kendini gerçekleştirmiş kişi her yönüyle tam ve mükemmel insandır. Başlangıçta bakış açısı olarak Maslow mistikleri ruhsal dengeleri bozuk insanlar olarak düşünür. Öyle ki Freud'un de ortaya attığı gibi mistikler; psişik bir bozukluk taşıyan patolojik tiplerdir.* Süreç içerisinde Maslow toplumda kendini gerçekleştirmiş ve sağlıklı kişilerin mistikler olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır.**

Sūfî, gündelik hayatın süregelen ritmi içerisinde ruhsal yapısını dengeye oturtmuş, sağlıklı ve fakat yaşadığı hayat tarzı ile içinde bulunduğu toplumdan içsel olarak farklılaşmış bir yapı arz eder. Sūfînin dengeli bir ruhsal yapıya sahip olmasında kendisini motive edici faktörlerin önemi büyüktür. Psikolojide bireyi harekete geçiren ihtiyaç giderici motivlerden açlık, susuzluk, uykusuzluk gibi güdüleyici etkenler çoğu zaman sūfî için tam tersinden bir güdü olarak karşımıza çıkar. Aç,

---

*Mistikler yaşadığı, doruk deneyimler, vecd halleri, psikolojide oldukça tartışılan konular arasındadır. Mistiklerin yaşadığı haller ile patolojik haller arasındaki farklılıklar için bkz.: HUXLEY, Aldous, Algı Kapıları, (Çev. M. Fehmi İmre), İmge Yay., Ankara, 1995, s.12-20; MASLOW, Abraham, a.g.e., s.78-79; SAYAR, Kemal - GÖKA, Erol, Sana Ruhtan Soruyorlar, İz yay., İst., 1991, s. 263-277; R.D. Laing, Yaşantının Politikası, (Çev. K. Sayar), Vadi Yay., Ankara, 1993, s. 127-143; BERGSON, Henri, a.g.e., s. 284-285; GÜNGÖR, Erol a.g.e., s. 160-164; RİCHARD, Mary, a.g.e., s. 164; SEROUYA, Henri a.g.e., s. 22-70.

**Ayrıntılı bilgi için Bkz. GÜLEÇ, Cengiz, "Hümanist Psikoloji Açısından Kaygı Sorunsalı ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı", Doğu-Batı Dergisi, Şubat 1990, Ankara, s. 163.

111 GÖZÜTOK, Şakir, Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi, SehaYay., İst., 1996, s.135.

susuz, uykusuz kalma, halvet (yalnızlık) ve susmak¹¹¹ sūflerin yol alabilmek için kullandıkları güdülerdir. Nefsin bencil eğilimleri, dürtü ve isteklerinin engellenebilmesi için bu pratizelerin uygulanması gereklidir. Tasavvufta verâ ile çok meşgul olma ve riyâzet, ego psikolojisinde suçluluk duygusu ve utançla aşırı uğraş insan gelişmesini sınırlar ve bir dizi psikopatolojik durumun ortaya çıkışını kolaylaştırır. Sūfler korkunun psikolojisinin farkındadırlar. Ego psikolojisinde korku, egonun id dürtüleriyle süperegoyasakları arasında yaşadığı çatışmalara bağlanır. Sūfler kendilerini korkuya teslim etmemeleri gerektiğinin farkındadırlar. Onlara göre yoğun korku; fobiler, ketlenmeler, korkaklık, atalet kararsızlık, zihin ve ruhun felce uğraması gibi bir dizi duruma geçit verir. Sūfler korkuyla doğrudan yüzleşip korkuyu yaşantılama konusunda kendilerini serbest bırakırlarken ona hakim olmanın da yöntemini bulmuş oluyorlardı. Bu korkuların ürettiği kaygı ve enerjiyi ruhsal evrim için yapıcı bir biçimde kullanmayı yeğliyorlardı.¹¹²

Sūfî düzeni ve ego psikolojisinde şimdiye kadar sıraladığımız ve ileride de devam edeceğimiz psikolojik olguların ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde temel olarak iki unsura ihtiyaç duyulur ki bunlar; terapist ve hasta bir diğer ifadeyle mürşid ve müridir. Bu unsurlar bireyin farkında olamama durumundan çıkartılarak daha yüksek bilinç düzeylerine çıkarılabilmeleri için olmazsa olmaz şartıdır. Her iki grup için de terapinin başlatılabilmesi, sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi ve istenilen sonuca ulaştırılabilmesi için iyi yetişmiş, alanında uzman bir terapistte ihtiyaç vardır. Terapist ile hasta arasında terapi süresince çok farklı ilişkiler bazen de duygusal bağlar ortaya çıkar.

---

112 SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 150.

Empati geliştirmek gibi olumlu bir ilişkinin yanı sıra aktarım gibi psikolojide sıklıkla rastlanan ve istenmeyen bir durum da ortaya çıkabilir. Aktarım, bireyin çocukluk çağında kendisi için önemli kişilerle (anne, baba, kardeş vb.) yaşamış olduğu duygu ve tutumları şimdi ilişki kurduğu önemli kişi ya da kişiler (hekim, öğretmen, vb) ile ilişkisinde yeniden yaşaması bu kişilere kendi çocukluğundaki algı ve duygulara göre tepkiler göstermesidir. Psikoterapi sürecinde aktarım doğal ilişkilerde olduğundan daha yoğun ve süreklidir. Hasta çocukluğuna ait olayları, bağımlılıkları ve duyguları hekime aktarır. Sanki hekim artık hastanın çocukluğundaki babası, annesi yerine konmaktadır.¹¹³

Sûfi psikolojisinde de buna benzer bir durumdan sözedilebilir. Fakat buradaki aktarım, psikolojideki aktarımın tersine çoğunlukla istenen, olması hedeflenen bir mahiyettedir. şeyhte yok olma denilen bu evrede mürid içsel dünyasını tamamen mürşidine açmış ve mürşidinin kendisine sunduğu unsurları özümsemiştir. O kadar ki artık, tamamen mürşidinin içinde yok olmuş feyz bulmuştur. Bundan dolaydır ki sũfi gruplarında müridlerin efendilerine karşı sevgileri sonsuz bir düzleme taşınır, o kadar ki sũfi üstadlarının müridler arasındaki isimleri bile değişir. Sũfi gruplarından olan Mevlevîlerde mürşid'e "dede", Nakşibendîler'in bazı kollarında ve diğer birkaç sũfi grubunda ise "baba" ünvanı verilir. Batı'nın psikoterapötik uygulamaları semptomların yok edilmesi ve günlük gerçekliklere uyum sağlanması ve bizim dünyevî ve bireysel gerçekliklere uyum sağlamamız üzerine kuruludur. Dünyevî ve bireysel gerçekliğimizin ötesinde bir gerçekliğin keşi ve yaşantılanması sanki men edilmiştir. Psikoterapistlerin bu yönde kısa yolculuklara çıkmasına izin verilse de kişi dünyevî gerçekliğin ötesine geçmek ve

---

¹¹³ ÖZTÜRK, Orhan, Psikanaliz ve Psikoterapi, s. 165.

“Evrensel Hakikat” yolunda yürümek isterse bu durum; direnç, narsistik aşırı uğraş, psikotik regresyon gibi isimler alır. Sûfilerdeki zühd evresi, Batılı psikoterapilerde olgunluk ve kişilik bütünleşmesi evrelerine karşılık gelir. Bu evrede kişi kendisine, hayatına ve başkalarına biraz uzaktan bakmayı dener. Karen Horney’e göre olgunluk:“yanılsamalardan derece derece kurtuluştur.” Kişi çocukluktan itibaren yanılsama ve sanrılardan benliğini derece derece kurtarır, gerçeğin ışığında, kendi güç ve sınırlamalarının farkına varır. Erikson’un bilgeliği; “ölümün kıyısında, hayata daha mesafeli bir bakış” olarak tanımlayışını hatırlarsak sûfilerin zühdü ile olgunluk evresinin, gelişmeyi engelleyen alışkanlık, davranış ve semptomlardan kurtulma anlamına geldiğini fark ederiz.¹¹⁴ Her ne kadar olgunluk Batılı psikolojilerde ulaşılabilecek son evre olarak gelişse de sûfî bu aşamanın ötesine geçer ve yolculuğunu sürdürür. Amaçlanan hedef içsel huzurun bütünüyle sağlanmasıdır ve sûfînin katedeceği daha çok yol vardır.

Son olarak sıralanan onca benzerlik ve ilişkilerin yanı sıra her iki psikolojide önemli yer tutan rüya çalışmasına kısaca değinilmesinde fayda olduğu kanaatindeyiz.

Psikoanalizin kurucusu olan Freud hastalarını tedavi ederken rüyadan ziyadesiyle faydalanıyordu. Rüya yorumu sayesinde Freud; sıkıntıların, saplantıların, sayıklamalı fikirlerin ve daha başka çatışmaların tedavisinde olumlu sonuçlar elde ediyordu. Freud; “rüya hayatı ile insanın uykuda olmadığı zamanlardaki ruhbilimsel düzensizlikler arasındaki benzerliği kabul ediyordu. Rüyaların uyanıklık durumundaki bir bilince yabancı olması gibi, sıkıntılar ve saplantılarda

---

¹¹⁴ SAYAR, Kemal, a.g.m., s. 151.

normal bir bilince yabancıdır. Bu fikirlerin kökeni de rüyanın kökeni gibi bilinçaltındadır.¹¹⁵ Rüyaların yorumundan sadece Freud değil, aynı zamanda psikanalizin diğer öncülerinden Jung faydalanmıştır. Bir terapist olarak Jung da rüya yorumunu bir tedavi olarak görürken sūfî düşünürler, yaratıcılığı imgelem dedikleri yaratıcı organı işleyerek beslerler.

Jung, hastaların rüyalarını rüya deneyiminde karşılaşılan sembollerin ilişkisine işaret ederek yorumlarken, İbn Arabi, Şihabuddin Sühreverdi ve diğer birçok sūfî, dalgınlık denebilecek bir çeşit şeffaf rüya uygulaması yaparlar. Bu uygulamada bilinçle iletişim kurulması bilinçdışının mesajlarının semboller aracılığıyla verilmesi yerine, sūfî düşünürün bilincinin bilinçdışının paradoksal ve bazen de karşıt yönlü (ambivalans) alanlarında dolaşmasıyla sağlanmaya çalışılır. Bu alanlar semâvî bazen de arşa dair seferler olarak tahayyül edilebilirler.¹¹⁶ Bu nedenle ki rüya ve yorumu sūfî geleneğinde seyrin belirleyici işaretleri olarak karşımıza çıkar.

Sonuç olarak Ego psikolojisi ve tasavvuf arasında genel benzerlikleri şu maddeler altında özetlemek mümkündür:

1-Her ikisinin de “insan gelişimi” kuramı vardır.

2-Her ikisi de daha fazla kişilik bütünleşmesi için pratik yöntemler önerirler.

---

¹¹⁵ FREUD, Sigmund, *Rüyalar ve Yorumları*, (Çev.Ş.Üstün-G.Üstün), Yılmaz Yay., İst., 1991, s. 21.

¹¹⁶ PİR VİLAYET, İnyet Han, a.g.e., s. 46-47.

3-Her ikisi de bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı kavramlarına sahiptirler.

4-Her ikisi de bilinçdışını keşfetmeye değer bulurlar.

5-Her ikisi de insan gelişiminin entelektüel yanından çok yaşantısal yanı üzerinde dururlar.

6-Her ikisi de bir kılavuz ya da terapistin gerekli olduğunu düşünür.

7-Her ikisi de bütünleşme yolunda farklı evreler olduğunu varsayarlar.¹¹⁷

8-Her ikisi de rüya ve yorumuna değer verirler.

9-Her ikisi de "bireyleşme"ye ayrı bir değer atfederler.

Yukarıda sıralanan benzerlikler dikkate alındığında psikoterapinin, dinin ve özellikle de tasavvufun görüş ve sınırlarına yaklaştığı ortaya çıkıyor. İrfan Gündüz'ün deyişiyle "Psikanalizin mucidi Freud, belki de kendisi de farkında olmaksızın, ruhani bir gayeye hizmet etmiştir.¹¹⁸ Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur: Her iki psikolojide de benzerlikler olsa da sūfî psikolojisi modern psikoloji kalıpları içerisine sığdırılamaz. Sūfî psikolojisi bulunduğu konum hasebiyle modern psikolojinin sınırlarının ötesinde seyrederek. Özünde ilahi "hikmet" ve "aşk" unsurlarını barındırır. Sūfînin hayatını

---

¹¹⁷ SAYAR, Kemal, a.g.m., s.152.

¹¹⁸ GÜNDÜZ, İrfan, "Tasavvuf ve İnsan", Tanım, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, (Haz.Çoşkun Yılmaz), Seha Yay., İst., 1991, s. 62.

sevap ve günah kavramları gibi motivasyon yönlendirir.¹¹⁹ Bu pekiştireçlere azami ölçüde uyulduğu, sıkıntı ve zorluklara katlanıldığı oranda kişi "Hikmet"e doğru yol alabilecektir.

---

¹¹⁹ BEDRİ, Malik Babikir, Müslüman Psikologların Çıkması, (Çev.Harun Şencan), İnsan Yay., İst., 1984, s. 18.

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİDA PSİKOLOJİSİ ve TASAVVUF YOLUYLA GERÇEKLEŞEN İHTİDA OLAYLARI

A.İHTİDA PSİKOLOJİSİ

1. İhtida kavramı ve tanımı:

Günümüz modern bilim dallarından biri olan ve yeni yeni gelişmekte olan din psikolojisinin inceleme alanında bulunan en önemli konulardan birisi de ihtida psikolojisidir. Köklü ve tam bir değişimi, kişilik değişmesini içeren din değiştirme olgusu bir çok psikoloğun dikkatini çekmiş ve onları incelemeye sevk etmiştir. Din değiştirme veyahut da dine dönüş insanlık tarihi boyunca bir vaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey hayata gözlerini açtığı andan itibaren içinde bulunduğu kültür ile etkileşerek gelişir. Mensubu bulunduğu dini diğer dinlerden üstün tutar. Bütün topluluklarda görülen bu olay sahip olduğumuz dini bizim seçmediğimizi belki kaderin onu bize hazırladığını göstermektedir.¹²⁰ Yine de dinlerin doğuşu ve gelişmeleriyle birlikte fertlerin kendi özgür iradeleriyle din değiştirdikleri gözlenmektedir.

İhtida olayının din psikolojisinde önemli bir yer teşkil etmesinin temel nedenlerinin biri de deneysel incelemeler için geniş bir saha oluşturmasıdır. Din şuurunun öznel bir yapıya sahip olması gözleme ve deneye yeterince açık olmamasının tersine, ihtida olayı insana kazandırdığı davranış ve değişimler bakımından objektif gözlemlere

---

¹²⁰ TOPÇU, Nurettin, İslam ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf, Dergah Yay., İst., 1998, s. 188.

geniş imkan tanımaktadır.¹²¹ Kişinin iç dünyasında derin değişmelere yol açan ve davranış değişikliğine neden olan ihtida olayı içsel bir değişimle birlikte sosyal ve kültürel bir değişmeyi de beraberinde getirir. Bu sebepten ötürüdür ki din değiştirme olayı zor gerçekleşen ve çoğunlukla uzun bir zamanı kapsayan süreçtir. Vinet bu süreci şu sözleriyle ifade eder: "Roma bir günde bir kişiyi dine döndürmekten daha kolay inşa edilebilir."¹²²

Bu kısa bilgiden sonra ihtida kavramının tanımına geçebiliriz. Nedir ihtida? Bir dinden farklı dine geçiş midir? Estetik alanındaki kanaat değişikliği midir? Yoksa psikolojik olarak bir halden başka bir hale geçiş süreci midir? Doğrusunu söylemek gerekirse bu açıklamalar içinde tam birliktelik gözükmemektedir. Kelimenin kökü (conversion) esas alınarak farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlara şu örnekleri verebiliriz:

İhtida; yeniden doğuş, hidayet, aydınlanma vb. bunların hepsi uzun süreli veya ani dinsel idrakin ve dini realitenin algılanışını ifade eden çeşitli kavramlardır. Bütün bunları ortak bir ad altında toplamamız gerekirse buna dönüşüm (conversion) diyebiliriz.¹²³

Yukarıdaki tanımları yapan William James'a göre yeni bilgiler değişimde önemli bir rol oynar. Zamanın tasavvur edilemez dokunuşları iç güdülerimizi ve yönelişlerimizi büyük ölçüde etkiler. Bu etkiler ya yarı bilinç ya da bilinçli şekilde etkinlik kazanabilir. Bilinç dışında hayat yeterince olgunlaştığı zaman bu hayatı ateşleyecek

---

¹²¹ PAZARLI, Osman, Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 137.

¹²²Bkz. PEKER, Hüseyin, Din Psikolojisi, Sönmez Yay., Samsun, 1993, s. 129.

¹²³ James, WILLIAM, Die Vielfast Religiöser Arfahrungen, Walter-Verlag AG, Olten, Germany, 1979, s. 185.

güçlü bir motif ile karşılaştığı zaman duygusal gücün de etkisiyle yep yeni bir düzenleme ortaya çıkabilir.¹²⁴

Lewis Rambo'ya göre ise: İhtida; insanın sadakatlarında hayat ölçülerinde ve enerji merkezlerinde son derece anlamlı ani bir değişimdir. Fowler bu tanımlamadan hareket ederek ihtidanın karakteristiğini şöyle açıklar: "İhtida insanın daha önceki bilinçli ya da bilinçsiz değer ya da güç örneklerinde anlamlı bir yeniden düzenlenmeyi ifade eder. İhtida insanın yeni bir yorumlama ve davranış kalıbı oluşturma noktasında olağanüstü tecrübeleri bilinçli olarak içselleştirmesidir.¹²⁵

William M. Brinner ise ; ihtidanın tanımını verirken ayrıca şu bilgilere yer verir: "Genel olarak İngilizce'de ihtida, arkasına dönmek, değişmek, döndürmek ya da özel bir görüşe ikna etmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek ya da değişmek anlamlarına gelir. Bu tanımlama içsel bir değişim ya da dönüşüme işaret etmektedir.¹²⁶

Brinner'e göre modern zamanlara kadar Hristiyan misyonerlerin tanımladıkları ihtida kavramının tam bir karşılığı Arapça sözlüklerde mevcut olmamıştır. Çünkü İslam geleneğinde dinsel bir topluma katılış aynı zamanda fitrata yani insanın asli, değişmemiş olan durumuna dönüş anlamını taşımaktadır. İslam'daki bu durum Hristiyanlık'a geçişten farklılıklar arz eder. Zira İslam her şeyden önce Allah'a ve onun iradesine teslimiyeti ve aynı zamanda fitrata dönmeyi kapsar. Bu yüzden

---

124 James, WILLIAM, a.g.e., s. 193-194.

125 Bkz.JAMES, W.Fowler, Stufen Des Glaubens, Gültensloher Werlaghaus, Güterslah, 1991, s. 299.

126 BRINNER, M.William, Conversion, The Oxford Encyclopedia of the Modern İslamic World, Volume, 1., New York, 1995, s. 318.

İslam kelimesi teslimiyet anlamına gelir, aynı zamanda müslüman olma eylemine işaret eder. Teslimiyet eylemi de en başta Tevhid'i yani Allah'ın tekliğini ve benzersizliğini ifade etmeğe bağlıdır.¹²⁷ Bununla paralel olarak Peygambere iman etmek Allah'ın yasak ve emirlerine uymak dönüşüm için gerekli faktörlerdir.

Bu tanımlardan yola çıkarak çok daha özel ve bizim de esas alacağımız ihtida tanımını verecek olursak ihtida;“farklı bir din ideali için mensubu bulunduğu dini görüş ve bağlılıktan vazgeçme; dini inanç ve davranışla ilgili yön değişimini içine alan manevî evrim ve gelişme”¹²⁸ denilebilir.

Verilen örneklerin dışında İslam geleneğinde; ihtidanın; başka bir dinden ya da dinsiz bir kişinin İslam'a yönelmesi tasavvufta ise, mutasavvıfların ruhani sahada yol alırken, kat ettikleri menzilleri geçmesini ifade eden merdiven ya da yukarı çıkma yani “kavs-ı uruc” terimine¹²⁹ karşılık geldiğini de belirtmemiz gerekir.

2. İhtidada Sosyo-Kültürel Etmenler:

Tarihin her döneminde dinler arası geçişten söz edilebilir. Ancak son dönemlerde özellikle Batı âleminde çok belirgin bir şekilde insanların İslam'a yöneldikleri artık bilinen bir gerçektir. Almanya, Belçika, Fransa ve Hollanda'da İslam'a girenleri (mühtedileri) araştırırken mühtedilerin belirli bir grup yaş ve eğitim kademesinden oluşmadığını, farklı özelliklere sahip olduklarını gözlemledik. Bu

---

127 BRİNNER, M. William, a.g.m., s. 319.

128 HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s.299.

129 ALTINTAŞ, Ramazan, Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet, Pınar Yay., İst, 1995, s. 36.

bölümde din değiştirenlerin eğitim ve meslekleri hakkında bilgi verilecektir.

a. İhtidada yaş:

Yukarda belirttiğimiz gibi bu araştırma, Avrupa'nın dört ülkesi Belçika, Fransa, Almanya ve Hollanda'da din değiştirenlerle yüz yüze bizzat görüşme yapılarak ve yine Yeni Zellanda'dan 4 kişi ile mektup aracılığıyla gerçekteştirildi. Araştırma toplam 30 denek üzerinde uygulandı. Araştırmaya katılan mühtedilerin ortalama ihtida yaşı 26.7 olarak tespit edildi. Aşağıdaki tabloda ihtida yaşları ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo-1 İhtida Yaş Grupları

Yaş grubu	Toplam	21 Erkek	9 Kadın
12-17	4	2	2
18-23	10	5	5
24-45	15	13	2
45-65	1	1	0

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi toplam 4 kişi 12-17 yaş diliminde müslüman olurken, 18-23 yaş dilimi arasındaki oran biraz daha yüksek olmuş ve 10 mühtedi İslam'ı seçmiştir. Dağılımının en yoğun olduğu grup 24-45 yaş grubu olmuş bu grupta toplam 15 mühtedi İslam'ı seçmiştir. 45-64 yaş diliminde ise yalnız bir kişi İslam'ı seçmiştir.

Mühtedilerin genel yaş dağılımını incelendiğinde yoğunluğun 24-45 yaş diliminde biriktiği görölüyor. Bu veri ve bununla birlikte mühtedilerin ortalama ihtida yaşları olan 26.7'lik veri temel alındığında

denilebilir ki; özellikle bireylerin din değiştirmeyi dūřündükleri ve yoğun olarak sıkıntılarının, kararsızlıklarının, arayışlarının olduğu dönem bu dönemdir. Üzerinde durduğumuz bu dönem Erikson'un ortaya attığı "Psikolojik maratoryum" (geciktirme) ve kimlik kavramına denk gelir.

Bu görüşe göre: "Ferdî kimlik (veya ego kimliği), dini değişim tecrübelerinden çok farklı olmayan faktörlerden etkilenir. Dini değişim ürünleri arasında dini inançlar ve değerler vardır. Kimlik de genelde dini fikirleri de kapsayan değerlerle oluşur. Dolayısıyla dini tecrübe ile arasında yakın bir ilişki vardır. Din gence veya yetişkine bir teoloji (veya ideoloji) sağlar. Değerler veya dini konularda karar vermekten kaçına genç yetişkin maratoryum (geciktirme) yolunu seğer. Maratoryum devresinde genç, yetişkinin dini değişime uğraması ve dolayısıyla kimlik kazanmasıyla sonuçlanabilir.¹³⁰

Müslüman olmadan önce başka dinlere girme veya araştırma konusunda daha detaylı değineceğimiz gibi mühtedilerin çok büyük bir yüzdesi erken ergenlik döneminde içinde bulunduğu durumdan rahatsız olarak ya bir din arayışı içinde ya da başka bir dini benimsemiş haldedirler. Ergenlik dönemi sorunlarının hemen sonrasında mühtedinin iş, evlilik ve eğitim gibi zorluklarla karşılaşması onları hayatın farklı alanlarına yönlendirerek rahatlama yolunu bulmaya sevk eder. Yine "ailevî problemler, babasız büyüme gibi sebeplerden dolayı dengesiz ve mutsuz bir çocukluk devresi yaşamak veya çevre ile normal ilişkiler kuramamak kişileri kimlik kazanmadan önce maratoryum devresine itebilir."¹³¹

---

¹³⁰ KÖSE, Ali, Neden İslam'ı Seçiyorlar, İsam Yay., İst., 1997, s. 54

¹³¹ KÖSE, Ali, a.g.e., s. 55.

Yapmış olduğumuz araştırmada mühtedilerin büyük bir çoğunluğunun çocukluk ve ergenlik devrelerinde, aileleriyle, çevreleriyle problemlili bir hayat yaşadıklarını, bu durumun kendilerini farklı kimlik ve inanç arayışına yönelttiğini gördük. Alman asıllı fizyoterapist olan Abdülmecid bunlardan birisi. Şöyle anlatıyor: "Ailemde çocukluk yıllarımda ciddi bir problemim yoktu.Hatta diyebilirim ki ailemle iyi bir ilişkimiz vardı. Özellikle annemle aram çok iyiydi. 15 yaşımıdayken babamı kaybettim. Bu aşamadan sonra seyir değişti, problemler başladı. Özellikle politikacıların yaptığı şeylere tahammül edemiyordum. Yaptıkları şeyler beni çok üzüyordu. Bir zaman sonra Almanya'da politik gelişmelere ve politikacılara karşı olan bir gruba girdim. Ne var ki içinde bulunduğum grup terörist olarak tanımlanıyordu. Dolayısıyla yapmış olduğumuz her faaliyet terör olarak değerlendiriliyordu. Daha fazla bu grubun içinde kalamayacağımı düşünüyordum. Çünkü insancıl bir karaktere sahip idim."

Abdülmecid bir süre sonra Hindistan'a seyahate gider. Hintli bir hocadan Allah'ın varlığını ve bütün dinlerin aynı olduğunu, insanın mutlaka bu dinlerden birisine girmesi gerektiğini öğrenir. Bir süre sonra karşılaştığı Hindistanlı müslüman bir şeyh ise kendisine İslam'ı ve sūfiliği anlatır. Abdülmecid şeyhin anlattığı bilgiler ve tavırlardan oldukça etkilenir, müslüman olmayı kesin olarak düşünmektedir: "Almanya'ya döndüğümde Hamburg'da bir arkadaşım ile karşılaştım. Ona sūfileri nerde bulabileceğimi sordum. Bana dedi ki; belki bana inanmayacak, güleceksin ama ben de sūfiyim."

Araştırmamızda ortalama ihtida yaşınının 26.7 olduğunu belirtmiştik. Mühtedilerin çocukluk ve ergenlik dönemlerinde farklı

problemlere sahip olması, geleceğe dair farklı beklentiler içerisinde bulunmaları, hayatın anlamı ve dolayısıyla din duygusunun somut bir şekilde bilince yansımaya ket vuracaktır. İlk yetişkinlikle birlikte ertelenen gerçeğin kavranması ve din duygusuna yoğunlaşma kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır.

Yine 30 kişilik denek grubunun 21'ini erkekler oluştururken, 9'unu kadınlar oluşturmuştur. Araştırmanın objektif olmasını istediğimizden kadın mühtediler ile erkek mühtediler arasındaki sayı farkını az tutmaya çalıştık. Buna rağmen istenilen oranın gerçekleşmemesinde görüşmelerin daha çok mühtedilerin bulunduğu tekke ortamında yapılmış olması ve kadın mühtedilere ulaşmaktaki zorluğu gösterebiliriz.

b. Eğitim ve meslek:

Din değiştirmede mühtedilerin eğitim düzeyi olarak düşük eğitim seviyesine sahip ve çocukluğunda problemlili olan kişilerden oluştuğu şeklinde bir kanaat mevcuttur. Oysa ki yapmış olduğumuz araştırmada durumun hiçte böyle olmadığını gördük. Ayrıca bu ve buna benzer sonuçlar ihtida ile ilgili yapılmış diğer araştırmalarda da benzerlik gösterir.

Tablo-2 Eğitim Seviyesi

Eğitim Seviyesi	Sayı	Oran
Ortaokul- Lise	13 kişi	%43
Üniversite	17 kişi	%57

Bu verilere göre 30 kişilik denek grubu içerisinde 13 kişi (%43) ortaokul ve lise düzeyinde eğitim almışlardır ya da almaktadır. İfadelerden de anlaşıldığına göre; bu gruba dahil olan mühtedilerin yarısı halen öğrenci olarak öğretime devam etmektedirler. Bunlardan bir kısmının yüksek eğitime devam edeceği düşünülürse yüksek eğitim almış grubun yüzdesinde kuşkusuz bir artma görülecektir. Tabloya göre mühtedilerden 17 kişi (%57) üniversitenin değişik bölüm ve kademelerinden mezun olmuşlardır.

Mühtedilerin sosyo-ekonomik düzeyleri, sahip oldukları meslek alanlarına gelince;

Tablo-3 Meslek Dağılımı

Meslek Dağılımı	Sayı	Oran
Ev Kadını	1	%3
Öğrenci	6	%20
İşçi	6	%20
Orta düzey meslek	17	%57

Deneklerimizden biri Lise mezunu olup, her hangi bir işte çalışmamakta (ev hanımı). 6 kişi (%20) eğitim hayatlarına devam ettiklerinden dolayı meslek sahibi değiller. 6 kişi (%20) işçi ve 17 kişi (%57) üniversite mezunu olup şu mesleklerde yer almaktadırlar: Bilgisayar uzmanı, personel şefi, defterdar, doktor, ekonomist, fizyoterapist, elektrik mühendisi, ilahiyatçı, hasta bakıcı, seyahat danışmanı, mimar, tarih uzmanı vb.

3.) İhtida Öncesi Din ve Tanrı'ya İnanç Durumu

Hiç kuşkusuz modern ve hızla gelişen teknoloji günümüz insanına tahmin edemeyeceği birçok maddî kolaylıklar getirmiştir. Ne var ki modern hayatın insanoğlunun anlam dünyasını geliştirme ve varoluşsal sorunlara çözüm bulmada aynı derecede başarılı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Gelişen modern hayatın içerisinde anlam ve önemi küçümsenen ve bireysel sınırlara hapsedilen dinî inançlar ve değerler toplumda güçlü bir motivasyon faktörü olmaktan uzaklaştırıldılar. Esasen toplumda dinin çöküşü, seküler olanın dışındaki bir alanla sınırlı kalmayıp insanın doğasının mahiyetine yöneltilmiş bir tehdit ve tersine çevrilmiş bir dünya görüşünün ifadesi olarak gözükmektedir. Lord Nortbourne'a göre "İnsanoğlunun din içinde yaşadığı her dönemde suistimaller, hurafeler, anlayışsızlıklar, karşı çıkışlar ve günahlar olmuştur; lakin hiçbir zaman cennet ve cehennemin gerçekliği sorgulanmamış, Allah âlemin kendisiyle açıklandığı basit bir varsayım olarak görülmemiş ve şeytan da modası geçmiş bir varlık olarak telakki edilmemiştir. Bu bakış açısını en yalın bir biçimde profan (din dışı) perspektif olarak adlandırabiliriz.¹³² İşte içinde bulunduğumuz bu durum kişilerde bir inanç boşluğunu ortaya çıkarmaktadır.

---

¹³² NORTBOURNE, Lord, Modern Dünyada Din, (Çev.Şahabeddin Yalçın), İnsan Yay., İst., 1995, s.21.

Tablo-4 Mühtedilerin Yetiştirildikleri Dinler

Katolik	13	%43
Protestan	6	%20
Ortodoks	1	%3
Hinduist	1	%3
Ateist veya din ile bağlantısı yok	9	%30

Araştırmamızda yer alan 30 mühtedinin 9'u (%30) hiçbir dine inanmadıklarını fakat; Allah'a inançlarının olduğunu belirtirken, 21'i (%70) bir dine mensup olduğunu, bu dinin gereklerini tam olmasa da yapmaya çalıştıklarını belirttiler. %70'lik inanan kesim içinde: 13 kişi (%43) Katolik, 6 kişi (%20) Protestan, 1 kişi (%3) Ortodoks, 1 kişi (%3) Hinduist'tir.

Tanrı'ya inanç durumuna gelince ihtida öncesi her hangi bir dine bağlı olan %70'lik kesim içinde mühtedilerin Allah'a inandıklarını, ancak bağlı buldukları dinlerdeki Tanrı inancını pek de benimsemediklerini gördük. Bu güçlüğün özellikle "teslis" inancında ortaya çıktığı görülmektedir. Hz. İsa'nın hem peygamber hem de Allah'ın oğlu olması bir çok mühtedi açısından çelişkili görülmüş ve onları başka dinleri araştırmaya sevk etmiştir. Bu mühtedilerin biri olan Hamza de Coster, 60 yaşında ve müslüman olmadan önce Katolik bir papaz olarak görev yapmaktaymış. Kendisini İslam'a yönelten gerekçeyi şöyle açıklıyor: "Ben Katolik bir papazdım. Papaz olduğum için bağlı bulunduğum dinin bütün gereklerini yerine getiriyordum. Ama beni başından beri rahatsız eden bir hadise vardı ki o da üçleme idi. Teslis inancına katılmıyordum, bu beni tatmin etmiyordu. Gerçeğin böyle

olmadığına, Allah'ın bir olduğuna inanıyordum. Sanırım müslüman olmama sebep olan şey doğruluktur. Çünkü hem teslis inancına inanmayıp hem de onun doğru olduğunu insanlara anlatamazdım." Bu durum Hamza'yı uzun bir süre rahatsız etmiş. Sonrasında farklı dinleri araştırmaya başlamış: " Budist olmadığım halde her gün Budistlerin meditasyonlarını yapıyordum. Evime kadınlı erkekli gruplar gelip meditasyon yapıyorlardı. Ben kendi dinimde mutmain olamıyordum. Onun için de başka bir alternatif arıyordum. Diyebilirdim ki benim için Hristiyanlık tamamen bitmişti. Alternatif olarak önce Hinduizm'i araştırdım ama tek Tanrılı bir inanç olmadığı için vazgeçtim. Sonra bir gün internette Budizm'i meditasyonu vb. araştırırken birden karşıma sufizm diye bir sayfa açıldı. Bu bölüme bastım ve karşıma İslam Dini çıktı." Hamza, internette Pakistan asıllı Kâdirî grubuna mensup bir sûfî ile konuşmaya başlar. Kısa bir süre sonra Pakistan'a giderek Müslüman olur.

4.) İslam'dan Önce Başka Dinlere Girme

Bağlı buldukları dinden, düşünceden rahatsızlık duyup İslam'ı seçen mühtediler için İslam çoğunlukla ilk karşılaştıkları din değildir. Arayış esnasında mühtedilerin büyük bir çoğunluğu farklı dinleri özellikle Doğu dinlerini araştırmışlar ve ilgi duymuşlardır. İhtida çoğunlukla Hristiyanlık dairesi içinde bir mezhepten başka bir mezhebe yönelme yerine daha çok Doğu gelenekleri üzerinde gerçekleşmiştir. Doğu dinlerine olan bu ilginin kökeni nedir? Özellikle Batılılar için Doğu dinlerinin cazibesi nereden geliyor? Bu soruların cevabını ilerleyen bölümlerde "Batı'da insanların mistik akımlara yönelmelerinin nedenleri" başlığı altında inceleyeceğiz. Arayış ve araştırma safhasında

mühtedilerin %70'i (21 kişi) sadece araştırma yapmakla yetinmiş, İslam haricindeki bu dinlere girmemişlerdir. Geriye kalan %30'u (9 kişi) ise araştırmaları esasında farklı dinlere mensup olmuş bir süre bu dinlerin gereklerini yerine getirmişlerdir. Bunlardan %13'ü (4 kişi) Budizm'i kabul etmiş. %13'ü (4 kişi) Hinduizm'i kabul etmiş. 1 kişi ise (%3) farklı bir mezhep olan Yehova Şahitleri'ne dahil olmuştur. Şunu da hemen belirtelim ki mühtedilerden bazıları İslam'dan önce birkaç dine girip çıkmışlardır. Tablo halinde gösterecek olursak;

Tablo-5 İslam'dan Önce Başka Dinlere Girme

Başka bir dine girmeyenler	21	%70
Budizm	4	%13
Hinduizm	4	%13
Yehova Şahitleri	1	%3

Mühtedilerin din değiştirmelerinde Hristiyanlığın bugün almış olduğu şekil ve kiliselerin yanlış uygulamaları sonucu kilise bağlarının her geçen gün biraz daha fazla bir oranda kiliseden uzaklaştıkları bir başka deyişle inançlarından uzaklaştıkları artık bilinen bir vakiadır.

Belçika'da kiliseye ilginin ne oranda olduğunu tespit etmek için bu ülkedeki yerel gazetelerden biri olan "Het Blang Van Limburg" gazetesi tarafından yapılan bir araştırmaya müracaat ettik. Araştırmaya göre Belçikalıların kiliseye olan inançlarını gittikçe yitirdikleri ortaya çıkıyor. Araştırma Hristiyanlık'a en çok inanan insanların bulunduğu

bölgelerde yapılmasına rağmen Hristiyanlar için kutsal sayılan Pazar günleri halkın sadece %30'u kiliseye gidiyor.¹³³

Aynı araştırmaya göre Belçikalılar arasında öldükten sonra cenazesinin yakılmasını isteyenlerin son zamanlarda hızla arttığı vurgulanmaktadır. "Bütün bu söylemlerde şunu rahatlıkla görebiliriz ki dine bağlanma ile onu reddetme arasındaki tercih mutlak bir mahiyet arz etmektedir. Yani eğer din hak ise o zaman geride hesaba katılacak bir şey kalmamakta veyapılacak iş de dini en iyi şekilde yaşamaktır; yok eğer din Batıl ise o vâkit yapılacak tek şey yemek, içmek ve eğlenmektir. 'Zira yarın ölüm vardır.' Bu iki tercihin uzlaşması mümkün değildir. Din ekstra bir tercih değildir."¹³⁴ İhtida serüveni işte tam bu noktada başlayan bir süreç olarak gözükmektedir.

5. İhtida Öncesi Çocukluk Yaşamı

Psikanaliz yönelimli psikoloji anlayışına göre erken çocukluk yılları yaşantısının, benlik ve kişilik gelişiminde ayrı bir önemi vardır. "En geniş anlamıyla ve ideal biçimiyle gelişme çocukluktan erişkinliğe, bilinçdışından bilinçliliğe, birincil süreçten ikincil sürece, haz ilkesinden gerçeklik ilkesine bağımlılıktan özerkliğe ve belirlenimcilikten özgür iradeye doğru ilerler. Freud Psikopatoloji'yi çocuksu başa çıkma yollarının erişkinliğe kadar sürmesi olarak kavramsallaştırır."¹³⁵

Bu yargı ihtida gibi kökten bir kişilik değişiminin kökeninde çocukluk yıllarına ait sorunlarının olduğuna götürür bizi. Batı'da yapılan

---

¹³³ Avrupa Baskısı Türkiye Gazetesi, 16 Ağustos 1998, s. 7.

¹³⁴ NORTBOURNE, Lord, a.g.e., s. 19.

¹³⁵ Bkz. WALLECE, Edwin, Dinamik Psikiyatri, (Çev.Hakan Atalay), Eylül Yay., İst., 1994, s.51

araştırmalar din değiştiren kişilerin olumsuz, parçalanmış, düzensiz ailelerden gelen gençlerden oluştuğunu, ihtidanın temelinde gelişen sorunların Hindu gençlerin yattığını iddia etmekte. Örneğin; Deutsch New York'ta bulunan Meher Baba grubuna katılanlar üzerine yaptığı araştırmada bu kişilerin hepsinin aileleriyle ilişkilerinin iyi olmadığını ortaya koymuştur. Yine bu kişilerin ekseriyeti anne babalarının evliliğini mutsuz olarak nitelemişlerdir.

Ullman, 4 farklı gruptan din değiştiren veya dindarlaşan 40 kişi üzerinde yaptığı araştırmasında bunların din değiştirmeyen insanlara karşı daha mutsuz bir çocukluk devresi geçirdiğini bulmuştur. 40 kişinin yarıya yakını aşırı derecede mutsuz bir çocukluk devresi yaşamışlardır. Mutsuzluğa neden olan hadiseler ise ailelerin boşanması, anne babadan birinin ölümü veya intihara teşebbüsü ve aralarında şiddet içeren kavgalar vb. olaylardır."¹³⁶

Her ne kadar sorunların, din değiştirmelerin kökeninde çocukluk yaşantıları aransa da bütün ihtida hadiselerinde bu durumun mevcut olduğunu söylemek oldukça zordur. Batı'da yapılan araştırmalarda sorunun kökeninde gerçekte çocukluk yaşantıları olabileceği gibi, Batılı sistemlerin aile düzenlerinde de sorunu aramak mümkündür. 30 kişilik denek grubu üzerinde yaptığımız araştırmada deneklerin %60'ının oldukça normal, bazılarının ise ideal denecek çok güzel bir çocukluk dönemi geçirdiklerini gördük. Deneklerimizden ancak %40'ı olumsuz bir çocukluk geçirdiklerini belirttiler. Bu olumsuz şartlar arasında anne ve babanın ayrı yaşaması, babanın erken yaşta vefat etmesi, olumsuz bir arkadaş çevresinin bulunması ve kısmen ebeveynlerin çocuğa iyi

---

¹³⁶ Bkz. KÖSE, Ali, a.g.e., s. 36.

davranmamasını sayabiliriz. Problemlı çocuğun İslam'a yönelmedeki etkisine birkaç örnek verecek olursak; Kenny Maussen 14 yaşında Belçikalı bir mühtedir ve kendi durumunu şöyle anlattı: "Katolik'tim, katolik inancına inanmak istiyordum; fakat yerine getiremiyordum. Dine yönelik çok fazla bir bilgin olmamakla beraber Allah'a inanıyordum. Küçük yaştan itibaren babamla ilişkilerimiz hep kötü gitti. Annem ve babam huzursuz bir evliliğin sonunda ayrı yaşamayı tercih etmişlerdi. Babamı çok az görüyordum. Okulda Müslüman arkadaşlarım vardı. Bana sürekli İslam'ı anlatıyorlardı. Bir gün dayanamayıp din derslerine girmeye karar verdim ve bu çok hoşuma gitti. Bir ay boyunca Müslüman olup olmama üzerinde düşündüm. Sonunda kararımı verdim ve Müslüman oldum."

Kenny'in Müslüman olması bir Türk arkadaşının sürekli kendisiyle ilgilenmesi ve İslam'ı anlatması sonucu gerçekleşmiştir. Anne babasının boşanmış olması İslam'ı seçmesini biraz daha hızlandırmıştır. Çok genç olduğu için kültürel, sosyal ve psikolojik yaşamında ciddi bir değişim olmamış. Müslüman olduktan sonra küçük kardeşini de etkilemiş, o da Müslüman olmuştur. Annesi de Müslüman olmayı düşünüyormuş. Kenny, görüşme esnasında sık sık İslam ile güven duygusu arasındaki ilişkiye değindi. Bize göre bu anne-baba anlaşmazlığının getirmiş olduğu güvensizliği ve sığınma isteğini İslam'da aramasının en iyi dışavurumunu göstermektedir.

Bir başka mühtedi ise Abdullah Alim. Abdullah Alim 16 yaşında. Alman asıllı bir anne, Türk bir babadan dünyaya gelmiş. Baba inanca dair hiçbir şey bilmiyor, gece hayatı ve içkiye düşkün. Annesi ise inançlarını kısmen yerine getirebilen bir Protestan. Şöyle anlatıyor: "küçükken

normal ilk okula gittim. Orta okulda (6. Sınıfta) yaramazlıklarımın dolayısı bölüm düştüm. 6. Sınıfta hap kullanmaya başladım. 16 yaşında eroin kullanmaya başladım. Eroin kullanımı öyle arttı ki günlük masrafım 600 marka ulaştı. Bu nedenle parayı temin edebilmek için hırsızlık yapmaya başladım. Bu arada 4 hafta gençlik hapisanesinde yattım. Babam sürekli diskoteklerde, gece kulüplerinde idi. Uzun süre (8-10 ay) esrar, eroini bırakmak için terapilere katıldım ama geri çıktığımda yine arkadaş çevreme karıştığımda eski alışkanlıklarımın tekrar başlıyordum. Bir sorunum olduğunda babam yardımcı olmuyor, annene git ona anlat diyordu. Annem bir Alman olduğu için çoğunlukla Alman kültürünü öğreniyordum. Kullandığım iğne izleri hâlâ kaybolmadı. Bu hayattan ve eroinden kurtulmak huzurlu bir aileye sahip olmak istiyordum. Babamın hali de oldukça perişandı. Bir ara eroin dozunu fazlasıyla arttırdım. 2 dakikaya yakın bir süre kalbim durdu. Zannettim ki Allah'la konuştum ve Allah, insanlara ve hayvanlara iyi davranmamdan ötürü beni geri gönderdi." Abdullah Alim bütün bunları yaşarken babası çaresizlik içindedir. Hastaneye yatırmalar, terapiler sonuç vermemiş, oğlu her geçen gün biraz daha ölüme yaklaşmaktadır. Çaresizce arayışı esnasında kendisine Dortmund'da bir Nakşî tekkesinden söz edilir. Oğlunun kurtuluşu için her şeyi göze alarak oraya gider, tövbe ederek bağlanır. Sonrasını Abdullah Alim şöyle anlatıyor; "Babamda olağanüstü değişikliklerin olduğunu fark ettim. Gece hayatı bitmiş bambaşka biri olup çıkmıştı. Kendisini bu denli değiştiren şeyin ne olduğunu merak ettim. Bir ay sonra beni bağlı olduğu tekkeye götürdü. Ben de hiç tereddüt etmeden Müslüman oldum. Müslüman olduktan sonra her şey birden değişti. Annem de Müslüman oldu. Yeniden bir

araya geldik. Artık eskisi gibi eroini aramıyorum. Burada sabretmeyi öğrendim.”

Abdullah Alim dönüş yaptıktan sonra eroin kullanmayı bıraktığını, ailevi ve psikolojik sorunlarının tamamen ortadan kalktığını söyledi. Görüşme esnasında oldukça canlı ve neşeli görünüyordu. Sadece sigara kullanıyordu. Etrafına gülümseyip duruyor. Özellikle müritleri çok seviyor, sürekli yanlarında kalıyor, onlardan destek görüyor. Görüşme sonrası babası ile konuştuğumda, babası Abdullah Alim’in eroin nedeniyle sürekli tedavi gördüğünü fakat tedavilerin hiçbir sonuç vermediğini fakat buraya bağlandıktan sonra artık hiçbir endişesinin kalmadığını, tövbeden sonra eroine geri dönecek olsa bile bir gün buraya mutlaka geri döneceğini, bundan emin olduğunu ve rahat olduğunu söyledi.

Anne-babanın ayrı yaşaması veya ilgisiz bir babanın varlığı çocukluk yılları üzerinde derin izler bırakabilmektedir. Deneklerimizden %20’si (6 kişi) babasız büyüdüğünü veya baba ile problemlili ilişkilerinin olduğunu belirttiler. Toplam sayı içinde bu oranın din değiştirmede çok önemli bir yoğunluğa ulaşmadığı söylenebilir. Üzerinde durulacak başka bir husus ise aynı deneklerin babadan ziyade anneleriyle ilişkilerinin çok sağlam olduğunu belirtmesi hatta ihtida sonrasında bile anneleriyle çok fazla problem yaşamadıklarını tam tersine annelerinden destek gördükleri idi. Bir başka mühtedi yalnız anne veya baba değil, her ikisinden de olumsuz davranış gördüğünü hatta ailesinin kendisini beşiğe bırakıp bütün gün boyunca dönüp bakmadıklarını ifade etti. Problemlili bir çocukluk yaşayan bu mühtedi yaşantısının sonraki yıllarında ailesinden ve insanlardan uzak tek başına yaşamayı tercih

etmiş. Bu tür deneyimler yaşayan mühtedilerde büyümeyle birlikte ya çok saldırgan, kurallara uymayan isyankar bir tutum ya da daha çok silik sosyalleşmemiş bir tutumun yerleşik karakter halini aldığı görülmektedir.

6.) İhtidanın Gerçekleşmesine Kaynaklık Eden Motifler

Bu bölümde ihtidanın gelişimi ile birlikte ihtidaya kaynaklık eden farklı teorileri değerlendireceğiz. Öncelikle ihtidanın çok genel bir düzlem içerisindeki kaynaklarını sıraladıktan sonra biraz daha özel sayılabilecek ihtida kaynaklarını vermeyi uygun görüyoruz.

Din değiştirmeler genel olarak bu sahanın araştırmacılarının olaya yüklediği anlamla doğrudan ilintilidir. Kimileri ihtidayı doğrudan bireyin kendisine, kişiliğine bağlamışlardır. Diğer bir kesim ise ihtidayı zihinsel gelişime bağlamışlardır. Bazıları ise varoluşsal anlamda hayatı, yeniden düzenleme ve yapılandırma gibi değişik faktörlere bağlamışlardır. Din Psikolojisi'nin üstadlarından sayılan William James'i destekler mahiyette ihtidayı psişik bir sağlamlık ve sağlıklı bir uyarılama olarak tasvir edeleri özellikle belirtmemiz gerekir.¹³⁷

İhtida ile ilgili değerlendirmeler ihtida olayını araştıran araştırmacıların din değiştiren kişiyi sempatik ya da antipatik algılayışına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre ihtidayı kişilikte gelişen olumlu gelişmeler olarak değerlendiren, kişilikte ortaya çıkan olumsuz gelişmeler olarak ele alan araştırmacılar, psikologlar da yok değildir. İhtida şoku ile ifadeye dökülen bu tarz değerlendirmeler kişilik

---

¹³⁷ SCHMITZ, Edgar und FREIBER, Stephan, "Die Neuen Jugendreligionen", Öffentliche Akzeptanz und Konversionsmotive in E. Schmitz, Religions Psychologie, Hogrefe Verlag, Göttingen, 1992, s. 244.

yoksunluğundan, soğukluktan ve tek yönlülükten sözederler. Kuşkusuz psikoloğun bakış şekli ihtida gelişiminin altındaki dinamikleri tam tersine çevirebilir.

İhtida farklı farklı gelişmeler gösterebilir. Bu alan ile ilgili yapılmış araştırmalar; *ani veya uzun süreli, dramatik, telkin yönelişi veya derin bir dini yaşantıya dayalı* ihtidalardan bahsettiği gibi, tedrici bilinçli bir fikir yürütmeye dayalı ihtidalardan ve bütün bunların dışında alışmayla bir nev'i farklı tarz gelişme gösteren nedenleri üzerinde ilerleyen bölümlerimizde geniş yer vereceğiz.

Aynı zamanda ihtidanın kaynakları ile ilgili çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Şöyle ki; "İhtidaya ilgili bazı teoriler ihtidaya neden olarak toplum, aile ve kiliseleri göstermektedir. Toplum ve kültürün tatminsizliğinden rahatsızlık duyma sonucu ihtidaya açık olma, aynı şekilde ailenin çocuklarına yeterince yardımda bulunmaması, sorumlulukların yerine getirilmemesi, ya tamamen otoriter ya da tamamen otoriteden uzak bir çevre oluşturmaları ihtidaya zemin hazırlayabilmektedir. Diğer taraftan kiliselerin güvenilirliğini kaybetmesi, örnek dindar şahsiyetlerin gittikçe azalması, kiliselerin asli hüviyetlerinden uzaklaşması, bağlılarını dinden soğutabilmekte başka dinlere yöneltebilmektedir.¹³⁸

Diğer ihtida kaynakları arasında toplum içinde güven ve emniyet duyma isteği, estetik etkilenme, entelektüel arayış ve sorgulama ve özellikle de anlam arayışını sayabiliriz.

---

138 SCHMİTZ, Edger und FRIEBER, Stephen , a.g.m., s. 246.

Konunun başında ihtidaya kaynaklık eden etkenleri yukarıda da sıraladığımızdan biraz daha ayrıntılı alt başlıklara indirgenebilen etkenlerden sözedebileceğimizi, içerik itibariyle daha genel etkenlerden de bahsedebileceğimizi vurgulamıştık. Lewis R. Rambo, "Encyclopedia of Religion" adlı eserinde ihtidanın genel kaynakları üzerinde durur. Rambo'ya göre ihtidanın tanımı bağımlıdır. Hristiyanlık'ta ve Yahudilik'te ihtida, şeytanı reddetme ve kadere bağlı Allah ilişkisini kucaklamayı işaret eden radikal bir çağrıdır. İnsani bilimler içerisinde bazı bilimler ihtidayı insanların inanç, davranış ve yaşayışlarında ani, radikal bir hareketle sınırlar.¹³⁹

Ona göre ihtida dinamik ve çok yüzlü bir aşama değişikliği olarak görülecektir. Bu değişim bazıları için kaçınılmaz ve radikal, diğerleri için bireyin hayatını tümünden etkilemeyen göreceli bir değişikliktir. İhtida üzerinde birçok çalışmalar diğer önemli yönlerine nazaran sadece ihtidanın bir boyutuna odaklaşma eğilimindedir. Onun karmaşıklığını ve derinliğini onaylamak için ihtida üç boyutla anlaşılmalıdır, Gelenek, değişim ve ululuk. Rambo bu üç özellikten şunları kastetmektedir:

1- Gelenek: "Gelenek sembolleri, mitleri, ayinleri, dünya görüşünü ve kurumları içeren sosyal ve kültürel metrislerle kesişir. İnsanların yaşadıkları şu anki şartları yapılandırır ve geçmişle bağlantıyı kesinleştirir. Çoğu din gelenekleri, biçimi cesaretlendiren ve dini değişikliği değerlendiren pratikleri ve inançları kapsar. Özellikle sosyologlar ihtidanın yer aldığı sosyal ve kurumsal gelenek yönünü incelerler. İhtida anındaki sosyal şartlarla, önemli ilişkilerle ve

---

¹³⁹ R. RAMBO, Lewis, Encyclopedia of Religion, C. IV, New York, 1987, s. 73.

insanların döndüğü dini grubun aşama ve karakteriyle ilgilenirler.”¹⁴⁰
Bir anlamda içinde bulunulan geleneğin yapısı ile din değiştirme arasında doğrusal bir paralellik olduğu anlatılmaya çalışılır.

2- Değişim: Rambo ihtidayı anlayabilmenin bir diğer yolu olarak ihtidanın değişim boyutunu ortaya koyar. Değişim insanın duygularında, düşüncelerinde ve hareketlerindeki değişiklik aşaması olarak tanımlanabilir. İhtidadaki değişimin mahiyetini anlatırken W. James’in “Dini Tecrübenin Türleri” adlı eserinden benzer örnekleri aktarır. Buna göre James ve daha öncekilerin çalışmalarında ve ondan sonraki çalışmalarda tipik ihtida psikolojisi, ihtidayı takip eden suçluluk, aşağılanma, karmaşayı vurgular. “Psikoloji teoristleri dinî değişime psikoanaliz, davranışçılık, hümanist ve bireysel, sosyal ve algılayıcı psikoloji gibi değişik açılardan yaklaşırlar. Psikoanalistler ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişkileri yansıttıkları için özellikle içsel dinamizmi incelerler. Davranışçılar o anki sosyal çevreyi, ödül ve cezalarıyla biçimin davranışı ve yargı derecesini vurgular. İnsani ve bireysel psikologlar ihtidanın kişiye verdiği bireysel bir algılama yolunu vurgular. Sosyal psikologlar ise, entelektüel ve kişiler arası etkileri bireylerde ve gruplarda incelerler.”¹⁴¹

3- Ululaşma: Rambo ululaşmayla bir çok dinin kaynağında var olan kutsal yakınlık ve ilerlemeyi ima eder. Bu kavram anlam arayışı veya Maslow’un diliyle kendini gerçekleştirmeden başkası değildir. “Dini çalışma disiplinleri, mühdedilerin ve ihtidaya eğilimi olanların dünya görüşü, deneyimleri ve dini beklentilerini gerektiren ululaşma üzerinde

---

¹⁴⁰ R. RAMBO, Lewis, a.g.e., s. 74.

¹⁴¹ R. RAMBO, Lewis, a.g.e., s. 74.

konsantre olurlar. İhtida, değişimin çok yönlü ilerleme dinamiğidir. Muhtemelen altı çizilen düşünce böylesi zevkli bir deneyimi yapmada kutsal birliği bulan insanın eski ve kalıcı rüyasıdır."¹⁴²

İhtida kaynakları hakkında böylesine genel bir girişten sonra artık ihtidaya kaynaklık eden farklı motifleri sıralayabiliriz. İhtida üzerinde yapılmış araştırmalarda ihtida kaynakları çoğunlukla birbirlerine benzemekle birlikte bazen de farklı kaynaklardan, motiflerden sözedilir. Biz bu bölümde ihtidaya direkt etki eden altı motif üzerinde duracağız.

a. Anlama isteği ve anlam arayışı

İmam Gazzâli (1058-1111) "El-Munkızu Mine'd-Dalâl" adlı eserinde uzun bir iç çatışma ve buhrandan sonra hidayete ulaşmasını anlatırken aslında insanların potansiyel olarak Allah'ı bilme, İslam inancını kabullenebilme yetenek ve kapasitede yaratıldığını¹⁴³ ifade eder. İnanma isteği İslam dinindeki diğer adıyla "fıtrat" insan yaratılışının temel değişmez bir niteliğini oluşturur. Dünyaya geldiği andan itibaren başlayıp hayatının sonuna kadar sürecek olan bir gelişimde anlam arayışı insan tekine eşlik edecek olan temel duyguyu oluşturur. Bir insana, bütün acılara, sıkıntılara vs. rağmen 'senin hayatın bu sen değişemezsin demek' en çekilmez, en kabul edilmez hitap olurdu. İnsanın değişim sürecinde anlam arayışı çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Bir sanatçı ansızın yepyeni, tahmin etmediği bir güzelliğe bağlanabilir. Ahlaki mükemmelliğe ulaşmaya çalışan insanlar yepyeni bir takım imkanlara

---

¹⁴² R. RAMBO, Lewis, a.g.e., s.75.

¹⁴³ Gazzâli, El-Munkızu Mine'd-Dalâl (Çev.Yapla Pakiş), Umran Yay., İst, 1998, s. 20-24.

ulaşabilir. Bir mucit ansızın sadece kendisi ile sınırlı olmayan bir takım buluşlar yapabilir. Buna göre insan gelişimi için son derece büyük anlamlara sahip, farklı değişimler mevcuttur¹⁴⁴ denilebilir. Bir anlamda bu hakikat arayışının ta kendisidir.

Hakikat Arayışı sürecinde insan en ciddi adımı, kendini ve varoluşunu sorguladığı an atmaktadır. Hayat nedir, anlamı, amacı veya hedefi var mıdır? Dünya niçin yaratılmıştır, ölüm nedir? Ölümden sonra ne olacak? Ben kimim, niçin varım, neden geldim, nereye gidiyorum? Bunca ızdırap, keder ve acı ne diye vardır? İyilik, doğruluk, dürüstlük ne işe yarayacak? İnsan ile dünya arasındaki ilişkinin aslı, esası nedir?¹⁴⁵ Bu ve buna benzer soruları çoğaltmak mümkündür.

Gerek hakikat arayışı noktasında ve gerekse varoluşsal sorulara cevap bulma arayışında insan, içine düşmüş olduğu gerginlikten kurtulmak amacıyla, bazen bilime, bazen ideolojilere veya sistematik olmayan düşüncelere, zaman zaman da dinin mesajlarına kulak vermiş, çözüm aramıştır. Ancak ne bilim ne de fikir ve ideolojiler onu bu arayışında yeterince tatmin edebilmiş değildirler. Özellikle aşkınlık ve insan ötesi bilgiler konusunda her ikisi, tabiatları gereği telafi edilemez eksikliklere sahiptir.¹⁴⁶ Oysaki benzer arayış ve sorulara dinin verebileceği cevap ve çözümler anlam arayışının nihayetlenmesinde etken olabilecek ölçüdedir.

---

144 GRUHEN,Werner, Die Frömmigkeit der Gegenwart, Friedrich Bahn Verlag, Konstanz, 2. Baskı, 1960, s. 43.

145 GROM, B.- SCHMİDT, J., Aufder Suche Nach Dem Sinn Des Lebens, 4.Auflage,Herder Verl, Freiburg, 1979, s. 9.

146 BAHADIR, Abdülkerim, Logoterapi Bakışaısından Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-sosyal Faktörler ve Din,Basılmamış doktora tezi,Bursa-1999

Anlam arayışına yönelik son dönem psikoloji dünyasında yapılan araştırmalarda kuşkusuz Victor Frankl'ın ayrı bir önemi vardır. Frankl "İnsanın Anlam Arayışı" adlı eserinde 2.Dünya Savaşı sırasında toplama kamplarında yaşadığı tecrübeleri anlatır. Frankl;"Yaşamak, acı çekmektir, yaşamı sürdürmek çekilen bu acıda bir anlam bulmaktadır. Eğer yaşamda bir amaç varsa, acıda ve ölümdede bir amaç olmalıdır."der. Nietzsche'nin deyişiyle "Yaşamak için bir nedeni olan kişi, hemen her 'nasıl'a dayanabilir".¹⁴⁷ Frankl anlam arayışına yönelik yaklaşım tarzıyla Freud, Maslow, Adler vb. gibi psikolojinin önde gelen isimleriyle farklı bir özellik arz eder. Her şeyden önce anlam arayışının temelinde yoğun bir dini inanca yer verir. Ona göre Varoluş analizi noktasından bakıldığı zaman insan, her halükarda var olmak zorunda değildir. Onun asıl arzusu, yaşadığı sürece bir anlama ve amaca bağlı yaşayabilmektir. Anlam istemi, insanın bu temel isteğine ulaşmasında onu güdüleyen birinci antropolojik motiftir. Hazzı ve gücü motivasyonun temelini oturtan psikanaliz ve Bireysel Psikoloji indirgemecidir. Haz prensibi gibi güç prensibi de aslında dejenere edilmiş anlam isteminden başka bir şey değildir. Her ikisi de anlam isteminin engellendiği yerde etkinlik kazanır. Zaten hem Freud hem de Adler teorilerini temellendirmede kullandıkları verileri, engellenmiş insanlardan elde etmişlerdir. Bu da teorinin eksikliğini gösterir.¹⁴⁸

Anlama istemine yöneltmiş bütün davranışlar (Kuran-ı Kerim'in okunması, dinler ile ilgili kaynakların araştırılması, dinlerin belirli özelliklerini yansıtan sanat eserleri, folklorik müzik, ibadet yerleri,

---

¹⁴⁷ FRANKL, V., İnsanın Anlam Arayışı, (Çev. Selçuk Budak), 4. Basım, Öteki Yay., Ankara, 1995, s. 9.

¹⁴⁸ FRANKL, V., Psychotherapie Für Den Alltag, 4.Auflage, Herder Verl, Freiburg - Basel - Wien, 1992, s. 89.

dinsel ritueller vb.) mühtediye aşama aşama farklı bir gerçekliğin kıyısına ulaştıracaktır. Mühtediler ile ilgili yapılan birçok araştırmada bilimsel inceleme ve karşılaştırma sonucu nice yabancı aydın din değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu tip ihtidaların temelinde zihinsel tatmin, aranan sorulara cevap bulma istemi hakim olduğundan diğer ihtidalara nazaran daha uzun bir gelişim süreci geçirirler.¹⁴⁹ Ancak sağlam ve güvenli bir araştırmanın neticesinde, zihinsel olarak tatminkâr sonuçlara ulaşıldığı takdirde ihtida gerçekleşir.

Hollandalı bayan mühtedi Sajidah Abdussattar Latour, anlam arayışına yönelik yaşantısını şöyle anlatıyor: “Çocukluğumdan beri içimde canlanan bir araştırma duygusu beni bu günlere getirdi. İçimde hissettiğim gerçekleri bulma çabası içerisindeydim bu duygulara adeta susamıştım. Düşünüyordum; gelip geçici olan bir dünyada bizler için kalıcı bir şeyler olmalıydı. Benim için dünyadaki hayat ebedi olan bir âleme geçmek için bir vasıta olmalıydı. İnsan için en zor şeylerden biri hayattayken kendisini “ben buyum” diye kabullenebilmesidir. Din disiplin ve saygı olmadan gerçekleşmez. Her zaman her şeyi olduğundan fazla sormayı seven biriydim. Örneğin sanat, felsefe ve din alanında bir hayli okumalarım vardı. Yaşıtlarımın okuduğu kitaplardan farklı olarak Çin felsefesini anlatan kitaplar okuyordum. Sonradan paralı bir okula gittim ve orda şahsen nefret ettiğim Zen Budizm ve Yoga’yla uğraşım. Başkaları tarafından sık sık alay edilirdim. Çünkü onlara tuhaf gelen uğraşmalarım vardı. Ailem beni düzelir düşüncesiyle papazların yanına eğitime gönderdi. Tabi bu da sonuç vermedi. Sürekli kutsal olana dair olguları, hayatı ve ötesini anlamak istiyordum fakat karşılaştığım dinler

---

¹⁴⁹ HÖKELEKLİ, Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1993, s.295.

bu sorunlarıma cevap vermiyordu. Öyle ki artık Katoliklik'ten uzaklaşmıştım.”

Miriam, şimdiki adıyla Sajidah bir kitapçı dükkanında Kur'an-ı Kerim'le karşılaşır. O zamana kadar İslam kendisine dinini araştırmamış, içeriğini merak etmemiştir. Çünkü İslam sürekli saldırgan, terörist ve ilkel bir din olarak lanse edilmiştir. Kur'an-ı Kerim sorularına cevap vermiş, Miriam Sajidah ismini almıştır. “Yeni başlayanlar için İslam” adlı güzel bir eserin sahibi olan bu bayan mühtedi, belirli aralıklarla İslam dinini anlattığı konferanslara katılmaktadır. Sajidah'ın ihtida hikayesi Hollanda gazetelerinde yayınlandı.¹⁵⁰

Hayatın anlamıyla ilgili söyleyebileceğimiz son sözler belki de Lisbet Rocher'in sözleridir; “Bazıları için İslam'ı tercih ediş, örnek olması bakımından, tatmin edici cevaplar verme hususunda çağdaş düşünce sistemlerinin (egzistansiyalizmden yapısalcılığa kadar) güçsüzlüğünü tasdik etmektedir. Bunlar, hayatlarına bir anlam vermek, bu ruhsuz dünyada yeniden bir ruh bulabilmek için maddeci ve dinsiz toplumu, sahte ihtiyaçların ve tüketimin dünyasını terk etmeyi istediler. Bundan böyle onlar için önemli olan şey, kendileriyle uyum ve yeniden bulunmuş bir dengedir. Mühtedi deri değiştirir; bu bir tür ani iç isyandır.”¹⁵¹

b. Entelektüel Arayış:

---

¹⁵⁰ LATOUR, Miriam, “*Bij İslam Geen Tierelantijnen*”, Utrechts Nieuwsblad, 10 Ekim, 1997, s. 2.

¹⁵¹ ROCHER, Lisbet, “*Batı'da İslamı Seçenler*”, (Çev. H. Hökelekli), Türk Kültür ve Sanat Yıllığı, s. 204

İhtidada etkili olan anlam arayışı ve zihinsel tatmin gibi entelektüel arayış da etkili olan bir diğer faktördür. Anlam arayışında olduğu gibi entellektüel arayışta da sosyal, edebi ve dini konularda entellektüel'in kendisine yönelttiği hayatın gerçekliği ve ne olduğuna dair sorgulamalar ihtida olayını gerçekleştirir.

William James, ihtidaya kaynaklık eden motifleri incelerken insan, kişiliğinde bütününe ulaşmak çabasındadır. der. Ancak bunu başaramamaktadır. Kişilik noktasında birçok yanılığa düşülmektedir. Bu bölünme çeşitli ölçü ve şekillerde ortaya çıkabilir. Bunlar işkence verici ve zorlayıcı durumlara yol açar. Din insanların kişilik bölünmelerini ortadan kaldıran ve benlik birliğine, bütünlüğüne ulaşmasını sağlayan yollardan biridir. Bu bölünmenin üstesinden gelme çabası tek tek safhalarda ortaya çıkar ve sonuçlanır. Bir insan daha önce ikinci planda bulunan dini tasavvur ve düşüncelerinin, merkezi bir konuma ulaştığı ve ruhsal yapısını belirlediği takdirde ihtida etmiş olur.¹⁵² Entelektüelin okuma ve araştırmaları hangi yönde olursa olsun sonuçta dinsel tasavvur ve düşünceler kişiliğinin, içsel hayatının odak noktasını oluşturacaktır.

Lisbet Rocher'a göre aydınlar, daha çok istekli olarak tasavvufa yöneliyorlar. Dinlerin aşkın birliği görüşü vasıtasıyla bu mistik anlayışı onları herşeyle bütünleştiriyor ve geçerli kılıyor. Çoğu kez mistik mahiyette bir tarikat, bir şeyhin etrafında bir araya gelmiş müridler grubuna bağlanıyorlar. Bunlara göre bağlandıkları ruhani üstad, zekanın tuzakları ve varoluşla ilgili boşlukla beraber, entelektüel anarşi ve ferdi

---

152 GRUHEN, Werner, a.g.e., s. 44.

gurura karşı zaruri bir garantidir.¹⁵³ Aydınların entelektüel bir arayış sonucu tasavvuf'un etkisiyle İslam'ı keşfetmelerine en büyük örnek kendisinden sonra gelen bir hayli Avrupalı aydını da etkilemiş olan René Guénon'un hayatı verilebilir.

René Guénon, ilk zamanlar kendisini entelektüel araştırma ve çalışmalara vermiştir. O devirde Paris'te gizli açık ne kadar fikir ve maneviyat muhiti varsa içine girmiş, onları şahsi temas ve kitaplarla yakından tanımak imkanını elde etmiştir. Batı'nın bu fikir ve mâneviyat mihraklarından fikren ve ruhen bir türlü tatmin olamamış, Doğu'nun mâneviyat ve tefekkür hazinelerine yönelmiş, bazı Doğularla tanışmış, bilhassa hind tasavvuf ve medeniyeti hakkında çok sağlam bir fikir hamlesine sahip olmuştur.

Guénon 1910 senelerinde İsveçli ressam Abdülhadi ile tanışmış ve 1912 senelerinde Şâzelî tarikatına intisab ederek Müslüman olmuştur.¹⁵⁴

Benzer şekilde ki entelektüel ihtidalar aynı ekole (şazeli) bağlı John Gustat Agelli (Abdülhadi) ve Mustafa (Michel Valsan) içinde geçerlidir. Sahip oldukları ruhî ve zihni problemleri giderebilmek maksadıyla uzun araştırmalara girmişler ve çoğunlukla da René Guénon'un dost ve takipçileriyle görüşmüş ve bu çevreye dahil olmuşlardır.

---

153 ROCHER, Lisbet, a.g.m., s. 204-205.

154 TAHRALI, Mustafa, "Teslisten Tevhide" Tercüman Gazetesi, 3-8-1979, s. , İslam'ı Seçenler ile İlgili Daha Geniş Bilgi İçin Bkz: Niçin Müslüman Oldular?, Türkiye Gazetesi, Yay., "RASUL, Muhammed, Almanya'da İslam'ı Seçenler, Beyan Yay., İst, 1984, DURMUŞ, Enver, İslamı Seçenler, BeyanYay., İst., 1983: YÜCEL, Tahir, İslam Hakkında Ne Dediler?, İz Yay., İst, 1993, : HASAN MUSALLİ, Muhammed Ali, Bunlar Müslüman Oldular, (Çev.Taceddin Uzun), EsraYay., Konya, 1989.

Entelektüel ihtidaya verebileceğimiz en iyi örneklerden birisi de Eva de Vitray Meyerovitch'dir. Kendisi aristokrat ve Katolik bir aile içinde yetişir. Seçkin tabakaya mensup çocukların okuduğu okullarda eğitim görür, üniversitede öğretim üyesi olur. Birçok ülkenin üniversitelerinde dersler, konferanslar verir. Araştırmalarının yoğunlaştığı bir dönemde İkbâl aracılığıyla Mevlânâ'yı tanır. İslam'a yönelik serüvenini şöyle aktarıyor: "Benim imdat işaretim, ben daha Bilimsel Araştırmalar Milli Merkezi'nde iken duyuldu. Müdür odasındaydım. Esaslı dostlarımdan birinin geldiğini gördüm. Kendisini on beş yıldır görememiştim. Çok tanınmış bir Müslüman'dı. Eskiden beraberce Sankskritçe öğrenmiştik. Hindistan'a geri döndükten sonra, kendisiyle arasıra mektuplaşmaya devam ettik. Uzun zaman konuştuk. Laboratuvarlarını donatması gerekiyordu. Fransa'dan da iyi hatıralarla ayrıldığı için, siparişlerinde tercihi burası için yapmıştı. Yanımdan ayrılırken, bana küçük bir kitap uzattı ve şöyle dedi. "Sizin dini meselelere her zaman ilgi duyduğunuzu biliyorum. Şu kitabı bir okuyun, bu, bizim büyük üstadımız İkbâl'in önemli bir eseridir." Kendisine, teşekkür ederek kitabı masamın üzerine bıraktım. Derken kitabın üstü çok geçmeden evraklarla örtüldü. O sıralar gerçekten çok yoğunum.

Bir müddet sonra, nihayet bu meşhur kitabı açtım. Eser "İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası" başlığını taşıyordu ve İngilizce idi. Sadece şöyle bir göz atayım dedim, fakat daha ilk sayfalardan itibaren kitap beni iyice sardı. Bir anda, benim bütün sorularıma cevap verdiği hissine kapıldım. Onda, onca arzulanan o evrenselliği buldum. Esas itibarıyla Vahy'in ancak bir tane olabileceği, iki kere ikinin her yerde dört ettiği ve ister Aztekler'in harfleriyle yazılmış olsunlar, ister Çince, isterse

Arapça bütün bu rakamların her zaman tek ve aynı hakikati ifade ettikleri düşüncesine rastladım o kitapta. Evet, tek bir hakikat. Zaten Kur'an da başka bir şey demiyor ki."155

Bayan Meyerovitch bu olayın sonunda müslüman olur. Halen Fransa'da bulunan Meyerovitch Mevlânâ'nın Mesnevî'sini Fransızca'ya tercüme etti. Kendisinin anlattığına göre Fransa'da her gün 4-5 kişinin kendisini arayarak Mevlânâ'nın Fransızca tercümesini okuduklarını ve Müslüman olduklarını söylemektedirler.

Sonuç olarak söylenebilir ki bütün mühtediler tarafından takip edilen mânevî yol, bir karışıklık ve sıkıntı, arayış devresinden geçmektedir. Bu devrede ihtida varlığı topyekün gözden geçirme ile sona ermektedir. İlk mühtedi, eğer etrafına aynı sıkıntılar ile buluşmuş insanlar bulursa ve kendisini değiştiren tecrübeyi onlara da yaşatmaya kabiliyetli ise; bir takım ihtidalar zincirini meydana getirmekten geri kalmayacaktır.¹⁵⁶

c. Estetik Etkilenme:

Arayış esnasında mühtedi din değiştirmesini gerçekleştirecek farklı etkenlerle karşılaşabilmektedir. Mühtediyi yeni bir din dolayısıyla yeni bir hayata sürükleyen faktör entellektüel bir arayış, anlam arayışı olabileceği gibi bazen de yapılan bir yolculuk, duyulan bir müzik, gidilen ülkeye ait bir yapı, sanat eseri veyahut da bir rüya içsel bir yolculuğu başlatmak için bir kıvılcım olabilmektedir.

---

155 MEYEROVİTCH, Eva de Vitray, İslam'ın Güleryüzü, (Çev. Cemal Aydın), Şule Yay., İst, 1998, s. 31-32.

156 MICHEL, Dime, "Mezheplerin Psiko-sosyal Yapısı", Din Fenomeni, (Çev.Mehmet Aydın), Tekin Kitabevi, Konya, 1993, s. 65.

Sanat eserlerinin ihtida üzerindeki etkisi nereden gelmektedir? Yine biraz daha indirgenmiş bir soruyla İslam sanatının mühtediler üzerindeki büyüğü (her ne kadar bu durum bütün mühtediler için geçerli olmasa da) nereden kaynaklanmaktadır?

Edgar Allan Poe, sanatı, bir kurtuluş, ebediyete bir sığınma olarak görür ve şöyle söyler: "Sanatın görevi bizi değiştirmek, bize geçici olarak benliğimizin varlığını unutturmaktır. Öyle geliyor ki hiç değilse kaynağı itibariyle onun varlık sebebi, ruhun bu kurtuluşunda bulunmaktır. Sanat eseri, bizi bütünüyle gerçekliğe fırlatmak süretiyle bir nevi özetler ve bütün varlığımızdan kurtuluşumuzu sağlar."¹⁵⁷

Kuşkusuz estetik anlayışı bakımından Doğu estetiği ile Batı estetiğini içerikleri itibariyle aynı kefeye koymak doğru olmaz. Örneğin temelde melodik olan Batı müziği, tonal organizasyonun geçici kalıplarından oluşur. Batıların bir çoğu için Hint ya da Arap müziği, sıkıcı ve tek düzedir. Ancak geleneksel psikologlara göre müzik, özel amaçlarla, alışılmadık şekilde iletişim kurmak amacıyla kullanılabilir. Çağdaş Hintli müzisyen Ali Ekber Han şöyle der: "Gerçek müzik vücut ya da akıl için değildir, bunlardan bağımsız olarak var olan ruh içindir."¹⁵⁸

Doğu geleneklerinde müziğin melodisi üzerinde fazlaca durulmaz. Melodiden ziyade müziğin tonal niteliğinin zihni etkilemesine önem verilir. Bilinç üzerinde belli bir etki yaratmayı amaçlayan dervişlerin "hu"su , yoga'ların "mantra"sı vb. gibi sözcüklerin büyüğü, anlamlarında değil, seslerindedir.¹⁵⁹ Bundan dolayıdır ki estetik

---

157 Bkz. TOPÇU, Nurettin, İsyah Ahlakı, (Çev. Mustafa Kök - Musa Doğan), Dergah Yay., İst., 1995, s. 113.

158 Bkz. ORNSTEİN, Robert, a.g.e., s. 170.

159 ORNSTEİN, Robert, a.g.e., s. 170.

duygusuna sahip olan birçok mühtedi için genelde Doğu geleneklerindeki estetik, özel de ise İslam sanatı bir çekim alanıdır. “Segond’a göre sanatta bir mistik tavır vardır ki, ruhun bir oyununda ifadesini bulur; hatta bu mistik tavır ruhun bir oyunudur ve en saf kaynağındaki dinin kendisiyle denktir.¹⁶⁰ Bu yönüyle sanatın bir din gibi, inanç psikolojisiyle aynı etkiyi yaptığı söylenebilir. Öyle ki bu etki mühtediyi bir dinden başka bir dine sürükleyebilecek güzellik ve mükemmelliktedir.

d. Kimlik Bunalımı ve Emniyet İsteği:

Gittikçe artan sanayileşme, teknolojik gelişmeler, nüfusun hızla artması ve bütün bunların ortasında sürekli yalnızlığa itilen, yalnızlaşan bireyler. Geleneksel psikologların çoğuna göre insanlardaki kimlik bunalımı, güven duyma ve emniyet isteği bu gelişmelerin neticesinde ortaya çıkar. Aynı zamanda bu gelişmeler beraberinde geleneksel değerleri, inanca dair duyguları yok ederek alternatif düşünce akımları ile gelirler. Ekzistansiyalist felsefenin ateist kanadını buna örnek gösterebiliriz.¹⁶¹ Sonsuz özgürlük, hürriyet adı altında insan hayatından Allah inancının sökü� atılmasıyla bütün yük insan tekinin omuzlarına yüklenmiş ve insan daha koyu bir yalnızlığa terk edilmiştir.

Hayatta tutunabileceği bir dalı kalmayan kişi, çoğunlukla yok olma duygusu ve ölüm gerçeği karşısında psikonevroz nöbetleri geçirir. Yok olma duygusunun oluşturduğu bu umutsuzluk, ruhsal hayatın insani değerlerden arınmasına ve çözülmesine yol açacaktır. Bu

---

¹⁶⁰ TOPÇU, Nurettin, a.g.e., s. 150.

¹⁶¹ ALTINTAŞ, Ramazan, a.g.e., s. 41.

bunalımın yüklediği acıdan, ızdıraptan kurtulmanın yolu ruhun ölmezliğini kabul ederek iç sükuna ulaşmaktır.¹⁶²

Ruhsal rahatsızlıkların insanlarda oluşturduğu gerilim, kişiliklere ve duyarlılık derecelerine göre değişiklik arzeder. Duyarlı kişilerde ruhsal bunalımlar kişilikte zaafılara yol açmakla sınırlı kalmaz bireyin fizyolojik dengesinde de değişikliklere yol açar. Bu aşamada fertlerin karşısına çıkabilecek her hangi bir irşad edici olay, faaliyet, onların kurtuluşuna vesile olabilir. Hatta bilimsel araştırmalar esnasında, kainat ve insan üzerinde çalışmalar yapan nice bilim adamları, karşılaştıkları engeller karşısında mantıki, bilimsel çözümler üretemeyince dine yönelmekten başka bir çare bulamamışlardır. Çünkü hidayet insanın güvende olması ve hürriyetine kavuşması demektir.¹⁶³

Özellikle Batı gençliğinin kimlik karmaşasından kurtulmak için oluşturdukları gruplar (punkçılar, metalciler, lezbiyenler vb.) sorunu halletmek yerine gittikçe bunalımı arttırmakta, içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir.

Görüşmelerimiz esnasında mühtedilerin bir çoğu gençlik dönemlerinde yukarıda sıralanan benzer gruplara girip çıktıklarını, kimlik karmaşası yaşadıklarını belirttiler. İslam olma ile birlikte hayatlarına bir güven duygusunun yerleştiğini, aidiyet duygusuna sahip olduklarını, İslam'ın kendilerini kucaklayan sıcak bir sığınma alanı oluşturduğunu ifade ettiler.

e. Dramatik Tecrübeler:

---

¹⁶² ÖNER, Necati, Stress ve Dini İnanç, T.D.V. Yay., Ankara, 1988, s. 19.

¹⁶³ ALTINTAŞ, Ramazan, a.g.e., s. 42-43.

Çoğu zaman karşılaşılan sıkıntılar, hastalıklar vb. İnsanların yeni bir döneme geçmeleri için aracı olurlar. O zamana kadar yaşamış olduğu hayatı doğru telakki eden birey için farklı bir bakış açısı oluşur. Bulunduğu hayatı tekrar gözden geçirmesine neden olabilecek saikler farklı olmakla birlikte genel olarak kişiyi yeni bir hedefe, düşünceye sevk eder. Bireyin kendisine yakın olan, çok sevdiği bir kişiyi kaybetmesi, eşler arasında anlaşmazlık sonucu evliliğin boşanma ile sonuçlanması, kişinin ağır bir hastalığa yakalanması veya başından bir kazanın geçmesi gibi dramatik olaylar fertte ağır bir ruhî çökkünlüğe yol açmakta, dünya görüşü ve düşünce yapısını tamamen etkilemektedir.

İlk bakışta dramatik gözükten bütün bu olaylar bireyin düşünce yapısında ve inanç dünyasında yeni ve köklü değişikliklere yol açabilmektedir. “Dramatik tecrübe içerisinde bazı kişiler, insanın kendi hayatının sahibi olmadığını, bütün insani değerlerin kader ve ölüm karşısında çok iğreti kaldıklarının farkına varırlar.”¹⁶⁴ Görüşme yaptığımız mühtedilerden Ahmet İsa Otto yaşadığı bu tecrübeyi şöyle aktarıyor: “Beni İslam’ı arayışa sürükleyen şey ne miydi? Benim ailem boşanmıştı, ayrı yaşıyorlardı. Normal bir aile değildi. Problemlerim vardı. Alkol kullanıyordum. Günün birinde ağır bir hastalığa yakalandım. Ciğerimdeki bir tümör yüzünden doktorlar bana fazla yaşayamayacağımı söylediler. Ölümün eşğine gelmişim. Şimdiye kadar yaşadıklarım bundan sonra yaşayacaklarım, hayallerim her şey anlamını yitirdi. Ölecek olan birisi için bütün bunların ne anlamı olabilirdi ki. Bu noktadan sonra ben de ölünce başka bir âlem var mı? Ahiret gerçek mi? Diye araştırmaya başladım. İlk önce Şamanizm, Hinduizm gibi dinleri denedim. Benim dinimde olmayan, beni kurtaracak bir şeyi arıyordum. Spiritualizm’i

---

¹⁶⁴ HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 297.

denedim.Önüme çıkan bütün dinleri araştırıyordum. İslam'a gelince, neden ilk anda İslam'ı araştırmadım? Almanya'da yaşayan, Müslüman olan Türkler ve Araplar vardı. Yaşantılarıyla bize İslam'ı hiç iyi göstermediler. Eğer bunlar Müslüman ise ben neden Müslüman olayım diyordum.Sonra günün birinde Aachen camisinde Şeyh Nazım ile karşılaştıım.Bana baktığında onun gözlerinden benim gözlerime birşeylerin aktığını hissettim. Bu duyguyu daha önce hiç yaşamadım. Ama İslam'ı halen bilmiyordum. Bu adam böyleyse İslam bundan başkası olmaz dedim. Zikir esnasında bir hayli ağladım ve tövbe etmem gerektiğini düşündüm."

Ahmet İsa Otto Fuchs, kısa bir süre içerisinde Müslüman olur. Birlikte yaşadığı kadına İslam'ı anlatır. Kabul etmeyince ayrılırlar. Müslüman bir kadınla evlenir. Şu an çocukları, ailesi 14 yıldır hep birlikte Müslüman olarak yaşıyorlar. Tabii sizin aklınıza gelen soru benim de aklıma geldi,"ölümcül hastalığına ne oldu?" diye sordum. Güldü, farkında olmadan hastalığının bir şekilde geçtiğini söyledi. Başka bir şey sormadım.

Bu türden ihtidaya neden olabilecek dramatik tecrübeleri çoğaltmak mümkün. Dünyaca tanınan ünlü pop müzik şarkıcısı Cat Stevens, şimdiki adıyla Yusuf İslam'ın yaşadığı tecrübe de dramatik olaylara örnek teşkil eder: "Bir gün Atlas Okyanusu kıyılarında yüzerken akıntının kendisini istemediği bir yöne sürüklediğini görür. Birdenbire o anda hayatının birkaç dakika içinde yok olacağını hisseder. Tam bu kritik dönemde içinden doğan bir ümitle "Allah'ım beni kurtar" der. O anda arkasından büyük bir dalga gelir ve onu kıyıya itiverir. Sonradan Yusuf İslam adını olacak olan Cat Stevens sözlerine devamla; "Bu size insanın

insiyakî olarak Allah'ın varlığını nasıl kabullendiğine bir örnektir.” diyor.¹⁶⁵

İhtidada etkili olan dramatik tecrübe mühtedi'nin hayatını bir anda değiştirebilir yeni bir dinin eşiğine ulaştırabilir. “Bu, duygusal karmaşa veya travmanın dini değişim veya kişilik değişimi için yeterli olduğu anlamına gelmez. Fakat olaydan sonra karmaşaya sebep olan etkili kriz, insanı kişilik değişimine veya dini değişime taşıyabilir.¹⁶⁶ Olay sonrası içe dönük karmaşa ve çatışmanın büyüklüğü ihtidaya kapı açabilmektedir.

İhtida üzerine çalışan bir çok araştırmacıya göre din değiştirmenin gerçekleşebilmesi için yoğun bir sıkıntı ve gerilimin bulunması gerekir. Snow ve Phillips'in ihtida öncesi tecrübe edilen problem türlerini olduğu gibi aktarmayı uygun görüyoruz:

a- Anlamsızlık, hedefsizlik, güçsüzlük ya da kendini küçük görme gibi duyguları içeren “ruhsal” problemler.

b- İkili ilişkilerle ilgili problemler ki, evliliği, çocuk yetiştirmeyi, aile ile ilişkileri kapsar.

c- Karaktere bağlı problemler:Uyuşturucu ve alkol kullanımını içerir. Ben merkezlilik gibi çeşitli kişilik problemleri de bu grupta yer alır.

d- İşsizlik, işinden memnun olmama ve okulla ilgili problemler.

---

¹⁶⁵ ALTINTAŞ, Ramazan, a.g.e., s. 50.

¹⁶⁶ KÖSE, Ali, a.g.e., s. 71.

e- Fiziksel problemler: Sinirlilik, kronik hastalıklar vb.¹⁶⁷

Ancak şunu da hemen belirtelim ki (Ali Köse'nin de kendi araştırmaları doğrultusunda teyid ettiği gibi) bu tür etkenlerin tek başına ihtidaya sebebiyet veremeyeceği açıktır. İhtida öncesi ve sonrası kişide meydana gelen krizler, düşünceler, entelektüel arayışlar bir bütün olarak ihtida sürecini etkiler diyebiliriz.

Sonuç olarak denebilir ki bu tür tecrübelerde ilahi ve tabiatüstü olan yaratıcı, bireyi bulunduğu hal içinde, kendi yeniliği içerisinde yakalar, varoluşu içinde uyarır, geçici veya sürekli bir biçimde kişiyi değiştirir.¹⁶⁸ Gerçekleşen şey tabiatüstü olanın yaratılana direkt olarak ilahi bir müdahalede bulunmasıdır.

f. Dini Telkin ve Bağlı Olduğu Dinden Tatmin Olamama

İletişim sistemleri ve teknolojinin bu denli geliştiği bir çağda farklı dinlere mensup insanların birbirleriyle ilişkiye girmeleri artık normal bir durumdur. Bireylerin farklı dinleri araştırmaları esnasında karşılaştıkları kaynaklardan birisi o din hakkında yazılmış eserler, matbuat ise de daha kolay olan yol o dinin bağlısı herhangi biri ile karşılıklı görüşmektir. Uygun şartlar oluşturulduğu takdirde kişinin bir diğer din bağlısından etkilenip, telkinleri sonucu din değiştirmesi mümkün görünmektedir. "Kişilerin, çeşitli yönlerde birbirleri üzerinde yaptığı karşılıklı psikik etki anlamına gelen telkinin bütün hayatta

---

¹⁶⁷ KÖSE, Ali, a.g.e., s.72.

¹⁶⁸ UYSAL, Veysel, " *Dini Tecrübe ve Din Psikolojisi'ndeki Yeri*", İslami Sosyal Bilimler Dergisi, İnkılâb, Cilt: 3, Sayı: 4, (Kış 1995), s.79

olduğu gibi din değiştiren kişi üzerinde de önemli bir etkisinin bulunduğu bir gerçektir.”¹⁶⁹

Kiřiler çoğunlukla başka dinlere bağlı kişilerle tanışma, ilişki kurma esnasında tartişmaya girerler. Tartışmaya giren kimse, dini konulardaki inancını kuvvetlendirmek ve fikirlerinin doğruluğunu ispat etmek ister. Karşısındakinin dūřüncesine etki etmek üzere harcadığı çabanın uzantısı olarak dini konularda akıl yürütmeye başlar.¹⁷⁰ Öyle ki dışarıda yapılan tartışma içselleşir kiři kendi kendisiyle konuşmaya dūřüncelerinin doğruluğunu kabullendirmeye başlar. Tartışma esnasında ortaya çıkan bu içsel çatışma kişiyi telkin almaya daha açık hale getirir. Benzer şekilde farklı bir dine mensup kişinin dindar ve samimi davranışlarının uyandıracadığı hayranlık ve özenme, kişide din değiştirmeye varacak bir değişikliği başlatabilir. Yine mühtedilerin hayatlarından verdiğimiz örneklerde de görüldüğu üzere bir mürşidin yapacadığı telkin ve öđütler¹⁷¹ kişiyi din değiştirme yoluna götürebilir.

Bağlı olduğu dinden tatmin olamama din değiştirme hadiselerinde genel bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bağlı bulunduğu din bireyin ihtiyaç ve isteklerine cevap vermiyorsa kişide bir iç huzursuzluğun, gerginliğin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Clark’a göre “dini değişime yönelmiş bir kişide gerginlik, bir noktaya gelinceye kadar bilincinde olmadan, daha sonra kısmen bilinçli olarak büyür ve gelişir. Kişinin dini esaslarla ilgili şüphesi devam ettiği sürece gerginlik artar ve ruhu tatmin olamadığı için bunalmaya başlar.”¹⁷² Kişinin ruhsal

---

169 PEKER, Hüseyin, Din Psikolojisi, Sönmez Yay., Samsun, 1993, s. 145

170 GUAILLAUME, Paul, Psikoloji, (Çev. Refia şemin), Fen Fakültesi Basımevi, İst., 1970, s. 280.

171 HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 299.

172 Bkz. PEKER, Hüseyin, a.g.e., s. 130-131.

olarak sağlıklı olmadığı bu aşamada karşılaşacağı farklı olan ve ihtiyaçlarını gideren bir din, din değiştirmeye yol açabilecektir.

Araştırmamızda mühtedileri İslam'a sevk eden nedenlerden biri olan "bağlı bulunduğu dinden tatmin olamama"ya yönelik mühtedilerin görüşleri arasında en fazla tepki gösterdikleri konu Hristiyanlık'taki teslis (üçleme) inancı oldu. Bunun haricinde Hz.İsa'ya biçilen "oğul" rolü, insanların dünyaya günahkar olarak gelmeleri, kilisenin fonksiyonunu yitirip daha çok modernist bir yapıya bürünüp, dünyevileşmesi gibi görüşleri de sıralayabiliriz. Bir mühtedi Hristiyanlık'ta kendisine rahatsızlık veren faktörü şöyle anlattı: "İslam'dan önce başka dinlere girmedim. Katoliktim. İslam'ı tercih etmemdeki sebep Katoliklik'te var olan İsa'nın Allah'ın oğlu olması düşüncesini hazmedemiyordum. Katoliklerin yalan söylediğini keşfettim ve kendime din aramaya başladım."

Araştırmamıza katılan 30 mühtedinin %60'ı (18 kişi) yukarıda sıraladığımızı benzer nedenlerle bağlı oldukları dinden tatmin bulamadıklarını belirttiler. %30'u (9 kişi) ise o dönemlerde ya ateist olduklarını ya da Allah inancı olduğu halde dinle çok fazla bir ilişkilerinin bulunmadığını belirttiler.

Mühtedileri İslam'a yönlendiren sebeplere gelince; Hristiyanlık'taki boşluk ve gevşekliğin tersine İslam hayata, yaşantıya dönük çok daha fazla kanun koyan, insanların nasıl yaşamaları gerektiğini gösteren bir din kimliği taşımaktadır. "İslam mühtedilere rehberliği ve işaret noktalarıyla birlikte, günlük manzaralarını kuşatan ve "ruhu bedenden, imanı pratik hayattan, dünyevi olanı uhrevi olandan, diniyi siyasetten ayırmayan" gerçek bir hayat kanunu olarak

gözükmektedir.”¹⁷³ Aynı zamanda Yahudiler’deki “seçilmiş halk” kavramından rahatsızlık duyan mühtediler, İslam’ın bütün insanlığı kucaklayan evrensel anlayışını takdirle kabul etmektedirler.

Din değiştirmede yalnızca bağlı bulunduğu dinden tatmin olamama durumu değil, bireyi başka dinleri araştırmaya iten farklı nedenlerden de sözedebiliriz. Hüseyin Peker’e göre; “Birey, 1- İnanđıęı dinden tatmin olamama, 2-Araştırmaya meraklı olma, 3- Mesleğinin araştırıcılık olması (ilmi, dini araştırma)”¹⁷⁴ gibi nedenlerle farklı dinleri araştırabilir.

Araştırma yapmak, kültürünü arttırmak vb. nedenlerle başka ülkelerle yapılan yolculuklarda o ülkenin sahip olduğu kültürü, yaşanan dinin güzelliğleri, o dinin bağlılarının kişiye iyilik ve yardımda bulunmaları gibi faktörler de din değiştirmeye yol açabilmektedir.

Peker bireyin bağlı bulunduğu dini bırakıp yeni bir dini seğmesi esnasında şuuraltında geçireceği psikolojik merhaleleri şöyle sıralar:

a- Bireyin mensubu bulunduğu dine olan inanç ve bağlılığı, bazı nedenlerle zayıflar ve bu soğutucu etkiler şuuraltına itilir.

b- Bulunduğu dinden uzaklaşmasına neden olan konuların, başka bir dinde, kendisini tatmin edecek muhtevada var olduğunun öğrenilmesiyle bu dine karşi ilgi duyulur.

c- şuuraltına yerleşen uzaklaştırıcı etkiler, şuur alanına çıkarak yeni dine karşi duyulan ilgi ve eğilimler ile birleşir ve din değiştirmeye

---

173 ROCHER,Lisbet, a.g.m., s. 207.

174 PEKER, Hüseyin, a.g.e., s. 135.

karşı olan dirençlerle çatışma başlar. Bu devre huzursuzluğun en çok görüldüğü devredir.

d- Çatışmanın yeni din lehine sonuçlanmasıyla gerginlikten kurtulunur ve din değiştirme kararı verilir.”¹⁷⁵

Sonuçta din değiştirme, daha önce bağlı bulunduğu dinde tatmin bulamama durumunda dahi kişi için zorlu bir dönem şuuraltında düşüncelerin çarpıştığı bir dönem olarak kendini gösterir. Yukarıda sıraladığımız din değiştirmeye etki eden faktörlerin dışında yine evlilik, suçluluk ve günahkarlık duygusu gibi nedenlerle gerçekleşen ihtidalar ve yine mistik ihtidadan sözedilebilir, mistik ihtida’yı ilerleyen bölümlerde daha detaylı işleyeceğiz.

7.) İhtidanın Gelişim Safhaları

Din değiştirme olayının, mühdedi’nin iç dünyasında meydana getirdiği değişiklikler ve gelişim şekli yönünden ayrı bir inceleme ve öneme sahip olduğunu belirtmemiz gerekir. İhtida üzerinde inceleme yapan bir çok araştırmacının, özellikle de Lewis Rambo’nun ihtidanın gelişim safhalarına dair ortaya koyduğu çalışmalar bizim için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte Rambo’nun ihtidanın gelişim safhalarını sunarken daha çok değerlendirmelerini Batı kültürü etrafında sunması bizi bu alanda yapılan başka çalışmalara sevk etmektedir. İhtidanın gelişim safhalarını Hökelekli’nin ortaya koyduğu şekliyle incelemeye tabi tutmayı uygun görüyoruz. Buna göre ihtidanın gelişimi dört önemli safhadan meydana gelmektedir.

a- Bunalım Safhası:

---

¹⁷⁵ PEKER, Hüseyin, a.g.e., s. 130.

Daha önceki bölümlerde bireyleri ihtidaya sürükleyen sebepleri işlerken mühtedilerin bir bunalım safhasından geçtiklerini kısaca aktarmıştık. Mühtedilerin ihtidaya kaynaklık eden faktörlerin hemen hepsinin gerçekleşmesinden önce kısa süreli bir bunalım devresinden geçtiklerini belirtelim.

Fertlerde bunalımı özellikle ortaya koyan unsur olarak özelde ferdin içinde yaşadığı sosyo-kültürel toplum, genelde ise var olan modern Batı kültürü ve teknolojik ilerlemeleri gösterebiliriz. Tezimiz esnasında mühtedilerin din değiştirmelerini anlatırken sık sık ihtidaların hazırlayıcı sebepleri olarak temelde gizil bir teknolojik gelişme ve modernleşme sürecinin yattığını ifade etmeye çalıştık. Burdaki maksadımız modern veya teknoloji karşıtı bir tavır sergilemek değil, insanlığın saadeti için ortaya çıkmış olan bu unsurların çoğunlukla insan hayatını tehdit eden, bunalımlara sebebiyet veren bir yönünün de olduğunu göstermektir. Şöyle ki; kapitalist toplumlarda insanlar arasında oluşturulmuş bir yarış ve kazanım duygusu hakimdir. İnsanların iç benliklerinde var olan kazanma, sahip olma, statü vb. duygular, her yeni teknolojik gelişmeyle birlikte daha arttırılmakta yönlendirilmektedir. İnsanları mutlu kılma, huzur verme vaadiyle ortaya çıkan teknolojinin -ki bu vaatler dinlere aittir- alternatif bir din olma yolunda olmadığını kim iddia edebilir?

Gelişmelerin paralelinde ortaya çıkan çevresel ve görsel kirlilik, makinalaşan insan hayatı, ferdiyetçi bir toplum anlayışı, dinsel tasavvurların silinmesi, tüketim ve kazanımın ön plana çıkması, yoğun haberleşme ve bütün bunların ortasında bilgisayar kablolarıyla etrafı sarılmış, yalnızlığa itilmiş insan teki. Gittikçe anlamsızlaşan bir dünyada

var olma savaşı. Hayatı anlamlı kılma endişesi. Değersizlik, yalnızlık, anlamsızlık, endişe. Bütün bu unsurlar yaşanacak bir bunalımı kaçınılmaz kılar.

“Bunalım esnasında kişinin daha önce benimsediği hedefler ve standartları, içinde yaşadığı kültür değerleri anlam ve fonksiyonunu yitirirler. Kişi kendisini yalnız, engellenmiş, yapması gereken bir çok şeyi yapamaz bir durumda algılayabilir.”¹⁷⁶ Doğal olarak psikolojik bir rahatsızlık ve huzursuzluk yaşamaya başlar. İçinde bulunduğu durumu düzeltebilmek, var oluşsal boşluğu doldurabilmek için kişi yeni alanlar aramaya başlayacaktır.

b- Araştırma:

İhtidanın gelişim safhaları incelenirken çoğu kişi için yaşanan bir bunalımdan sonra mühtedinin arayış içerisine girmesi beklenir. Oysaki yapılan araştırmalar böyle bir yargının bütün mühtediler için geçerli olmadığını göstermiştir. Bazı mühtediler bunalım devresinden sonra aktif veya pasif olarak bir arayışa girdikleri gibi bazı mühtediler herhangi bir araştırma safhasından geçmeden İslam'ı kabul etmişlerdir. Bu tür mühtedilerin ihtidaları evlilik, ilham ve rüya aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Deneklerimizin %63'ü ihtida öncesi bir arayış içerisinde olduğunu belirtmiş ancak bu kesimin %36'sı entelektüel ve aktif bir arayıştan söz ederken %27'si bağlı buldukları dinden tatmin olmamakla birlikte aktif bir araştırmada bulunmadıklarını belirtmişlerdir. Yine deneklerimizin %30'u araştırma esnasında farklı

---

¹⁷⁶ HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 305.

dinlere girdiklerini, girdikleri bu dinlerde aradıkları unsurları bulamayınca İslam dinine girdiklerini belirtmişlerdir.

İnsanın ruhsal yapısı üzerinde araştırmalar yapan bir çok psikolog bu yapının önemli unsurlarından biri olarak şuurdışından sözederler. Carl Gustav Jung'a göre insanların şuur dışı dünyasında Allah duygusuna, Allah'a inanmaya dönük bir duygu hakimdir. "Şayet ilahi varlık, şuur halinde değilse bile şuur dışında varlığını hissettirir. Nasıl ki, doğum yapacak bir kadının ağrıları artış sınırına ulaştığı zaman doğum gerçekleşir ve ağrılar bir bıçak gibi kesilirse, kendi varlığımızın derinliklerinde bir mayalanma dönemi geçiren din fikri şuurdışının yapacağı ani müdahale sayesinde coşar ve hidayet olayını meydana getirir."177 Artık bu aşamaya gelen bir mühtedinin hayatı için aktif araştırmadan sözedilebilir.

Araştırma esnasında mühtedilerin bir kısmının farklı din ve düşünce sistemlerini inceleyip bu inançlara girdiklerini belirtmiştik. Özellikle Batılı ülkelerde son zamanlarda artan Doğulu inanç ve düşünce sistemleri arayış içerisinde olan mühtediler için cazip görünmektedir. Hint, Tibet, Çin, Japon gibi Doğulu geleneklerin inançlarında var olan meditasyon, yoga vb. dinsel ritüellerin Batılı ülkelerde yaygınlaşmasıyla birlikte Batı insanının bu uygulamalara rağbet edip din değiştirdikleri bilinen bir gerçektir. İslam Tasavvufunu bu gruplar içinde ayrı bir öneminin olduğunu da hemen belirtelim. "Hindular'ın Moksha ile Taoistlerin, Tao ile uyum içinde yaşamak, Budistler'in Nirvana, Sûflerin İnsan-ı Kamil ve Hristiyanlar'ın Bütünleyici Hayat dedikleri."178

---

176 Bkz. Altıntaş Ramazan, ag.e., s. 47.

178 DEXTER , James, Meditasyon (Çev. Gönül Üzmez), Kıbele Yay., İst., 1996, s. 24.

kavramlar bağının hakiki özgürlüğe ulaşmasını sağlayacak üst düzey hedefler olarak gözükmektedir. Bu geleneklere yeni giren Batılılar için ise üstün bir fiziksel, zihinsel ve ruhsal rahatlama kaynağı, mânevî doyumun gerçekleştiği anlamını taşır.

Batı kültürü içerisinde yalnızlaşan, derdini paylaşacağı kimseyi bulamayan mühtediler için bu tür geleneklerdeki grup ve birliktelik anlayışı oldukça etkilidir. Mühtedinin girdiği grup içerisinde kabul görmesi, yardım ve insani ilişkilerle karşılaşması kendini gruba daha çok bağlayacaktır.” Bir çok insan, dine dönüş ya da din değiştirmelerindeki temel faktörün, kendilerine ideal buldukları inanç ve değerleri yaşayan kişi, grup veya liderlerle ilişkiye girmelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Batılı aydınların daha çok İslam’ın tasavvufî yorum ve uygulamasına ilgi ve istek duymaları bu noktada anlam kazanmaktadır.”¹⁷⁹ Mühtediler konuşmalarında grubun kendileri üzerindeki etkilerini şöyle aktarıyorlardı: “Peygamberimiz ile sahabeler birlikte yaşamışlar. Sahabe bilgileri efendimizden (a.s) öğrenmiş. Biz de sahabeyi mümkün olduğunca taklit etmeye çalışıyoruz. Kim yeni Müslüman olursa biz sevincimizden havalara uçuyoruz. İçimizden sevgi taşıyor, mutlu oluyoruz. İslam tam bir mükemmelliğe sahip. Benim biraz ekmeğim varsa bunu bir Müslümanla paylaşırım. Arkadaşlarımızdan birinin ikiz çocukları oldu. Sanki bizim ikiz çocuğumuzmuş gibi sevindik. Burada İslam’daki ümmet şuurunu ve birleştiriciliği, kardeşliği, görüp yaşıyoruz. Psikolojik olarak tam bir tatmin yaşıyoruz.”

Mühtedi’nin girdiği dini grupta kabul ve yardım görmesi, bunalım aşamasında yaşadığı çatışmaların yok olmasına, kendine güven

---

179 HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 307.

duymasına, aidiyet duygusunu hissetmesine neden olur. Araştırma esnasında mühtedinin temas kurabileceği bir grubun olması ihtida sürecini daha da hızlandıracaktır diyebiliriz.

c- Karar Verme ve Teslim Olma

Bunalım sürecini atlatmak, araştırma esnasında içindeki sorulara cevap verebilecek bir inanç bulmak ne kadar zorsa bu aşamalar gerçekleşip mühtedinin karar vermesi de bir o kadar güçtür. Mühtedinin dini bir değişime hazır olması tek başına yeterli değildir. Son adımı atıp teslim olması için başından beri yaşanan düşüncelerin tekrar tekrar gözden geçirilmesi gerekebilir. İngiliz bir mühtedi olan Richard bu konuda şu yorumu yapıyor: "İslam'ı araştırmıştım. Sonuçta İslam'ın benim için en güzel din olacağına hüküm vermiştim. Yani bir anlamda artık Müslüman olmaya karar vermiştim. Hatta İslam'ın kurallarını, ibadet şeklini, emir ve yasaklarını öğrenip kendi başıma uygulamaya çalışıyordum. Fakat, her sabah uyandığımda içimde bir ses bana Müslüman olma diyordu. Müslüman olmakla sahip olduğum hayatı kaybedeceğimi söylüyordu. Bu hal bir zaman devam etti. Buna rağmen ben sürekli zikir yapıyordum. Sanırım beni doğru yola ileten de yaptığım bu zikirler oldu."

Bunalım döneminde yaşanan çatışmalar adeta yenilenmiştir. Değiştirilen yüzeysel bir din anlayışı değil, belki koskoca bir dünyanın, alışkanlıkların, aile ve çevrenin de değişmesidir. Bu tür iç çatışma ve kararsızlıkların yaşandığı dönemde bazen, bazı mühtediler sesler işittiklerini, görüntüler gördüklerini, mânevî ilham ve aydınlanma yaşadıklarını veya dini bir şahsiyetin, liderin vaaz, telkin ve rehberliği doğrultusunda şuurlarının genişleyip tatmin bulduklarını ifade

ederler.¹⁸⁰ Bu ve buna benzer durumlar ihtida olayının sonuçlanmasında etkili olurlar.. Çekoslavak asıllı mühtedi İsmail yaşadıklarını şöyle aktarıyor: "Önceleri İslam hakkında iyi şeyler duymamıştım. İslam'ın terör dini olduğunu düşünüyordum. Araştırmam esnasında İspanya'daki bir Nakşî grubu arasında iki ay kaldım. Bu süre içerisinde İslam'ın ne kadar mükemmel bir din olduğunu gördüm. İspanya'da "Şeyh Ömer" diye bir şeyhin yanında kalıyordum. Günün birinde kendisine artık Müslüman olmak istediğimi söyledim. Şeyh Ömer bana, senin zamanın daha gelmedi, dedi. O gece rüyamda çok güzel, aydınlık yüzlü birini gördüm. Bana doğru geliyordu. Sabah, gördüğüm rüyayı Şeyh Ömer'e anlattım. "Tamam, senin vaktin artık geldi Müslüman olabilirsin." dedi. Ben de Müslüman oldum."

Bu tür durumlarda "Aşkın varlığın tecrübesi kişilere hayatlarının yetersiz olduğunu, dünyanın sınırlılıklarını ve dini değişimin bir çok imkanlarını gösterir."¹⁸¹ Mühtedi'nin hayatına yapılmış ilahi, aşkın bir müdahale çatışmaların sonlanması ve karar vermeyle sonuçlanır. Ancak mühtedi için problem henüz tamamen bitmemiştir. Kararın pekişmesi için mühtedinin din değiştirdiğini ilan etmesi beklenir. Genel olarak mühtediler almış oldukları kararı ilan etmeden önce girdikleri dinin gereklerini öğrenerek uygulamaya çalışırlar. İslam'ın hayat şeklini öğrenerek mühtedi rolünü üstlenmeye başlar. İslam'ın kendisine uygunluğunu ve kendinin İslam'a uyup uyamayacağını bu son devrede dener. Aklı ve kalbi tam anlamıyla tatmin olduktan sonra ihtidasını ilan eder"¹⁸² Böylelikle ihtida süreci tamamlanmış olur.

---

¹⁸⁰ HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 309.

¹⁸¹ HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 309.

¹⁸² KÖSE, Ali, a.g.e., s. 98.

d- Sonuç Safhası:

Her din değiştirme hadisesi yeniden bir doğum yahut ikinci bir doğumdur. İy ve kötü taraflarıyla, bunalım ve çatışmalarıyla, şüphe ve arayışlarıyla bir dönem geride bırakılmış yeni bir hayata adım atılmıştır. Mühtedilerin büyük bir çoğunluğu için yukarıda bahsedilen değerlendirme ihtida anı içerisinde kendilerini yansıtan cümlelerdir. İhtida ile birlikte yeni bir dine girmiş bir mühtedinin dünyaya, nesnelere ve insanlara bakışı değişmiştir. Zihn karmaşa ve bunalımın hemen sonrasında gelen sonsuz mutluluk ve huzur hali mühtedinin inancına şükran duygularıyla dolu olmasını sağlar. "Bu i tatmin ve rahatlama, kişiye alt üst eden arzu ve eğilimlerin yatışması ve çatışmanın son bulmasıyla birlikte kuvvetli bir duygu ve heyecan zenginleşmesiyle birlikte yaşanır."¹⁸³

Mühtedinin sahip olduğu bu duygular özellikle yoğun bir şekilde şehadet getirme anında ortaya çıkar. Bir mühtedi bunu şöyle ifade eder: "şehadet getirme anında üzüntü ve sevgiyi bir arada yaşadım. zntlydm, çünkü bu ana kadar boşa yaşamıştım. Sevinliydim, bundan sonra Müslüman olarak yaşayacaktım. Günlerce ağladım, ağladım." Mühtedilerin çoğu şehadet anını çok uzun ve yorucu bir seyahatten sonra kendi evlerine gelme, rahatlama hali olarak ifade ederlerken bir hanım mühtedi şehadet anında yoğun bir duyguyu yaşadığını, üzerine ağırlık çöktüğünü ve hemen ertesini gün hastalanarak yatağa düştüğünü anlattı.

şehadet getirmeyle birlikte mühtedilerin kişilik yapılarında da bir değişikliğin gerçekleştiği gözlemlenen durumlardandır. İhtida ncesi

---

¹⁸³ HKELEKL, Hayati, a.g.e., s. 310.

bunalımlı, içe dönük ve daha çok bencil olan kişiliğin yerine kendine güven duyan, sağlıklı, yardımı seven bir eğilimin gerçekleştiği gözlenir.

Bütün ihtida olaylarında mühtedilerin bu tarz duygulara sahip oldukları söylenemez. Bazı mühtedilerde teslim olma ile birlikte geleceğe dönük sıkıntıların, düşüncelerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Zorlu bir dönemin sonunda karar verilmiş, teslim olunmuştur. Şimdi ne olacaktır? Mühtedi'nin ailesi ve sosyal çevresi bu duruma nasıl tepki gösterecektir? Köklü bir dini değişim sonucu bütün hayat düzenleri eskisine göre oldukça farklılaşan kişileri bekleyen en önemli sorun, yakın çevrelerinin kendilerini anlamaları ve kabullenmeleri sorunudur. Öyle ki çoğunlukla mühtedi ile yakın çevresi arasında problemler çıkmakta, gerginliğin tabii bir sonucu olarak çatışmalar gündeme gelmektedir. "İhtida Sonrası Karşılaşılan Problemler" başlığı altında bu konu detaylı işleneceğinden şimdilik üzerinde fazla durmayacağız. Şunu da hemen belirtelim ki sağlam bir donanım ve motivasyona sahip olan mühtedi için bunlar üstesinden gelinemeyecek problemler değildir.

Kanaatimizce ihtidanın sonuçlarına yönelik yukarıda yaptığımız değerlendirmeleri maddeler halinde sıralayacak olursak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış oluruz. Bu nokta da James'in ihtida sonuçlarını aktarmayı uygun görüyoruz. James'a göre ihtidanın sonuçları şunlardır:

1- Kişisel, sınırlı ve bu hayatın dışında yüce ve varoluşuna vasıtasız olarak ulaşılabilen ideal bir güç doğrultusunda yaşama bilinci, dindar birisi için bu ideal Allah'tan (c.c.) başkası değildir.

2- Derûnî etkilerle kendisini ortaya koyan bu yüce gücün kişisel hayatı belirleme ve rehberlik edebilme gücüne sahip olduğu bilinci.

3- Kişisel sınırlılıkları aşp sınırsız bir yücelik ve özgürlüğe kavuşma duygusu.

4- Kişisel hayatın merkezini ahenkli yönelişlere yani olumluya doğru kaydırma, olumsuzdan uzaklaştırma.¹⁸⁴

8.) İhtida Tipleri

Din değiştirme hareketi bir çerçeve, bakış açısı, belli bir odak noktası getiren yönelimli bir rehberlik ile yazgının bir toplumu kucaklaması için bir fırsatla dönmelerin oluşumunu sağlar. Tam ve keskin bir değişimden sözedilebileceği gibi belirli katmanlarla sınırlı bir değişimin ortaya çıkışı da mümkün olabilmektedir. Değişim geleneksel bir dinden diğerine, bir alt gruptan, mezhepten bir başka mezhebe yahut da hiçbir dini gruba bağlı değilken bir dini topluma katılma şeklinde gerçekleşebilir. Din değiştirme esnasındaki ilerleme kompleks fakat mecburi ve şekil değiştirici olmaktadır. "Din değiştirme, normalde şuurlu bir kabullenmedir. Kişi, hayatını şekillendirmek üzere belirli bir inanç ve prensipleri benimser. Din değiştiren kişi, pasif bir alıcı olarak görülmemelidir. Çünkü insan karakteri genelde değişime kapalıdır. Bundan dolayı da ihtidalar yalnızca sosyal ve ekonomik sebeplere dayandırılmazlar"¹⁸⁵ fakat aynı zamanda içsel bir dünyanın içinde olup

---

184 GRUHEN, Werner, a.g.e., s. 46.

185 KÖSE, Ali, "The Assesment of Various Factors in the Spread of İslam During the Medieval Period", İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, İsam Yay., İst., 1997, s. 89.

biten bütün değişimlerin, fırtınaların yönlendirilmesi olarak da değerlendirilebilirler.

İhtida ile ilgili yapılmış olan araştırmalarda ihtidanın farklı tiplerini bulmak mümkündür. Bazı araştırmacılar ihtida tiplerini genel birer başlık altında (mistik, entelektüel, travmatik, duygusal, ani, deneysel vb.) verirken Starbuck, Rambo gibi araştırmacılar ise ihtida tiplerinin ayrıntılarına girerek karakteristik duygular üzerinde durmuşlardır.

James ihtida tiplerini anlatırken sevgi, hırs, suçluluk, öfke intikam ya da korkunun hakim olduğu ani ve patlayıcı ihtida şeklinin herkes tarafından bilindiğini ancak bu tip ihtida şekillerinin yanı sıra umut, mutluluk güven vb. gibi ihtidanın karakteristik duygusal motivasyonlarının da benzer şekilde patlayıcı bir etki yaratabileceğinden söz eder. Ona göre bu şekilde ortaya çıkan duygular hedefledikleri şeyi eski halinde asla bırakmazlar, mutlaka değişime uğratırlar.¹⁸⁶

Starbuck kendi araştırmasında benzer duyguların hakim oluşundan sözeder. Starbuck'a göre "Depresyon, ümitsizlik, geleceğe yönelik korku, günahkarlık duygusu, şüpheler gençlerde dinsel ihtidaya kaynaklık etmektedir. Ergen üzerinde teolojik etkiler onu çocukluk döneminden yeni ve bambaşka bir dönem olan olgunluk sürecine taşırken, ihtidaya kaynaklık eden baskı ve zorlama periyodunu da kısaltır."¹⁸⁷

---

186 JAMES,William, Die Vielfalt Religiöser Erfahrungen,Walter-Verlag AG, Olten, Germany, 1979, s. 194.

187 JAMES, William, a.g.e., s. 195.

Kuşkusuz ergende din duygusunun tekrar ortaya çıkmasında, dindar bir kişi veya dinî bir grup akımının etkisi de göz ardı edilemez. Özellikle bu tip ihtidalarda misyoner olarak çalışan din adamlarının etkisi oldukça büyüktür. Farklı tekniklerle bireyin zihnî yapısı değiştirilerek ihtidası gerçekleştirilir. “Batı’daki bazı yeni akımların bu metodu kullandıkları iddia edilmektedir. Ferdin tamamıyla bir grup veya kişinin (bu daha çok karizmatik bir liderdir) etkisi veya dolaylı zorlaması söz konusudur.”¹⁸⁸

Leuba’ya göre “İhtida sürecinde sadece teolojik faktörler değil, din dışı etkenler de değiştirici özelliğe sahiptir. Dinle hiçbir ilgisi olmayan bir ateist’in ihtidası buna örnek gösterilebilir.”¹⁸⁹ Bir ateistin tanrıya inanması ve dine dönmesi çok da şaşırtıcı bir şey olmasa gerek. Din duygusunun hele hele Tanrı’nın bilim, felsefe, tıp, sanat vs. nin dışında tutulmuş olması beraberinde ateizmi getirecektir. Ancak iman, Vergote’nin deyişiyle; “ Bir defada elde edilip bitmiş bir şey değil, bir gayedir. O kendisini keşfettirici ve dinamik bir sonuç olarak ortaya koydukça canlı olarak kalır, fakat dinden uzaklaşma sistem halinde yerleştiği zaman, pratik ateizmden bahsedilebilir.”¹⁹⁰

Hülasa olarak denebilir ki ihtidaya sebebiyet verecek faktörler çok çeşitlilik gösterebilir ve bu faktörlerin kişilerle ilişkisi birbirinden farklılıklar arzedebilir.

İnsanları ihtida sürecine yönelten iki değişik form gözlenmektedir. Bunlardan birincisi iradeli ve bilinçli iken, ikincisi

---

188 KÖSE, Ali, a.g.e., s. 80.

189 JAMES, William, a.g.e., s. 198.

190 VERGOTE, Antoin, “ *Ateizmin Psikolojisi* ” , (Çev. Hayati Hökelekli), U.Ü.İ.F. Dergisi, Sayı:3,Cilt:3, Yıl:3, 1991, s. 235.

iradesiz ve bilinçsiz bir tarzda ortaya çıkar ve gelişir. Starbuck örneklerini iradeli tip ve iradesiz tip olarak ayırır. Birinci tipte ihtida ölçülü bir tarzda gelişir, aşama aşama ortaya çıkar. Ancak bu süreçte zaman zaman krizler ortaya çıkabilir. İkinci tip ihtidada din değiştirme süreci gizlice, büyük ölçüde farkında olmadan gelişir ve iradeyi saf dışı bırakacak bir kendiliğindenlikle ortaya çıkar.¹⁹¹

Bütün ihtida araştırmacıları birinci tip ihtidada belirttiğimiz zaman zaman ortaya çıkabilecek olan krizlerin ihtida sonrasında gerçekleşebileceğini kabul ederler. Lewis Rambo'ya göre bu krizler dinin politik, psikolojik ya da kültürel yönüyle ilgili olabilir. Kişinin yeni bir hayata açılmasından kaynaklanabilir. Kriz esnasında mitler, ibadetler, semboller, hedefler ve standartlar birey ya da kültür için biter. Bu nedenle bireyin hayatında büyük rahatsızlık yaratır. Sosyal bilimcilere göre bu durumda ihtida bir kopyalanma mekanizması olarak görülebilir.

Genelde psikologlar krizlerin bireysel ya da diğer bazı kişisel travmalardan kaynaklandığını belirtirler. Her ne sebeple olursa olsun kişisel tanımlar insanları değişikliğe açık tutar. Bazı psikologlara göre olumlu ihtiyaçlar, arzular ve tutkular insanı din değişimine götürür.¹⁹² Yine farklı görüş ve inançlara mensup veya ateist olan ebeveynlerin çocuklarının da din değiştirmeye açık oldukları söylenebilir.

James'a göre ihtida adayının ruhunda iki önemli olgu yaşanır: birincisi tatminsizlikten ve günah duygusundan kurtuluş arzusu, ikincisi ise ulaşılmak istenen pozitif bir idealdir. Ancak ikincisi idealin gizliliğinde yeşerdiği için bir belirsizlik ve gizlilik arzeder. Ancak ideale

---

¹⁹¹ JAMES,William, a.g.e. s. 200-202.

¹⁹² LEWIS, Rambo, a.g.e., s. 75.

yönelik bu amaç büyük bir enerji kaynağı olabilmektedir.¹⁹³ Var olan bu enerji kaynağı sayesinde bireyin gerginliğini çözmeye yönelik çabası olumlu sonuçlanır.

Bilinçdışında kişisel enerji merkezi yeterince olgunlaştığında ve filiz verecek duruma geldiğinde hiçbir engel tanımaz, kendi kendine ortaya çıkar. Günahlarıyla, eksiklikleriyle teselliye muhtaç bir vaziyette bilinçliliğin kenarında sürüklenen insana durumun hiç de kötü olmadığını, normal bir düzelmeye seyrettiğini kabul ettirmek son derece güçtür. Çünkü onun bilincini oluşturan öğeler içinde bulunduğu durumun olumsuzluğunu hatırlatır ve arayışa yöneltecek işaretler verir. İnanma (inanç) iradesi bu noktada temel güç kaynağıdır. Yine bazı insanlarda ihtidayı ortaya koyan duygusal enerji o kadar şiddetli güçlü olur ki bu güç önünde beliren bütün engelleri parçalayarak tıpkı bir sel gibi coşkulu bir yapıya bürünür ve eskiye dair ne varsa hepsini silip yok eder, kendine yol açar.¹⁹⁴

James'in sözettiği şiddetli ve güçlü duygusal enerjileri ani, birden bire gerçekleşen ihtidalarda görmek mümkündür. Öyle ki mühtedi aday aşkın olan bir âlemden ilham almışçasına tereddütsüz bir şekilde din değiştirmeyi göze alabilecek konumdadır. "Yüksek bir güç tarafından hakimiyet altına alındığı izlenimi; o zamana kadar bilinmeyen gerçeklerin farkına varmanın doğurduğu heyecan ve şaşkınlık, bütün üzüntü ve sıkıntıların yok olması ve her şeyin iyiye gideceği, huzur, ahenk, hayatı kabullenme ve güven duyguları vb."¹⁹⁵ ani ihtidanın diğer karakteristik belirtileri arasında sayılabilir.

---

193 Bkz. HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 301

194 JAMES, William a.g.e., s. 205-209.

195 HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 311.

Ani ihtidaların tersine uzun süreli ihtidalarda değişken ruh halleri, duygulanımlar, kararsızlık ve endişe gibi faktörlerin paralelinde yoğun gerginlik hakim olabilir. İhtida sonrası adayı bekleyen gelecekle ihtida öncesi yaşamı arasında gidip gelen dalgalanmalı duygu halleri mühtedinin ruhunda örseleyici bir etkiye sahiptir. Kesin kararın verilmesi çoğunlukla artı ve eksilerin hesaplanması, uzun süren entellektüel araştırma ve içsel muhasebenin sonunda gerçekleşecektir. İhtidaya kaynaklık eden diğer etkenlerin de tek tek veya bir bütün halinde sürece etki etmesi beklenebilir.

Araştırmamıza katılan mühtedilerin %75'i uzun süreli bir ihtida sürecinden bahsederken bu mühtedilerin ancak %25'i kısa süreli bir ihtida süreci geçirdiklerini belirtmişlerdir. Mühtedi için ihtidanın köklü bir değişim olduğu gerçeği gözönünde bulundurulduğunda uzun süreli ihtida sürecinin yoğunluğu anlam kazanabilir.

9.) İhtida da İlahi Müdahale; Rüya ve İçedoğuş

İhtidaya kaynaklık eden bilinen motiflerin haricinde ihtidaya yönelten ve oldukça etkili olan farklı bir motif olarak ilham ve rüyadan söz edebiliriz. İnsanlık tarihi boyunca rüya ve ilham gizemini korumuş, insanlar için sürekli merak edilen çözüme kavuşturulmak istenen bir mahiyete sahip olmuştur. Rüya ve ilhamı bu kadar değerli kılan nedir? Esrarı nereden kaynaklanmaktadır?

İnsanoğlu için gerçekleri bilmek, sınırsız ilme sahip olmak sınırlı düzeydeki akıl gücü ile mümkün olmamaktadır. Bundan dolaydır ki çoğu problemlerin çözümünde rüya ya da ilhamdan faydalanılır. Modern psikoloji ilhamı, "içedoğuş, aydınlanma" olarak tanımlar. Bu kavramlar

problem çözüme esnasında düşüncelerine ansızın doğduğu görülen bir yaratıcı düşünceyi ifade etmek için kullanılır. Gerçi çağdaş psikologlar bu türden ilhamı, bizzat düşünürün aklından kaynaklanan bir olgu olarak yorumlayıp dış kaynaklardan esinlenen bir şey olarak değerlendirmeseler¹⁹⁶ de ilhamlarda fizikî âlemin üstünde aşkın olana dair bir müdahaleden söz etmek çok daha gerçekçi olacaktır. “Bâtinî geleneklerin yöntemleri “bilinçaltı” üzerinde olduğu kadar, istem dışı fizyoloji üzerinde de hakimiyet kurmayı içerir.”¹⁹⁷ Her gece rüya gördüğümüz halde bu rüyaları yorumlayıp onlardan faydalanmayı pek düşünmeyiz. Çoğunlukla yaşadığımız rüyaları çevremizdeki insanlarla da paylaşmayı düşünmeyiz. Oysa ki rüyalarda yaşamımızı yönlendirecek, etkileyecek yüzlerce işaret mevcuttur. Mânevî gelenekler bu özellikleriyle (rüyalara önem verme ve yorumlama teknikleri) modern psikolojinin biraz ötesinde seyrederek. Modern psikoloji 1900’lü yıllarda daha çok Freud’un rüya yorumunu psikoterapide kullanmaya başlamasıyla bu alana yönelmiştir.

Psikoterapilerde sıklıkla kullanılır hale gelen rüya fenomeninin dine dönüş ya da dini değiştirmelerde küçümsenmeyecek bir etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir. Özellikle şuur dışı etkenlerin ihtidada önemli rol oynaması din psikologlarını bu alanı incelemeye itmiştir. William James ve çağdaş din psikoloğu Antoine Vergote’un çalışmalarını buna örnek gösterebiliriz. James’a göre bazı kimselerde, farkına varmadan zihne giren dini motifler şuuraltında biriken şuurlu ya da şuur dışı izlenimler kalabalığı, bir süre sonra öyle bir gerginliğe ulaşır ki, bir

---

196 NECATİ, M. Osman, Kur’an ve Psikoloji, (Çev.Hayati Aydın), Fecr Yay., Ankara, 1998, s. 170.

197 ORNSTEIN, Robert, a.g.e., s.168-169.

patlama ile açık şuurda kendilerini gösterirler. Bu durum, kişinin tam anlamıyla kendisini koyverdiği ve kendi kendine teslim olduğu, bir başka deyişle tam bir alıcı durumuna geçtiği anda, Allah'ın müdahalesi sonucu gerçekleşir.”¹⁹⁸ Bu tip olayların çoğunlukla ani ihtidalarda gözlendiğini hemen belirtelim.

James'in şuuraltı görüşüne karşılık Vergote ani ihtidalarda Allah'ın müdahalesinin şuuraltından çok, şuurlu bir tarzda kendisini gösterdiğini ileri sürer. “Bu olayda Allah'ın müdahalesi duygusal şok mahiyetindedir. Diğer olaylarda da görüldüğü gibi, duygusal bir şok, bir üzüntü ya da bir aşk hamlesi vesilesiyle ani kuvvetli bir heyecan baskını insandaki kanaatleri tersine çevirebilir.”¹⁹⁹ Mühtedilerin büyük bir çoğunluğunda görülen bir rüya mühtediyi araştırmaya sevk edip din değiştirmeye götürebilmektedir. Catherine Delorme'un ihtidası buna güzel bir örnek olabilir:

“Tunus'ta iken İslamiyet'e duyduğum alakadan dolayı Müslüman ailelerle yakınlık kurdum. Fakat İslamiyet ile ilgili sorduğum sorulara tatminkar cevaplar alamadım. Bir gün dostluk yaptığım fakir bir Müslüman ailenin kızı bana İslamî kadın kıyafeti giydirdi. Aynaya baktım, kıyafetimi çok beğendim. O gece rüyamda Kabe'ye gittiğimi gördüm. Rüyamı tabir eden Müslüman hanım; “Bir gün mutlaka Hacc'a gideceksin.” dedi.

Bir gün küçük bir sokaktaki mütevazî dükkanında, sanki bu dünyaya ait biri değilmiş gibi duran, derin bir düşünceyle huzur bulmuş nur yüzlü bir zat gördüm. Başındaki beyaz takkesi ile siyah sakalı hoş bir

---

¹⁹⁸ Bkz. HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 301.

¹⁹⁹ Bkz. HÖKELEKLİ, Hayati, a.g.e., s. 302.

görüntü teşkil eden bu adam, kapalı gözleriyle ve elindeki tesbihiyle bana çok değişik geldi. Bir bakıma da sanki tanıdık bir sima gibi idi. Gözlerimi bir türlü ondan ayıramıyordum Bakışımı hissetmiş gibi gözlerini açarak tatlı bir tebessümle bana yaklaşmamı işaret etti. Yanına gittim ve oturmam için bir sandalye gösterdi ve; "Sana verebileceğim bir şey var mı?" diye sordu. Ondan elindeki tesbihi ve okuduğu duayı öğretmesini istedim. O zat şaşkın bir halde; "Tesbihi memnuniyetle veririm ama duayı neden istiyorsun? Sen Hristiyan değil misin?" deyince, "Evet, ama bu senin yaptığın duayı benim de yapmama engel değil ki... Senin Rabbin, benim de Rabbim değil mi ?" dedim. O da; "Doğru. Fakat bu zikir Müslümanlar'ın temel inancıdır. Allahu Teala'dan başka bütün ilahları reddeder. "La ilahe illallah" şehadetin birinci kısmıdır, esasıdır. Kalpten söylendiği zaman İslamiyet'e girilmiş olur." dedi. Bunun üzerine; "Şu halde diyebilirim ki, ben her zaman Müslüman'mışım. Çünkü daima tek Allah'a inandım" dedim.

Bayan Catherine şehadetin ikinci kısmını da getirerek Müslüman olur. Konuştuğu zat bir dönem sonra tesbihine dualar okuyarak kendisine verir ve; "Bu gün güzelce bir gusul abdesti alarak yat ve bu tesbihi yastığının altına koy. Bir rüya göreceksin. Rüyanı ben tabir edeceğim." der.

"O gece rüyamda, cami gibi bir yerde Peygamber efendimizi gördüm. Ben perişan, aç, sefil bir vaziyette idim. Bana elini uzatıp yanına çağırdı. Yanına gidince birden değiştim. Şahane pırıl pırıl bir elbiseye bürünmüştüm. Onun kalbime telkin ettiği fikirle, benim pek az görülen bir lütfu mazhar olduğumu anladım. Ertesi gün o zatın dükkanına gidip, rüyamı anlattım. O zatın gözlerinden yaşlar boşandı. Heyecandan

güçlkle konuşarak; “Biz atadan Müslüman’ız. Gençliğimden beri bu zikre devam ediyorum. Fakat bir türlü tamamlayamıyorum. Hep yeniden başlıyorum. Dünyada herşeyden çok Resulullah’ı görmek istiyorum. Bu lütfa henüz nail olmadım. Sen bir yabancı iken ve dinimiz hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmezken bu lütfa mazhar oldun” dedi.²⁰⁰

Benzer bir şekilde Abdülkadir es-Sufi’nin müslüman olma serüveninde de rüya ve ilham motiflerini görmek mümkündür. Kendi hayatını anlattığı “Gariplerin Kitabı” adlı eserde şunları anlatır: “Günlerden beri ilk defa zorluk çekmeden uyuyabildim. Başımı yastığa kor komaz uykuda buldum kendimi. Şafak vaktine yakın bir zamanda rüya gördüm. Bir yükseklikte, rüyaların rüya olduğu bir yerdeydim. Yanı yöresi belirgin değildi bulunduğumuz yerin. Altı ve üstü yoktu. Hep beyazlar giyinmiştik. Anlamadığım bir dilden duyduğum sesler kulağımdan eksilmiyordu. Kendimi bir adamın önünde secde eder halde gördüm. Adam ışıltılı bir canlılık içine gömülmüştü ve adamdan yayılan enerji benim gözeneklerime işliyordu. Ona bakamıyor ama onun baktığını hissediyordum. Hem korku, hem de tatlı bir korunma duygusu içindeydim. Beni o güne kadar duymadığım, uyanınca da hatırlayamadığım bir adla çağırırdı. Sesini sanki içimden fısıldıyormuşçasına işittim: “Neredeyse oradan başla. Sana gerekli olan herşey evinde var.”²⁰¹

---

²⁰⁰Niçin Müslüman Oldular?, Türkiye Gazetesi Ansiklopedi Servisi, İhlas Gazetecilik Yay., İstanbul, (Tarihsiz) s. 65-66.

²⁰¹ IAN, Dallas, Gariplerin Kitabı, (Çev. İsmet Özel), 4. Baskı, Çıdam Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 27.

Abdülkadir es-Sufi bu rüyadan sonra evinde deri kaplı bir defter bulur. Defteri okuması Müslüman olma serüveninin başlangıcı olacaktır. 1968 yılında Kuzey Afrika'da yaygın olan Şazeliyye tarikatının bir kolu olan Darkaviyye'nin şeyhine intisap eder. Şeyh kendisine mukaddimlik (temsilci) görevi vererek insanları İslam'a davet etmesini ister. Daha sonra İspanya'da "murabitün" hareketini kuracak olan Abdülkadir es-Sufi halen Avrupa ülkelerinde faaliyetlerine devam etmektedir.

Nicholson yukarıda da örneğini verdiğimiz gibi, meşhur sūflerin hayat hikayelerinde, genellikle tarikata girmelerine sebep olan rüyalar, gaybdan gelen sesler ve diğer tecrübelerin etkili olduğunu söyler.²⁰² Yapmış olduğumuz araştırmada da benzer örneklerle karşılaştık. Bu mühtedilerin hayatlarını ekler kısmında ayrıca vereceğiz.

B. MİSTİK İHTİDA

Özellikle son yıllarda Batılı ülkelerde Doğu kaynaklı bātını geleneklere olağandışı bir ilgi başlamış, Batılı insanların büyük çoğunluğu ya bu gelenekleri incelemiş ya da bu geleneklerden birine dahil olmuşlardır. Sadece Amerika'da, 1977 yılında 1 milyona yakın civarı insanın meditasyon yaptığı ve her yıl 20-30 bin insanın bu tekniği öğrenenler arasına dahil olduğu gözönünde bulundurulursa mistik akımların Batı âleminde ne derece etkili olduğu hakkında bir bilgi vereceği kanaatindeyim. Belirtilen rakamlar sadece meditasyon ve Amerika'daki uygulama sayısı ile sınırlıdır. Bunun haricinde İslam Tasavvufunun da aralarında bulunduğu Doğu gelenekleri ve Batılı

---

²⁰² NICHOLSON, R. A., İslam Sufileri, (Çev.Heyet), Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1978, s.27

lkeler de dahil edildiğinde oldukça Şaşırtıcı rakamlarla karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Son yıllarda sfi kaynaklarının Batı dillerine çevrilmesi ile birlikte bu ilgi daha da artmıştır. Fransa'da hergün 4-5 kişinin Fransızca tercüme Mesnevî'yi okuyup Müslüman olmasını buna örnek gösterebiliriz. Batılı ülkelerin btini Doğu geleneklerine bu kadar ilgi göstermelerinin nedeni nedir? Ya da daha özel bir soruyla Batılı insanı İslam Sfliğine eken Şey nedir? İslam Sfliği'nin gizemi, çekiciliği nereden kaynaklanmaktadır.? Bu bölümde bu sorulara cevap arayıp elimizdeki materyal lsnde bilgi vermeye çalışacağız.

1.) Batı'da Tasavvufa Duyulan İlginin Sebepleri:

Batı'da insanların tasavvufi hareketlere yöneltmeleri, din değiştirmelerin önemli bir kısmının bu yolla gerçekleşmesi yalnızca bir iki etkenle açıklanamaz. Donanım sahibi Batılı entellektüellerin başlangıç olarak İslam Tasavvufu'nu tercih etmeleri, bu alanda çalışmalar yapmaları, bizim için önemli bir etkendir. Başlangıçta çok dar bir çevreye hitap eden tasavvufi akımların bugün daha geniş bir çevreye, kitleye hitap ettikleri görülmektedir. Batı'dan tasavvufa duyulan bu ilginin gerekçelerini maddelemek mümkün görünmektedir. Yine de yapılacak olan bir tasnif yzeyssel bir tespit olmaktan öteye geçmeyecektir. Batı toplumunun içinde bulunduğu durum veya tasavvufun mahiyeti ayrı birer araştırma konusu olacak kadar geniş bir muhtevaya sahiptir.

a-Modern Dünyanın Bunalımı ve Değerler Yoksunluğu

Bu alanda araştırmalar yapan bilim adamları Batılı insanların Doğu geleneklerine ilgi duymalarına neden olan bir kaç etkenden söz

ederler. Bu bilim adamlarından biri olan Mustafa Tahralı ihtidaya neden olan etkenleri iki gruba ayırarak inceler:

1- Dış, zâhiri şartlar (Avrupa'nın içinde bulunduğu fikri ve mânevî boşluk).

2- Tasavvuf hareketlerinin etkisi.

Benzer bir ayırımı Osman Türer de yapar. Avrupa'nın içinde bulunduğu fikri ve mânevî boşluğu anlatırken daha öncede sözettiğimiz, modernleşme ve teknolojik gelişme sürecine ilaveten bireyselleşmeyi de bu alana dahil edebiliriz. İslam Tasavvufu ve metafizik alanında ayrıcalıklı bir yere sahip olan René Guénon (Abdülvahid Yahya) şöyle söylemektedir: "Bu karanlık çağın en karanlık dönemine gerçekten girmiş durumdayız. Çünkü gerekli olan basit bir doğrulma değil, bütünsel bir yenilenmedir. Her alanda bir düzensizlik ve bir bunalım hüküm sürmektedir... İnsanlığın güncel çevrim boyunca geçireceği en ciddi bunalım işareti de olabilir."²⁰³ Karanlık Çağın belirtisi mânevî olandan vazgeçişle birlikte ortaya çıkan daha çok maddîleşmek, dünyevîleşmek, kazanım duygusuna sahip olmak olarak kendini gösterir.

Guénon maddîleşen bir dünyada insan tekinin yalnızlaşacağını, ferdiyetçi bir anlayışın ortaya çıkacağını savunur. Batı'nın bugünkü çöküşünün asli nedenlerinden birisi olarak bireyciliği görür. Çünkü, bireyciliğin hakim olduğu toplumlarda bir insanın bir düşüncenin mülkiyetini kendine mal etmeye kalkışması neredeyse akıl almaz bir

---

203 GUÉNON, René, Modern Dünyanın Bunalımı, (Çev. Mahmut Kanık), Risale Yay., İst., 1986, s. 48.

şeydir... Hakikat bizden bağımsız olarak vardır ve biz onu sadece bilmek ve tanımak zorundayız."²⁰⁴ der.

Ona göre, modern medeniyetteki gelişmeler bütün alanlarda görülen kargaşa ve bunalımla kendisini açıkça göstermekte ve bu gelişmelere şüphe ile bakanların sayısı giderek artmaktadır. Var olan durum üzerine farklı kişiler tarafından mükemmel tenkidler yapılmakta ama çözüm olarak neyin uygulanacağı konusunda kimse fikir yürütememektedir. Guénon tek ve gerçek çözümün saf zihniliğin ihyasında gizli olduğunu , Doğulu bir bakış açısının Batı'ya müdahale etmesiyle sorunun giderilebilmesinin mümkün olduğunu belirtir.²⁰⁵

Bu noktada Batı'nın önüne iki tercih çıkar; Batı medeniyeti ya kendi ananesine geri dönüş yapacaktır ki son dönem postmodern tartışmaları bu sorunun bir tezahürüdür. Ya da Doğulu gelenekleri kendisine rehber edinecektir.

Batı'da Katolik kilisenin dini temsil etmemekle beraber özündeki değerleri yitirmiş olması bağlularını kiliseden uzaklaştırmış, başka alanlara yöneltmiştir. Protestan kesimin durumu ise bundan farklı değildir. Guénon'un da belirttiği gibi Doğu'yu Batı'ya oranla üstün kılan sahip olduğu tasavvuf anlayışıdır. Ona göre "Madem ki modern Batı dünyasında noksan olan şey en geniş anlamıyla tasavvuf ve irfandır, o halde Batı'da vuku bulan din değiştirme ve ihtida hadiselerinde tasavvufun entellektüeller arasında ve hatta halk kesiminde mühim bir

---

²⁰⁴GUÉNON, René, a.g.e., s. 100-101.

²⁰⁵ GUÉNON, René, Doğu ve Batı, (Çev.FahrettinArslan), Ağaç Yay., İst., 1991, s.214-215.

yer işgal etmesi zamanın şartları ve hadisenin mahiyeti bakımından, tabii ve hatta zaruri bir seyr olarak görülmektedir."²⁰⁶

Yukarıda sıraladığımız bütün bu gelişmeler Avrupa insanını “yaşamın anlamı”nı tekrar gözden geçirmeye sevk etmiş, yeni soruları ortaya atmaya sürüklemiştir. Bütün bilimsel çalışmalar, buluşlar, İnsanı doğanın egemenliğinden kurtarmak için teknolojiyi geliştirmiş, ancak onu bu kez kendi yarattığı uygarlığın tutsağı haline getirmiştir. Bu tutsaklık, onun, insan olarak dünya içindeki yerini ve kimliğinin değerini yitirmesine yol açmıştır. René Guénon’un ileri sürdüğü düşüncelerin bir benzeri E. Fromm ortaya koymuştur. Fromm endüstrileşmiş refah toplumu kavramına bağlanan ve kuşaklar boyu sürdürülen umudun, düş kırıklığıyla sonuçlandığını yapıtlarının çoğunda vurgular. Ona göre insan, artık Tanrılaşma yolunda olduğuna, doğal dünyanın ancak bir yapı taşı olarak kullanılabilmesine, ikinci bir dünya yaratabilmesine giderek inanmaya başlamıştır. Fromm’a göre tüm isteklerin karşılanması, insana mutluluk sağlamamaktadır. Giderek artan bir sayıda insanlar artık bunu anlamaya başlamış bulunmaktadır.²⁰⁷

Modern medeniyetin çıkış noktalarından biri olarak İslam Tasavvufu’nu göstermiştik. Tasavvuf kaynağı itibariyle aşkın bir yaşantı, sezgi, aşk ve keşf ilmidir. Ruhî bir hayat, huzur halinin hakim olduğu, insani değerlerin ön planda tutulduğu tasavvufun Batılılar’a cazip gelmesi oldukça normaldir. Bu özelliğinden dolayıdır ki Batı insanı

---

²⁰⁶ TAHRALI, Mustafa, “ *Batı’daki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü* ”, Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1985, s. 13.

²⁰⁷ Bkz. GEÇTAN, Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, 6.Basım, Remzi Yay., İst, 1993, s. 316-320.

İslam'ın bilimsel, akılcı yönünden ziyade kalb boyutunu teşkil eden tasavvuf ile ilgilenirler. Muhammed Hamidullah bu gerçeği şöyle nakleder; "Batı toplumunda, Paris gibi bir muhitte yaşamaya başladığım zamandan beri hayretle görmekteyim ki, Hristiyanlar'ın İslamiyet'i kabulü İslam'ı akıl yolu ile izahla değil, tasavvufî izahla olmaktadır. Onları İslamiyet'e sevkeden ne Ebu Hanife, ne de İmam Maturidi'dir. Fakat Muhyiddin Arabi'dir. Bu konuda benim de şahsi müşahedelerim olmuştur. İslamî bir konuda benden izah istendiği zaman, benim verdiğim, akli delillere dayanan cevap, soranı tatmin etmiyordu, fakat tasavvufî izah meyvesini vermekte gecikmiyordu. Bu konuda tesir gücümü gittikçe kaybettim. Şimdi inanıyorum ki, Hülagu'nun yakıp yıkan istilalarından sonra Gazanhan zamanında olduğu gibi, bugün en azından Avrupa ve Afrika'da, İslam'a hizmet edecek olan ne kılıç, ne akıldır; yalnızca kalb ve tasavvufdur. Bu müşahedededen sonra tasavvuf konusunda yazılmış bazı eserleri incelemeğe başladım. Bu benim gözlerimi açtı. Anladım ki, Hz. Peygamber zamanındaki tasavvuf ve büyük İslam mutasavvıflarının yolu ne kelimeler üzerinde uğraşmak, ne de manasız şeylerle meşgul olmaktır, şahsiyetin geliştirilmesi yolunu aramaktır. İnsan kendisine yükletilen vazifelerin sebeplerini arıyor. Mânevî sahada maddî izahlar bizi pek uzağa götürmemektedir. Ancak mânevî izahlardır ki insanı tatmin etmektedir."²⁰⁸

Modern insanın bunalımlarının kaynağını ve zihnî yapısını ortaya koyan araştırmalardan bir başkası A.Vergote'e aittir. Vergote araştırmasında gençliğin, anlam ve gerçekçiliğe bakışının çok maddiyatçı bir tutum halini aldığını ifade eder. 16-24 yaşlarındaki Fransız gençleri üzerinde yapılan bu araştırmada, hayatın üç temel değeri ile ilgili

---

²⁰⁸ Bkz. TAHRALI, Mustafa, a.g.m., s. 17-18.

cevaplar bütününün ortalaması şu rakamlarla ortaya çıkmaktadır. %79'u sağlık, %58,7si para, %46'sı aşk, dini iman %12 ile en alt sıralarda yer almıştır. Bu üç değeri belirlemede on gençten beşi aşkı, yedisi dostluğu, dokuzu da dini imanı es geçmektedir. Antoine Vergote'ın aynı çalışmasında, 1947 yılında yapılmış olan bir araştırmaya yer verilir. Araştırma, farklı ülkelerde "Allah'a ve ruhun ölümsüzlüğüne inanmayı konu alıyor. Bu araştırmaya göre Allah'a inananların sayısı Brezilya'da %96 iken Fransa'da %66 civarındadır. Allah'a inananların sayısı en az Fransa'da %66 olmasına rağmen bu ülkenin tasavvufî ve Doğu kökenli dini hareketlerin en fazla revaç bulduğu yerlerden biri olması şaşırtıcıdır.²⁰⁹

30 kişilik denek grubu üzerinde yapmış olduğumuz araştırmada deneklerin %66'sı (20 kişi) tasavvuf ve tasavvufî öğelerin etkisiyle farklı tarikat gruplarına girdiklerini belirttiler. %34'ü ise (10 kişi) farklı sebeplerle din değiştirdiklerini ifade ettiler. %66'lık kesimin tarikat gruplarına göre dağılımı ise şöyledir:

Tablo-6 Mühtedilerin tarikat gruplarına göre dağılımı

Nakşibendî	9 kişi	%45
Nakşibendiyyenin Şeyh Nazım kolu	7 kişi	%35
Halvetî	3 kişi	%15
Kâdirî	1 kişi	%5

Tabloya göre 9 kişi (%45) Nakşibendî tarikatına , 7 kişi (%35) Şeyh Nazım Grubu'na, 3 kişi (%15) Halvetî Tarikatı'na, 1 kişi (%5) ise Kâdirî

²⁰⁹ VERGOTE, Antoine, a.g.m., s. 233.

Tarikatia mensuptur. Bu rakamlara göre Nakşibendî Tarikatı'na ve Şeyh Nazım Grubu'nun yaygınlık gösterdiği söylenebilir. Ancak şunu da hemen belirtelim ki bu grupların haricinde Şâzeliyye ekolünün Avrupa'da çok yaygın bir tarikat olduğu gerçeği de bilinmektedir. Ne var ki adreslerini aldığımız Şâzelî müridlerle çeşitli nedenlerden dolayı görüşme gerçekleştiremedik. Bu nedenlerden birisi; Fransa'nın Paris yakınlarındaki Drancy şehrinde dergahları bulunan Şâzelî müridlerle görüşmemiz öncesinde Fransız polisinin bu grubun çıkardığı dergi vb. yayınlardan dolayı baskın yapıp dergahı kapatması, bir diğer neden ise verilen adreslere ulaşamamız ve yine İstanbul'daki toplantıları esnasında zamanın kısıtlı olması hasebiyle görüşmelerin gerçekleşmemesidir.

Mühtedilere yönelttiğimiz "Batı'daki insanlar neden daha çok Doğu din ve geleneklerine ilgi duyuyorlar?" sorusuna cevap olarak mühtedilerin %73'ü (22 kişi) Batı'nın maddî olarak doyuma ulaştığını ancak mânevî olarak boş olduğunu, ruhunu yitirdiğini vurguladılar. Belçikalı mühtedi Iwo Wauters bu durumu şöyle yorumluyor: "Batı'daki bütün akımlar (hümanizm, milliyetçilik, materyalizm vb.) Fransa'da ortaya çıktı. Hristiyanlık'ın da etkisini yitirmesiyle insanlar bir araştırma sürecine girdiler. Hristiyanlık bu insanları tatmin etmiyordu çünkü sahip olduğu değerleri yitirmişti, aklî gelmiyordu. Bu nedenden ötürü Batı'da aile hayatı bitti, toplum bitti, uyuşturucu kullanım oranı her geçen gün artış gösterdi. Türkiye'deki Müslümanların Batı'yı İslam'a karşı bir güç, bir tehlike olarak görmeleri artık doğru değil. Böyle bir tehlikeyi oluşturabilecek ancak %10 civarında bir Hristiyan kitleden sözedebiliriz. Geri kalan kesim kağıt üzerinde Hristiyan gözüküyorlar. Dinlerine inanmıyorlar. Dolayısıyla ciddi bir tehlike de sözkonusu değil. Özet

olarak Hristiyanlık ruhunu yitirdi denilebilir. Bu nedenden ötürü insanlar bulamadıkları huzuru Doğu inançlarında arıyorlar. Çünkü bu inançlar insanlara daha kalbî geliyor."

Tasavvuf hususiyeti itibariyle Batılı insana daha sıcak geliyor. Bu insanlar bütün fertleriyle birlikte hasretini çektikleri bir çok değeri yalın ve anlaşılır bir biçimde tasavvufta bulabilmekte ve İslam'a girmektedirler. "Hayat Batılı'yı mahcup etmiştir. S.H.Nasr, Batı insanının tasavvufa alâkasını kamçıl原因an sebepleri şöyle sıralamaktadır; değerler sisteminin Batı'daki çözülüşü, geleceğe ait güvenin sarsılması, Hristiyan öğretisi ve merasimlerinin anlaşılmaz ve kabul edilmez hale gelişi, yeni ruhsal değerlerin fark edilmesi veya farkedilmek istenmesi..."²¹⁰

Hakikati fark etmek isteyen insanlar arayış esnasında sûfliğe az bir nebze de olsa yaklaştıklarında kendilerini o dünyanın içinde buluyorlar. Çünkü sufizm, gerek toplumsal temayülleri ve gerekse de mistik temayülleri içinde barındıran evrensel bir olgudur. Nitekim İslam'a geçiş olaylarında sûfliğin bu olgulara aynı anda cevap verdiğini görüyoruz. Bu olgu bize İslam'ın yayılışından rahatsız olanların neden en önce sufizmle uğraştıklarını çok güzel anlatmaktadır. ²¹¹

b- Tasavvufa Dair Eserlerin Etkisi

İslam Tasavvufunun özellikle son yıllarda Batılı ülkelerde yaygınlık kazanmasının çeşitli nedenlerinden sözedebiliriz. Fert veya gruplar halinde toplulukları İslam'a sürükleyen tasavvufun bu etkisini Batı'da neşredilen tasavvufa dair eserler, Batı'daki tarikatların faaliyetleri,

---

²¹⁰ Bkz. ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar, Yeni Boyut Yay., İst., 1990, s. 240.

²¹¹ ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, a.g.e., s. 239.

gibi genel başlıklar altında inceleyebiliriz. Batı'da yapılan tasavvufla ilgili neşriyatta, özellikle yirminci asrın başlarından bu yana sürekli bir artış gözlenmektedir. L. Massignon ve R. A. Nicholson'un İslam Sûfliği üzerine yapmış oldukları çalışmalar ve çeviriler, ayrıca Henri Corbin, L. Gardet gibi Şarkiyatçıların yaptıkları çalışmaların yanı sıra tasavvufla doğrudan ilgisi olan Şazelliye ekoluna bağlı olan R.Guénon, F. Schoun, M.Lings, Michel Valsen, Titus Burckhardt ve daha bir çok Batılı Müslüman düşünürün yazmış olduğu tasavvufa dair eserler büyük yekun tutmaktadır. Yine, büyük sûfî üstadlarının (Mevlânâ Celaledin-i Rumi, Muhyiddin Arabi vb.) eserleri olan tasavvuf klasiklerinin pek çoğunun Batılı dillere çevrilip neşredilmesi de etkili olmuştur.²¹² Daha önce sözettiğimiz ve hayatını anlattığımız Eva Vitray Meyerovitch'in yapmış olduğu Mesnevî tercümesini de zikredebiliriz.

Annemarie Schimmel, "Tasavvufun Boyutları" adlı eserinde meşhur Rabiâtül-Adeviyye'nin ilahi aşka dair menkıbesini, IX. Louis'in mabeyncisi tarafından Avrupa'ya getirildiğini, Avrupa'ya dönüşlerinde oralardaki tekkelerde gördükleri zikirleri, Mevlevî semâlarının, Rifaîler'in ilginç uygulamalarını ülkelerinde anlattıklarını yazar. Yine XVII. Asırdan itibaren İbnü'l Farız'ın şiirleri, Sadi'nin "Gülistan"ı ve Hâfız'ın şiirleri Batı dillerine çevrilmiştir.²¹³ Bu ve benzeri tasavvuf kaynakları, Batı düşüncesini belli bir oranda etkilemiştir.

Yaşar Nuri Öztürk tasavvuf eserlerinin etkisini anlatırken bu alanda özellikle Şâzelî tarikatına mensup mühtedilerin çalışmalarının etkili olduğundan sözeder. "Ebubekir Siraceddin, Abdülkadir es-Sufi gibi

---

²¹² TÜRER, Osman, "Batı'nın İslam'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü", Tanım, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, SehaYay., İst., 1991, s.158-159.

²¹³ SCHİMMELE, Annemarie, a.g.e., s. 21.

kâlemlerin telif eserleri yanında yine bu ekole mensup zevatın İbn Arabi ve Abdülkerim Cîlî gibi sûfilerin eserlerinden yaptıkları tercümeleler de dikkat çekmektedir. Örnek olarak Titus Burckhardt'ın Fususü-l Hikem ve İnsan-ı Kamil çevirileri gibi."²¹⁴

Sûfî fikirleri kendisini sadece dinî ve bilimsel alanda değil, edebiyat, astronomi, şiir gibi alanlarda da gösterir.

"Din, şiir, edebiyat, astronomi ve fizik, topluluk olguları ve psikolojik incelemeler üzerinde sûfiler, bir tarihçinin biraz şaşırması (ve şaşırtıcı bir şekilde) adlandırdığı gibi bu, pratik kafalı olmayan, öteki dünya işlerine dalmış put kırıcılar, çalışmış ve kitap yazmışlardır." Kuşkusuz sûfî fikirlerinin daha derinden anlaşılması için yapılan incelemeler ve eserler Batı'da yeni ortaya çıkmış bir şey değildir. Geçmiş 200 yıl içinde, Batı dillerinde her dört günde bir sûflik hakkında kitap yayınlanmıştır.²¹⁵ İdris Şah yazısının devamında sûfî geleneğine duyulan mevcut ilginin patlaması, onu tuhaf gördükleri için çekici bulanlar ile onun psikolojisine girmeyi isteyenleri açıkça birbirinden ayırdığını; sûfî çalışmasının, psikolojiyi tasdik edip aydınlattığını ancak tasavvuf ve öğretim metodları üzerinde çalışmak ya da bu metodları anlamak için psikolojinin, dolayısıyla Batı insanlığının daha iyi bir yol ortaya koyabildiğini görebilmek için hala beklememiz gerektiğini²¹⁶ vurgular. Gerçekten de Batılı bakış açısı bulunduğu konum itibarıyla sûfliği anlama ve takip etmede daha çok yol kat edecek gibi görünüyor. Çünkü ancak yaşanan bir bilgi reel bir bilgidir.

---

²¹⁴ ÖZTÜRK, Yaşar, Nuri, a.g.e., s. 244.

²¹⁵ ŞAH, İdris, YolunYolu, (Çev. M.Ali Özkan), İnsan Yay., İst., 1996, s. 143-144.

²¹⁶ ŞAH, İdris, a.g.e., s. 16.

c- Tarikat Faaliyetlerinin Etkisi:

Din değiştirmelerde ihtida adayının belirli hedefler çerçevesindeki gayretlerinin haricinde sfi grupları ve yaptıkları faaliyetlerin de büyük önemi vardır. Tarih boyunca ihtida olaylarında (özellikle Selçuklu ve ilk Osmanlı çağlarında) tarikat faaliyetlerinin etkisi dikkat çekmiş ve bir çok insanın din değiştirmesi bu kanalla gerçekleşmiştir. Tarihi gelişim boyunca etkili olmuş dahası Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin, kuruluşunda sfi dervişlerinin gayretlerini görüyoruz. Fuad Köprülü'ye göre Osmanlı Beyliği'nin kuruluş ve gelişmesinde Gazi Osman'ın kayınpederi Şeyh Edebali ile silah arkadaşlarından bir çoğunun tarikata bağlı olması manidardır.Köprülü, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türkistan ve İran kaynaklı tasavvuf cereyanlarının Anadolu'yu etkilediğini anlatır.²¹⁷

Yine bu devletler kazandıkları yeni topraklara ve garb ellerine şeyh ve dervişleri yerleştirip buraların imar ve din merkezleri haline gelmelerine buralardaki insanların Müslüman olmalarına neden olurlar.²¹⁸ Bu yüzden ihtida olaylarında en çok ilgi çekici etken sfiler olduğu söylenebilir. Müslüman olmayanlar arasında İslamî misyonerler olarak görev yapan sfilerle ilgili büyük bir yazın vardır. 13.yy.'da binlerce Türk, Afgan ve İranlı diğer kıtalara göçtüler. Buralara giden Müslümanlar tarikat faaliyetlerini yaydıkları gibi, Müslüman olmayan kadınlarla evlilik kurarak Müslüman olmalarını sağladılar. Bu da ihtida

---

²¹⁷ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz.: KÖPRÜLÜ, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 190-253.

²¹⁸ BARKAN,Ömer Ltfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi,Vakıflar Umum Müd.Neş., Sayı: 2, Ankara, 1942, s. 290.

olayının bir başka yönünü ortaya çıkarır.²¹⁹ 9. ve 10. Asırda kollektif organizasyonun bütünleştirdiği bir hareket olarak Kerramiye mezhebini görebiliriz. Özellikle Afganistan'da ve Doğu İran'da aktif olan bu grup, sūfî öğreti ve teolojik kanaatlerini bütünleştiren dini bir hareketti. Yaptıkları çalışmalarla gittikleri yerlerdeki halkın dinlerini bırakıp İslam'a yönelmelerini sağlamışlardır. Buna benzer bir hareket olarak, İran'ı baştan başa İslam'a döndüren Ebu İshak İbrahim el-Kazerunî ve müridlerinin yaptıkları çalışmalar gösterilebilir. Bu grup Kerramiye'ye benzer bir şekilde dini öğretim, tevazu ve dini yayma hareketleri üzerinde yoğunlaşarak bu bölgede etkili olmuşlardır. Özellikle sūflerin sınır savaşlarında inançlarını, gayretli aktivitelerini ve toplumsal organizasyonda kapasitelerini ve İslam'ın yayılmasında kararlılıklarını ortaya koymasıyla İslam'ın Doğu ve uzak Doğuda²²⁰ hızlı bir güçle yayılmasını sağlamışlardır.

İsmail Hakkı Göksoy "İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Girişi ve Yayılışı" adlı eserinde İslam'ın yayılma teorilerinden söz ederken, Şeyh Muhammed Nakib el-Attas'ın teorisine yer verir. Bu teoriye göre XV. Ve XVII.yy.'ları kapsayan dönemlerde tarikatların ve mutasavvıfların İslamiyet'i yaymada önemli etkileri olmuştur. İslamiyet'in takım adalarda, tarikatların faaliyetleri sonucunda yayıldığı fikri "İslam Comes to Malaysia" adlı eserin müellifi Müslüman alim S.Qodratullah Fatimî tarafından da desteklenir. Ona göre "Malezya halkının geniş çaplı ihtidası, sūflerin Malezya bölgesinde görülmeye başladığı XIII.yy.'da

---

219 EATON, M.Richard, "Approches to the Study of Conversion To İslam İndia", Approches to İslam in Religious Studies, The Universty of Arizona Press, Tucson, 1985, s. 112-113.

220 LAPİDUS, M.Ira, "Tasavvuf ve Osmanlı İslamToplumu", Türkiye Günlüğü, (Çev.Celal Türer), Sayı:45, Mart-Nisan 1997, s. 109-111.

gerçekleşmeye başladı.”²²¹ Her ne kadar bütün bunlar birer teoriden ibaret olsa da dikkate almaya değerdir. Günümüzde bu bölgelerde Kâdiriyye, Nakşibendîyye, Şattariye ve Sühreverdiyye gibi tarikatların faal halde bulunması bu teorileri destekler mahiyettedir kanaatindeyiz.

Buraya kadar yazmaya çalıştığımız bilgiler ihtidalarda tasavvuf kurumlarının etkisinin tarihi seyrini göstermek içindi. Bu aşamadan sonra günümüzdeki tasavvuf kurumlarının ihtidalarda oynadıkları rolü aktarmaya çalışacağız.

Tarihi seyir içerisinde tasavvufun etkisi sadece ihtida üzerinde değil, Müslüman olmayan kuruluşlar ve yazarlar üzerinde de görülmektedir. Roger Bacon, Dante, Duns Scot, Sainte Therese d’Avilan gibi Hristiyan mistik yazarların yaşantı ve terminolojilerinde tasavvuf kökenli izler bulmak mümkündür. Bunlara Avrupa’da faaliyet gösteren mistik karakterli dernek ve kuruluşları da ekleyebiliriz. Batı ülkelerinde gerek ihtidalarda ve gerekse kişi ve kuruluşlar üzerinde tasavvufun bu etkisi buralarda faaliyet gösteren ve sistemli bir çalışma halinde olan tarikatlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Osman Türer “D’une foie’ autre les conversions al’islam en occident” adlı eseri kaynak göstererek Batı’da en aktif durumda olan şu tarikatları örnek gösterir.

- 1- Avrupa’da Şâzeliye’nin bir kolu olan Aleviyye
- 2- Mevlevîyye
- 3- Amerika’da Halvetiyye’nin Cerrahiyye kolu

---

²²¹ GÖKSOY, İsmail Hakkı, İslam’ın Güneydoğu Asya’ya Girişi ve Yayılışı, Beyan Yay., İst, 1998, s.145-151.

4- İspanya'da, "Endülüs'te Tekrar İslam'a Dönüş" adlı dernek. Bunlara ilaveten İslam ülkelerinde yoğun olarak faaliyet gösteren tarikatların Batı ülkelerindeki uzantılarının da etkili olduğunu ilave edelim. (Örneğin Nakşibendî, Kâdirî vb. gibi) Popoviç'in belirttiğine göre, bugün Balkan ülkelerinde dokuz ayrı tarikat faaliyet halindedir. Batı'daki bütün bu tarikatlardan özellikle Şâzeliyye'nin kolları daha yaygın bir faaliyet içerisindedir. Mesela bunlardan biri olan Aleviyye tarikatının, birçok Avrupa, Afrika, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde şubeleri vardır. Fransa'da da birçok şubesi bulunan bu tarikat "Les Amis de l'islam"(İslam'ın dostları) adlı bir dernek halinde çok yönlü bir faaliyet içerisinde olup, İslam'ın tanınıp yayılmasında hayli etkili olmaktadır.²²² Şâzeliyye'nin Aleviyye Kolu'nun Türkiye'de de faaliyetleri olmakla beraber bu gruba mensup olanların sayısı 25-30 gibi rakamlarla sınırlıdır. Sayının bu denli az olmasında grubun genel prensip olarak açık davette (İslam ülkelerinde) bulunmamaları, Tasavvuf kurumunun bütün halka açık olmadığı gibi nedenler bulunmaktadır.* Bu grubun merkezi Cezayir'de olmakla birlikte Fas'ta da yaygın durumdadır. Aynı zamanda Güney Afrika, Endonezya, Tunus gibi ülkelerde bir hayli mensubunun olduğu bilinmektedir. Başta Fransa olmak üzere Almanya, İsviçre ve diğer ülkelerde de faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Grup sünni İslam'a ve dini emir ve yasaklara ayrı bir önem vermektedir. Şâzeliyye'nin diğer bir kolu olan Darkaviyye grubu yoğunluklu olarak Amerika'da faaliyet göstermektedir. Tabi Avrupa

---

²²² TÜRER, Osman, a.g.e., s. 164-165.

* Şâzeliyye grubuna mensup olan Martin Lings'e göre, tasavvuf İslam'ın kalbidir, dolayısıyla hassasiyet gerektirir. Herkesin bu kuruma girmesi tasavvufta mevcut olan hassasiyetin tehlikeye düşmesi, ayağa düşmesine neden olabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. : LINGS, Martin, Tasavvuf Nedir?, Akabe Yay., 1986.

ülkelerindeki mürid sayısı ve çalışmaları da gözardı edilemez. Bu grubun daha önceki şeyhi olan Frithjof Schoun'un vefat etmesiyle birlikte tarikat'ın başına Seyyid Hüseyin Nasr geçmiştir. Özellikle yazdıkları kitaplarla dünya çapında haklı bir üne sahip olan grubun müridlerinin yapmış oldukları diğer çalışmalar sayesinde Batılı ülkelerde İslam'ın tanınması ve insanların İslam'ı seçmelerine önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

Bu tarikatların her geçen gün Batılı ülkelerde hızlı bir şekilde yayılmış olmasının nedenlerinden biri, Doğu ile Batı arasındaki birbirini tamamlayıcılık, uyum, işbirliği ve yaklaşım fikrinde ısrarlı olmalarıdır. Yine Aleviye kolu'nun kurucusu olan Seyyid Ahmed b. Alavi'nin şahsi etkileyiciliği, samimi çalışmaları, taşıdığı ruhani muhteva çağın şartlarıyla uyum sağlayabilen dinamizmi tarikat'ın yayılmasında etkili olmuştur.

Bir başka etkili grup ise Şeyh Nazım Kıbrısî grubudur. Şeyh Nazım Kıbrısı adından da anlaşılacağı gibi Kıbrıslı bir Türk'tür. 70 yaşlarında olan Şeyh bir müddet Türkiye'de ikamet etmiş burada Kimya fakültesini bitirmiştir. İlk zamanlar Bursa, İstanbul gibi Türkiye'nin değişik yerlerinde faaliyet gösteren bu grup daha sonra büyük ölçüde Avrupa ve Amerika'ya yönelmiştir. Araştırma esnasında bizim de müşahade ettiğimiz gibi tarikat müridlerinin büyük çoğunluğunu yabancı uyruklu kişiler oluşturmaktadır. Şeyh Nazım ilk zamanlar daha çok Kıbrıs'ta ikamet ediyordu ancak Batılı ülkelerde müridlerinin hızla artması sonucu yılın belli bölümlerinde İngiltere, Almanya, Amerika gibi ülkelerde kalmaya başlamıştır. Grubun Avrupa'daki merkezi olarak İngiltere gösterilebilir. Toplantı yerleri olarak Şeyh Nazım Camii,

Peckham Camii gösterilebilir. Almanya'nın Köln şehrine yakın küçük bir kasabada, zarif bir dergahı bulunan cemaat, burada gerçekleştirdikleri zikir meclislerine yabancıları da davet etmektedirler. Diğer tarikatların aksine zikir meclisleri gruba bağlı olmayan insanlara da açıktır. Bu tavır Şeyh Nazım'ın kendisinin bizzat yabancıların davet ettiği konferans ve seminerlere katılmasıyla da kendisini gösterir. Gruba bağlı mühtedilerin azımsanamayacak bir oranının zikirle veya şeyhle ilk karşılaşmaları sonrasında Müslüman olmaları dikkate alınacak bir durumdur. Kuşkusuz böyle bir ihtidanın gerçekleşmesinde mühtedinin grup üyeleri tarafından önceden psikolojik olarak hazır oluş haline getirilmeleri ve zikir esnasındaki egzotik görünüm etkilidir. Zikir meclislerinde def, bendir, ney gibi enstrümanları kullanarak loş bir ortamda zikrin daha ruhani bir atmosfer içine girmesi sağlanır. Bu durum böylesine bir ortamla ilk defa karşılaşan mühtedi için etkileyici ve büyüleyici bir mahiyet kazanır.

Avrupa'da faaliyet gösteren tarikatlar arasında "Abdülkadir es-Sufi'nin el-Murabitün Hareketi"ni de sayabiliriz. Asıl adı lan Dallas olan Abdülkadir es-Sufi 1967 yılında Müslüman oldu . Müslüman olma serüvenini "Gariplerin Kitabı" adlı çalışmasıyla kitaplaştırmıştır. Abdülkadir es-Sufi'nin İslam'ı arayış serüveni Fas'ta Şâzelî tarikatında noktalanmıştır. Kısa bir süre sonra şeyhi kendisine mukaddimlik görevi vermiş ve insanları İslam'a davet etmesini istemiştir. Abdülkadir es-Sufi grubu ilk yıllarında çok düzenli görünen ve başarılı sayılan bir grup oluşturur. Es-Sufi, hareketi İngiltere'de başlattı ve ilk planda diğer Avrupa ülkelerinde ve Amerika'da tebliğ maksadıyla geziler yaptı. Güney Afrika, Nijerya, Malezya, Endonezya ve bazı Arap ülkelerinde sayıları çok fazla olmasa da taraftar buldu. Gün geçtikçe Abdülkadir es-

Sufi müstakil bir şeyh gibi davranmaya başladı. Grupta kendisine tam bir itaat ve disiplin vardı. Onun direktifleriyle modern kültürün tüm boyutları reddedildi.”²²³ Adeta modern dünyaya bir başkaldırı olan bu hareket aynı zamanda gruptaki çözülmeyi de beraberinde getirecekti. Elektriğin kullanılmaması, Batı tarzı kıyafetin reddedilmesi çocukların okula gönderilmemesi, arabanın kullanılmaması gibi zorunlu kılınan etkenler murabıtün hareketini zayıflatacaktı. Es-Sufi şu an eski gücünü ve çevresini yitirmekle birlikte grup çalışmalarına devam etmekte ve insanların İslam’a girmeleri için gayret göstermektedirler.

Batı’da insanların tasavvufa yönelmelerindeki etkenlere tekrar dönecek olursak şunları da söyleyebiliriz; her şeyden önce yozlaşan Batı kültürüne karşı bir eylem olarak ortaya çıkan gençlik hareketlerine tasavvuf mahiyeti itibariyle cazip gelmektedir. Son yıllarda tasavvufun etkisiyle İslam’a girmiş olan mühtedilerden René Guénon Ekolü’ne bağlı olanların yazmış oldukları eserlerle Avrupa entellektüellerine hitap etmeleri bu seyri hızlandırmaktadır. Yine tasavvufun egzotik bir yapıya sahip olması, mistik öğelerin bulunuşu ve özellikle de zikir meclislerinde ki ruhani atmosfer mühtedileri etkileyip değişimi hızlandırmaktadır.

Bütün bu maddelerin özünde yatan gerçek şudur; bunalan, ruhunu yitiren, arayış içerisinde olan bir kitlenin karşısında sevgiyi, güveni, ruhu ve gizemi sunan bir kurum olarak tasavvufun varlığı ihtida olaylarını hızlandırmakta, gelecekte de bu oranın artmasına neden olabileceği beklenmektedir.

---

²²³ KÖSE, Ali, a.g.e., s.143-144

Tasavvuf faaliyetlerinin etkisiyle din değiştiren 30 kişilik denek grubu üzerinde yapmış olduğumuz araştırmada 20 mühtedinin doğrudan bir tasavvuf grubuyla bağlantılı olarak din değiştirdiklerini belirtmiştik. Bu tarz ihtidaların büyük çoğunluğunda mühtedi, tarikatın mnev büyüğü, müridler, zikir meclisinde karşılaştığı olağandışı bir halin zuhur etmesi neticesinde din değiştirme yoluna gider. Şeyh ve grupla ilk temas genellikle ihtidayı başlatıcı bir özellik taşır. Şimdi mühtedi üzerinde Şeyh veya grubun etkisini inceleyelim.

d-Şeyh veya Müridlerden Etkilenme

Kitle psikolojisinin gündelik hayat içerisindeki durağan, içe dönük kişilik tiplerini dahi çok hızlı bir Şekilde değiştirdiğini, farklı bir atmosfere taşıdığını biliyoruz. Büyük toplumsal olaylarda bir araya gelen insan kalabalıklarının iğgdsel olarak herhangi bir önderin egemenliği altına girip, kontrollerinin ötesinde bir devinime girdikleri de bilinmektedir. Kitlelerin ruhu, bir anlamda kendilerini yönetecek olan önderleri var kılar. Lider vasfını taşıyan kimseler için kitleyi harekete geğirecek en büyük gçlerden birisi inanętır. Gustave Lebbon, kitleleri tahlil ederken kitlelerin dini duygularının sade özellikler taşıdığını anlatır. "stn sanılan bir kimseye fazla sevgi göstermek, onda bulunduğu kabul edilen kuvvetten korkmak, emirlerine, kr krne uymak, inanęlarını tartışmak imkansızlığı ve onları yaymak isteği, bu inanęları kabul etmeyenleri düşman görmek gibi ister gözle görülemeyen bir Allah'a, ister taştan yapıлма bir puta bir kahramana

yahut bir siyasi düşünceye bağlı olsun, aslında hep dini sayılır. Onlar da aynı zamanda tabiat üstü ve olağanüstücülük özelliklerinin var olduğuna inanılır. Kitleler bir siyasi kurala veya onları geçici bir zaman için tutucu yapan başarılı bir lidere sırlı bir güç yöneltirler.”²²⁴ Lidere yüklenen bu sırlı güç çoğu zaman dindar olmanın bir ifadesi olarak karşımıza çıkar.

Liderlere atfedilen bu özellik dinlerde, psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde önemli rol oynayabilmektedir. Liderin karizmatik yapısı ve grup içerisindeki müridlerin davranışları gruba yeni giren mühtedi üzerinde oldukça büyük bir etki bırakmaktadır. Grup içerisindeki yakınlaşma ve kardeşlik ortamı hemen hemen bütün gruplarda gözlenir. Nakşibendî ve Şeyh Nazım gruplarında müridler arasındaki etkileşimin problemleri bir arayıştan sonra gruba dahil olan mühtedi için psikoterapötik bir işlev üstlendiğini müşahade ettik. Güven duygusundan yoksun endişe ve bunalım içerisindeki mühtedilerin büyük çoğunluğu gruba girdikten sonra güven duygusu kazandıklarını, yalnızlıklarının giderildiğini ve kendilerini huzurlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Mühtedilerin bir kısmı ihtida öncesi psikolojik problemler yaşadıklarını, uyuşturucu ve alkol bağımlısı olduklarını, gruba bağlandıktan sonra bu problemlerinin ortadan kalktığını hayretle ifade ettiler.

Mühtedi gruba dahil olduktan sonra grubun kendisine sunduğu kuralların büyük çoğunluğunu sıkıntı çekmeden yerine getirebilmektedir. Alkol ve uyuşturucu kullanan mühtediler bağımlılıklarından kurtulmakta ve hatta biraz daha ileriye gidilerek bir

---

²²⁴ LE BON, Gustave, Kitleler Psikolojisi, Hayat Yay., İst., 1977, s. 66.

tavsiye olarak sunulan grup kurallarından sigarayı bırakmayı dahi gerçekleştirmektedirler. Psikoterapilerde psikolog ve psikiyatristlerin yıllar süren seanslarına rağmen gerçekleştiremedikleri etkiyi sūfî grupları çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştirebilmektedirler. Şeyh Nazım'a göre bu durumun nedeni psikoterapistlerin sadece uyarabildiklerini, kendisinin ise "ben" in idrakini kazandığına bunu da "ben'i" "Kendini bilen Rabb'ini bilir" formülüyle gerçekleştirdiğini ileri sürer."Ona göre suni şartlanmalar depresyon, davranış bozuklukları ve benzerine yol açar. Ama her insanda Allah tarafından takdir edilen bir ilahi kişilik vardır. Şeyh bu kişiliğe "Allah'ın Boyası" adını verir. Bu boya silinmez bir mürekkep gibidir; üzeri tozla kaplanabilir, fakat yok olmaz. Ona göre bu özü kaplayan şeyler (ki şeyh Nazım bunlara ucuz boya ismini verir) ortadan kaldırılabilir. İşte bu açıdan şeyh kendisini psikiyatrist olarak niteler ve "diplomalı psikiyatristler"i ucuz boyaların üzerine kat kat boya sürerek insanları ilahi boyadan uzaklaştırmakla suçlar."²²⁵

Psikiyatri'nin tıp dünyasında üvey evlat olarak görüldüğü, tıbbın değişik dallarının hastalıkları tedavide tıkandığı anda sorunu psikiyatrik vaka olarak değerlendirip sorundan kurtulma yoluna gittiği bir dönemde Şeyh Nazım'ın ortaya koyduğu görüşler, doğrusu oldukça düşündürücüdür. Böylesine bir düşüncenin olabilirliğini tartışmak niyetinde değiliz. Fakat ihtida olaylarında mühtedinin ilk karşılaşmada, şeyhin bakış ve tavırlarından etkilenip, adeta şok olup din değiştirmesini modern psikoloji hangi kalıpların içine sığdırabilir, bilemiyoruz. Bazı mühtediler söz birliği etmişçesine şeyhle ilk karşılaşmayı şöyle aktardılar:

---

²²⁵ KÖSE, Ali, a.g.e., s. 140.

“Camiye (veya zikir meclisine) girdiğimde şeyh, onun etrafında halka oluşturmuş müridler topluluğunu gördüm. Sonra şeyhle yüz yüze geldik. Şeyh bana baktığı zaman şeyhin gözlerinden benim gözlerime ve oradan da kalbime, bütün bedenime yayılan bir aydınlığın varlığını hissettim. Vücudum da olağanüstü değişmelerin olduğunu, içime bir sıcaklığın yayıldığını farkettim. Yaşadığım hal çok güzel bir haldi. Kendisine itaat ederek Müslüman olmayı kabul ettim.”

Genel olarak tarikat şeyhlerinin, karizmatik özelliklere sahip liderlerin davranış ve yaşantılarında normal bir insan için olağandışı sayılabilecek öğelerden sözedilir. Şeyhe yüklenen sırlı güç şeyhin etkileyici kişiliği ile birleşince mühtediye etkileyecek unsurların ortaya çıkmaması içten bile değildir. Bunlara keramet ve benzeri olağanüstü halleri de eklersek mühtedi üzerindeki etki ve bunun sonucunda teslimiyet daha anlaşılır hale gelir. Bir mühtedi bu durumu şöyle özetliyor: “Şeyhte bizim bilmediğimiz üstün güçler var. O, bizi Allah’a yaklaştırmak için çalışıyor. Bizim nelere ihtiyaç duyduğumuzun farkında ve yol gösteriyor. Şeyhle birlikte grubun da insanın üzerinde çok büyük etkisi oluyor. İnsana güzel bir gülümsemeyle başlıyor. Kabul edildiğini, sevildiğini anlıyorsun, ibadetleri yapmada destek olmuş oluyorlar” Şeyhe bu türden olağanüstü güçler atfeden müridler olduğu gibi şeyhi sadece bir yardımcı ve insan olarak değerlendiren müridler de yok değildir; “Sûfî, şeyhini Allah’a giden yolda bir aracı olarak görmeli ve saygı duymalı. Şeyhe verilen harikuladeliğeler bizde yok. Bizim saygımız bizatihi şeyhe değil, Allah katındaki makamıdır. Şeyhin duası kabule şayandır. Şeyhimiz bizden hizmet bekliyor. Namazları vaktinde kılmak, zikirleri yapmak gibi. Mürid Şeyhe bağlılığından ötürü düz bir çizgi üzerinde hedefine ilerler. Oysa diğerinin durumu düz bir ovada zigzaglar çizerek

gitmeye benzer. Müridin yaptığı hatalar şeyhten veya Allah'tan değil bizzat kendi nefsi ve zayıflığındandır. Şeyh daha çok ihlas örneğidir, modeldir.”

Şeyhin mühtedi üzerindeki etkisi sadece ilk karşılaşma ile sınırlı değildir. Bazı tarikat şeyhleri kitaplar yazmakta, konferanslara katılmakta ve kendisine gönderilen soruları cevaplamaktadırlar. “Bir grup Fransız ve Hristiyan Arap, içinde on soru yönelttikleri mektubu şeyh Ahmed Al Alaviye gönderdikten sonra aldıkları cevapların neticesinde teslis inancından vazgeçerek tevhidi ve peygamberimizin peygamberliğini kabul etmişlerdir.²²⁶ Her ne kadar soruların içeriği daha çok kelimeler alanına dahil olsa da, bir kelamcı, yahut filozof yerine bir müridinden etkilenip Müslüman olmaları kayda değerdir.

Doğulu psikoterapilerde, bâtini geleneklerde şeyh, rehber bir terapisttir, insan ruh sağlığı uzmanıdır ve bireylerin seküler veya tinsel alanlardaki çıkmazlarını çözümleyici bir işleve sahiptir. Yalnız şeyh değil sûfî topluluğunun mühtedi üzerindeki etkisi grup psikoterapisine katılan yeni üyenin gruba dahil olması gibi kaynaştırıcı, sahip çıkıcı ve destekleyici özelliktedir. Sûfî grupları yardımlaşma, kardeşlik ve eğitimin bir arada sunulduğu topluluklardır. Yönelindikleri hedef aynıdır Dinsel uygulamalar gurupta bütünlük duygusu uyandırır. Şeyh-terapist, sûfî topluluğu-grup psikoterapisi denklemi sorunlu, yardıma ihtiyaç duyan, arayış içinde olan mühtedi için yeni ve farklı bir psikoterapötik sürecin başlaması gibi gizli bir mesajın kendisi olabilmektedir. Batılı ülkelerde din değiştiren fertler arasında (nadir olmakla beraber) eski dinine geri dönen mühtediler arasında tasavvuf kaynaklı din

---

²²⁶ El-Alavi, El Müstega nemi, şeyh Ahmet b. Mustafa, Madhanul Beyyinat, 3. Baskı, Müstaganem Cezayir, 1987, s. 4

değiştirenlerin kolay kolay bağlandıkları yeni inanç sisteminden kopmamalarının derinlerinde saklı olan gerçek belki de budur.

e-Sanat Eserleri

Sûfi anlayışa göre; insanoğlu yeryüzü sürgününe gönderildiği günden beri aslı vatanına geri dönme hasreti içerisinde. Bu vuslat duygusu insanlığı tarih boyunca arayışa sürüklemiş, içindeki ateşin bir tezahürü olarak somut düzlemde maddeye şekil vermiş, sanat ortaya çıkmıştır. Gerçek sanatın, müziğin, mimarinin kökeni kendisinde gizlidir. Kutsal var oluşun, zamansal düzendeki ezeliiliğin, çevredeki merkez'in psişik ve maddî düzeylerindeki daha yüce âlemlerin bir patlamasına işaret eder. Psişik âlemin üstünde olan ve İslamî terminolojide ruh ve nefis diye ayrılarak, psişik âlemlerle karıştırılmaması gereken mânevî âlemden gelen tüm şeyler, insanın mânevî âleme dönmesi için birer araç olarak hizmet gören kutsaldır. Böylelikle kutsal, maddî olandan mânevî olanın, dünyada Semâ'nın "mücevvi" varlığını belirtir"²²⁷ İslam sanatını benzerlerinden ayıran temel özellik olarak, onun kökenindeki tevhid ilkesi ve etkisi gösterilebilir. Yeryüzünün farklı coğrafyalarındaki İslam mimari örneklerinde bu ilkenin etkisini görmek mümkündür.

Herşey; sanat müzik, mimari, minyatür gibi... temelde insanı koptuğu varlıkla birleştirme esası içerisinde. Sanattaki mükemmellik güzellik mutlak manada gerçek olan aşkın varlığı yani Allah'ı hatırlatacaktır. Çünkü Allah güzeldir ve güzel olanı sevmektedir.

---

²²⁷ NASR, S. Hüseyin, İslam Sanatı ve Maneviyatı, (Çev.Ahmet Demirhan), İnsanYay., İst., 1992, s. 94.

Bir sanat yapıtından yola çıkararak ilahi olana ulaşmak şaşılacak bir görüş değildir. Nihayetinde sanat ve sanat psikolojisinin özünde sanat yapıtının oluşturulması sürecinde bilinçli eylemlerin haricinde bilinçaltı eylemlerin önemli bir rol oynadıkları²²⁸ biliyoruz. Gerek entellektüel arayışlarda ve gerekse de farklı ülkelere yapılan yolculuklarda bu ülkelerin inanç sistemlerini yansıtan sanat yapıtlarıyla karşılaşma insanlarda ilk anda müthiş bir hayranlık ve şaşkınlık yaratmaktadır. Bazen bu hayranlık kişiye din değiştirmeye kadar götürebilmektedir. Din değiştiren insanların bir çoğunda bu tip bir tecrübeye şahit olmaktayız. Duyulan ezan sesi, okunan Kur’an-ı Kerim, bir hat, bir nağme, tarihin derinliklerinden szlp gelen bir yapının insanı coşturan kıvrımları... Bütün bunların hepsi insan ruhu üzerinde farklı izler bırakır. Bu ve benzeri motiflerle Müslüman olmuş olan, lan Dallas, Eva Vetray Meyeravitch gibi daha nice mhtediden söz edilebilir. İslam sanatında, insan ruhunu cezbeden özelliğini S. H. Nasr şöyle ifade eder; “Kutsal İslam Sanatı, tüm halis kutsal sanatlar gibi, semvi gerçekliğin yeryüzündeki secerelerinden birisidir. Bu sanat, bu bozulma ve ölüm dünyasına ait olmayan bir mükemmeliyeti kuşanmış İslam vahyinin ruh ve biçiminin billurlaşmasıdır. İnsanoğlunun içinde yaşadığı fani varlığının (ed-dünya) erevesinde, öte dünyanın (el-ahire) bir yansımasıdır.”²²⁹ İslam sanatı, insana ilahi parçasını hatırlatan bir araçtır ve bu özelliğinden dolayı bir çok insanın kendi dinlerini bırakıp yeni bir dine girmelerine vesile olmuştur.

---

228 PAUL WEBER, Jean, Sanat Psikolojisi, (ev. İlhan Cem Erseven), 2. Basım, rn Yay., Ankara, 1995, s. 11.

229 NASR, S.Hüseyin, a.g.e., s. 247.

2.) Mistik İhtida Öncesi ve Sonrası Kişilikteki Değişmeler ve İhtida Problemleri

Her şeyden önce, ihtida, bir dinsel inançlar ve ritüeller toplamından bir diğerine geçiş sürecidir. Hal böyle olunca bir soru ile karşı karşıya kalıyoruz. Acaba ihtida sadece birinin inançları, kişisel tercihleri meselesi midir? Yoksa içinde yaşadığı toplumun meselesi midir? Clifford Geertz'in de belirttiği gibi, bir dinin bağlıları bu tür durumlarda sadece yüzeysel olarak ona bir inanç sistemi içinde bağlanmışlardır. Şayet sosyal durumları değişirse mühtedinin bir dinden bir diğerine geçmesi zor olmaz. Çünkü din neyin aşkın neyin doğru olduğu sorusu kadar, neyin toplumsal olarak uygun olduğu sorusudur. Öyleyse, İslam'a girenlerin bir çoğu için biz dinsel inanç ve ritüellerin değişimini, onları en az ilgilendiren hususlar olduğunu umabiliriz.²³⁰ Mühtedilerin asli ilgileri ne olabilir? Her şeyden önce, tüm modern öncesi toplumlarda bir din sadece bir inanç sistemi değil aynı zamanda bir hukuk ve bir yaşam tarzıdır da. Sonuçta, din değiştirirken bir yaşam tarzından diğerine geçmesi beklenir. İkinci olarak ihtida etmek sadece yeni topluma katılmayı değil aynı zamanda büyük oranda eski dine ait olanları bırakmayı gerektirir. Ve bu durum en azından geçici olarak sosyal bir yalıtıma yol açabilir. Yalıtım, yeni kişisel bağlar kuruluncaya kadar devam edebilir.

Öyleyse ihtida, birinin neye inandığı hakkındaki fikirlerini kapsamaz aynı zamanda mühtedinin yaşamını yalnızca nasıl şekillendirmek istediği hakkındaki görüşlerini de kapsar. Humphreys,

---

230 HUMPHREYS, R.Stephen, "A framework for Inquiry" , İslamic History, Minneapolis, 1988, s. 251.

tüm bu açıklamaların neticesinde ihtida sürecini dört farklı perspektiften görmeye çalışmamızı önerir:

a-İhtida eden birey.

b-Girilen sosyal grup (köy, kabile, şehir bölgesi vs.) ki üyeleri ihtida sürecinin içindedir.

c-Mühtedinin dışlandığı organizeli, örgütlü, Müslüman olmayan dinsel topluluk.

d-Onları kabul eden Müslüman topluluk.²³¹

Bu verilerin ışığında ihtidanın problemleri olarak aşağıdaki sorular sorulabilir;

1.Mühtedinin içine girdiği, gireceği Müslüman toplumun yapısı nasıldır? Girilen grup (sûfi topluluğu gibi) içinde bulunduğu toplumun değerlerini yansıtıyor mu?

2.Müslüman topluluğun ihtidaya dolayısıyla da mühtediye bakış açısı nasıldır?

3.Mühtedinin içine dahil olduğu topluluk (ki bu sadece İslam için değil diğer dinler, Doğu inançları içinde geçerlidir) mühtediye ne tür olanaklar sağlar. Mühtedinin kendi yaşam tarzı ve toplumunu terketmesi, problemlere göğüs germesine değmekte midir?

4.Araştırmaların neticesinde ihtidaların daha çok toplumdan kendisini yalıtmış, yalnızlaşmış, problemleri fertler arasında ortaya çıktığına dair bulgulardan sözedilebilir. Bu bir yanlış mıdır? Acaba

---

²³¹ HUMPHREYS, R.Stephen, a.g.e., s. 251.

ihtidayı sosyal hareketlilikler, sosyal gruplar arasındaki bağılıklarda ortaya çıkan bir değişim olarak düşünmek mümkün müdür?

5. Gayri Müslim toplumlarda hangi gruplar ihtida etmeye daha yatkındırlar veya hangi gruplar ihtida karşısında inatçı bir tutum içerisindedirler?

6. İhtidayı ortaya çıkaran, ihtidaya sebebiyet veren toplumun temel karakteri ve yapısı, dinsel bakışı nasıldır? Kendilerine bağlı üyelerin dinlerini terk etmelerinde ne tür bir zayıflık ve çatışma gösterirler?²³²

Bundan önceki bölümlerde mühtedinin yetiştiği toplum yapısı, inanç sistemi, sosyal ve kültürel özellikleri ve eksikleri hakkında bilgi vermiştik. Yine mühtedinin dahil olduğu yeni grup, din anlayışı ve kuralları, grubun sosyal yapısı, grubun mühtediye bakışı, hakkında da bilgi sunmuştuk.

Burada üzerinde durulması gereken şey, ihtida eden kişilerin hangi gruplar veya ne tür bir yaşamdan geldikleri sorusu olabilir. Araştırmamız esnasında mühtedilerin yalnızca belli bir grup veya düşünce sistemine inanan kişilerden müteşekkil olmayıp toplumun her kesiminde her yaş grubunda ve her meslekte farklı farklı mühtedilerden oluştuğunu tespit ettik. Özellikle mühtedilerin belli bir grup veya düşünceye mensup olduğunu söylememiz mümkün görünmüyor. Ancak uyuşturucu kullanımı ve psikolojik problemler yaşayan fertlerin daha çok ihtidaya yatkın oldukları gibi bir görüş ileri sürülebilir mi? Şimdi bu konular üzerinde bilgi vermeye çalışalım.

3.) İhtida Öncesi Uyuşturucu Kullanımı ve Psikolojik Problemler

²³² HUMPHREYS, R. Stephen, a.g.e., s. 252.

30 kişilik denek grubumuz üzerinde yapmış olduğumuz araştırmada mühtedilerin bir kısmının, (5 kişi) uyuşturucu vb. maddeleri kullandıklarını gördük. İhtida öncesi uyuşturucu kullanan bu mühtedilerden biri halen tedavi gördüğünü uyuşturucunun kendisini eskisi kadar etkilemediğini belirtti. Geri kalan %84'lük mühtedi kesimi içerisinde alkol ve sigara kullananlar olmakla beraber uyuşturucu bağımlılığından söz etmemişlerdir. Ancak bu %84'lük kesim içerisinde psikolojik problemleri olan mühtedilerin varlığından sözedebiliriz. Avrupa'daki sosyo-kültürel hayat tarzı gözönünde bulundurulduğu zaman mühtedilerde ihtida öncesi uyuşturucu kullanım oranının hiç de yüksek olmadığı görülecektir. Yine alkolün rahatlıkla tüketilmesi benzer bir yorumu beraberinde getirir. Psikolojik problemler hakkında daha önce bilgi vermiş olmamızdan dolayı ayrıntılarına tekrar girilmeyecektir. Ancak uyuşturucu madde kullanımı ve psikolojik problemler yaşayan mühtedilerin çok yüksek bir yüzdeyi oluşturmadığını aynı zamanda bu iki faktöre bakılarak ihtida adaylarının belirli bir grup tarafından temsil edilebileceği görüşünün geçersiz olduğunu belirtebiliriz.

Şunu da hemen ekleyelim ki uyuşturucu kullanan ve psikolojik problemlere sahip mühtediler girmiş oldukları tasavvuf grupları içerisinde doğal bir tedavi sürecinden geçmiş ve büyük bir çoğunluğu ihtida sonrası bu tür problemlerinin olmadığını anlatmışlardır. Mühtedilerin ihtida sonrasında çoğunlukla Müslüman olmaları neticesinde sosyal çevrelerinden kaynaklanan problemlerden söz etmişlerdir.

4.) Mistik İhtida Sonrası Karşılaşılan Problemler ve Değişmeler

Travisano'ya göre din değiştirme; "ferdin eski kimliğini değiştirmesi şeklinde de tanımlanabilir, çünkü bazı aıllardan kişinin geçmişi ve şimdiki hali önemli noktalarda bir biriyle tezat teşkil eder. Konunun araştırmacıları din değiştirmenin kimlik, kişilik, hedef, inanç, fikir, davranış ve değerler açısından köklü bir değişiklik gerektirdiği hususunda hemfikirdirler"²³³ Din değiştiren mühtedi ihtida sonrası kazandığı yeni kimlikle sosyal yapının içerisinde var olma mücadelesi verir. Özellikle mistik ihtidalarda mühtedi, ihtida sorası bağlı olduğu grubun değer ve kriterlerini almakla kendini yükümlü hisseder. Bu değerler topluluğu , sarık ve cübbeden konuşma adabına kadar çok yönlü bir değişimi beraberinde getirir. Müslüman olan mühtedi yeni bir kimlik kazanmanın eşiğindedir ve bu kimliğin içine belirtilen esaslar da vardır. Kuşkusuz bu durum mühtedi için olumlu bir faktör olabileceği gibi bazen de problemlerin başlangıcına işaret edebilir. Bu yeni hali ile mühtedi kimi zaman sosyal çevresinde pek de olumlu kabul görmez, kimi zaman da tenkitlere uğrar. şeyh Nazım grubuna mensup olan müridler, grubun bir geleneği olarak sarık ve cübbe kuşanmak, asâ taşımak durumundadırlar. Batılı ülkelerde farklı dinsel kıyafetler her ne kadar ilgi ile karşılansa da genel bir izlenim olarak bu tarz bir giyiniş pek hoş karşılanmaz. şeyh Nazım grubuna mensup bir mühtedi ihtida sonrası babasının kendisine tepki göstermesine gerekçe olarak "Sen bu kıyafetler içerisinde olduğun sürece seninle caddeye ıkamam." sözünü göstermişti.

Bir başka problem ise yeni dinin ibadet ve uygulamalarını yerine getirmede ortaya çıkar. Görüşme yaptığımız mühtediler (özellikle

---

²³³ Bkz. KÖSE, Ali, a.g.e., s. 101.

tasavvuf grubuna bağı olanlar) dinsel uygulamaları yerine getirmede ciddi bir sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Sıkıntılı ve problemlı bir hayattan gelen, eski hayatına dair olumsuzlukları üzerinden atmak isteyen mühtediler için ibadetlerin tam olarak yerine getirilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Mühtedilerin belirli tarikat gruplarına mensup olması ve buldukları bölgelerde grubun toplandığı tekke gibi bir merkezin olması mühtedilerin dinsel görevleri yerine getirmelerine kolaylık sağlamaktadır. (camilerin azlığı nedeniyle namazlar genellikle zikirlerin yapıldığı merkezlerde, tekkelerde kılınmaktadır.) Ancak iş saatlerinde çalıştıkları kurumlarda engellerle karşılaşabilmektedirler. Erkek mühtediler grubun geleneksel kıyafetlerini rahatlıkla sergileyebilmelerine rağmen bayan mühtedilerde bu durum sıkıntı doğurur. Bayan mühtedilerinden bazıları çalıştıkları iş yerlerinde Müslüman kimliklerini saklı tuttıklarını ve inançlarının gereğı olan örtünmeyi tam olarak yerine getirmekten çekindiklerini belirtmişlerdir. Müslüman kimliğini açıklayan bazı mühtedilerin çalıştıkları iş yerlerinden atıldıkları tesbit edilmiştir.

Mühtediler için ihtida sonrası en büyük problemlerden birini aile faktörü oluşturmaktadır. Mühtedilerin aileleri ilk anda çocuklarının İslam kimliğini kabul etmekte zorlanıp tepki göstermektedirler. Bir mühtedi, ihtida sonrası ailesinin tavrını şöyle anlatmıştır: Ben Müslüman olduktan sonra ablam, abim, babam bana tamamen sırt çevirdiler. Anneme ne zaman İslam'ı anlatmaya kalksam oda benden uzaklaşıyordu. Medyadan çok etkilenmişlerdi. İslam'ı yanlış tanıyorlardı. Günün büyük bir kısmını odamda yalnız geçiriyordum. Bir süre sonra odama çeşitli putlar, heykeller yerleştirmeye başladılar. Abdest alıp namaz kıldığım zamanlar benimle dalga geçiyorlardı.”

Din değiştiren kişi İşlam kimliğini açıkladığı andan itibaren yakın çevresi tarafından dışlanmaya başlamakta. Öyle ki bazen bu uğurda eşi ile ayrılmak zorunda dahi kalmaktadır.

Yeni dine giren kişi, kimliğinin oturması ve daha az problemlerle karşılaşmak amacıyla bazen sosyal çevresini değiştirmek zorunda kalır. Mühtedinin arkadaş çevresi, iş çevresi değişir. İki farklı kültür ve sosyal yapı, düşünce sistemi arasında bocalayan mühtedi için sosyal çevrenin değiştirilmesi rahatlatıcı bir unsur olarak ortaya çıkar.

Son olarak mühtedilerin geçmiş yaşantılarından gelen alişkanlıklarını ihtida sonrası gayretle terkettikleri gözlenmiştir. Alkol, domuz eti yeme gibi alişkanlıkları mühtedilerin tamamına yakınında terkedilmiştir. Eaton'ın deyişiyle bu durum ihtidada reform boyutunda bir harekettir. Reform boyutunda algıda farklılıklar olmakla birlikte mühtediler İşlamî olmayan hiçbir harekete katılmaz ve yapmazlar.²³⁴

5.) Mistik İhtida ve Normal İhtida Arasında Bir Karşılaştırma

Werner Gruhen'e göre mistik ihtidanın sonuçları olarak şu belirtiler ortaya konabilir:

1.Görünür dünya, yüce kutsal varlığın bir parçasıdır, dünya ancak onunla anlam kazanır.

2.Yüce bir varoluşla bütünleşme ya da ona uygun ilişkide bulunma gerçek amaçtır.

3.İbadet objektif realiteye yöneliktir, onunla psikolojik veya maddî bir takım etkiler ortaya çıkar.

---

²³⁴EATON, M. Richard,, s. 111.

4.İnsanda yeni bir yaşam gücü oluşur ve insanı harmoniye sürükler

5.İnsanı bir emniyet duygusu kuşatır, içsel bakış ortaya çıkar ve başkalarıyla ilişkide sevgi dolu yöneliş belirir.²³⁵

Yukarıda sıralanan mistik ihtida sonuçlarının bazılarını normal ihtida sonuçlarında da görmek mümkündür. Ancak benzerliklerle birlikte her iki ihtida türünde birbirinden ayrılan noktalar da mevcuttur. Bu noktaları şöyle sıralayabiliriz:

Her şeyden önce mistik ihtidayı diğer ihtidalarından farklı kılan en önemli unsur, mistik ihtidalarda duygusal motiflerin ve mistik öğelerin daha çok görülmesidir. Mahiyeti itibariyle tasavvuf grupları sıcak bir atmosfere sahiptirler. Çoğu insan için daha İslam'a girmeden önce bile ziyaret edilen bir tasavvuf grubu, izlenen zikir meclisi fertte ruhani duyguların ortaya çıkmasına, ferdin mânevî bir atmosfere sürüklenmesine neden olur. Bir çok mühtedi sadece zikir meclisini izlemekle din değiştirmeye karar verir hale gelmiştir. Sûfilerdeki sıcak atmosferin varlığı ve yine kardeşlik duyguları mühtedilerin etkilendikleri özelliklerdir. Bu nedenle duygusal motif tasavvuf kaynaklı ihtidalarda daha çok görülmektedir.

Araştırmamızda, duygusal motiften söz eden (Tasavvuf grubunun dışındaki normal ihtidalarda) mühtedilerin oranı %40 iken, sûfi mühtedilerde bu oran %85 civarındadır.

Tasavvufun etkisiyle ihtida eden mühtedilerin İslam'ı kabul etme süreci, düşünme süresi, normal ihtidalara göre çok daha kısa

---

235 GRUHEN,Werner, a.g.e., s. 47.

sürmektedir. Normal ihtidalarda mühtedi uzun bir araştırma ve düşünme, karar verme safhasının sonunda İslam'ı kabul eder. Oysaki mistik ihtidalar da mühtedinin din değiştirmesi bazen an meselesidir. Mühtedinin herhangi bir motifle karşılaşması din değiştirmesi için yeterli olur. Kuşkusuz sûfi mühtedilerin (Ali Köse'nin de kendi araştırmasında belirttiği gibi) din arayışından, dinden ziyade içinde buldukları toplumun değerlerinden, yaşam tarzından soğumuş olmaları başta gelen etkenlerdendir. Toplumun yaşam standartlarına uyum sağlamaya çalışan bir din anlayışı terkedilerek yeni bir din arayışı başlar. Yeni dinin daha çok Doğu gelenekleri ve dinleri olması, bu inançlardan rahatsız olan toplumun benzeri değerlerinin bulunmayışı ve alternatif bir yaşam şekli sunması ile açıklanabilir. Hatta bu sebepten dolaydır ki normal ihtidalara oranla mistik ihtidalarda mühtedilerin İslam'dan önce başka dinlere girme yüzdeleri daha yüksektir.

Sûflerin geldikleri hayat tarzı göz önünde bulundurulduğunda sûfi olmayan mühtedilere göre travmatik olay yaşama oranı daha yüksektir. Bizim araştırmamızda sûfi mühtedilerin %60'ı (12 kişi) ihtida öncesi travmatik bir olaydan söz ederken sûfi olmayan mühtedilerde bu oran %30(3 kişi) olarak tespit edilmiştir. Travmatik olaylar içerisinde ailesinden boşanma, ölümcül hastalık, evli olmadığı halde birlikte yaşadığı arkadaşını kaybetme, ölüm, anne veya babanın kaybedilmesi gibi faktörleri sıralayabiliriz. Bu etkenlerin yanısıra uyuşturucu ve alkol kullanımı da eklenirse sûflerin neden çok fazla bir araştırma ve düşünme dönemi geçirmeden din değiştirdikleri, sûfi topluluklarına girdikleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu arada net bir oran vermemekle birlikte sûfi mühtedilerde, ihtida öncesi alkol ve uyuşturucu

kullanımının diğer mühtedilere göre daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak sūfi mühtedilerin yoğun olarak yaşadıkları mistik motif diğer mühtedilerde ender görülen bir durumdur. Sūfi mühtedilerin %50'si (10 kiři) mistik bir tecrübe sonrası din değiştirme yoluna giderken, diğer mühtedilerde böyle bir mistik tecrübenin varlığına rastlanmamıştır. Bu mistik öğeler içerisinde çoğunlukta şeyh ile karşılaşma esnasında gerçekteşen olağanüstü hallerden (5 kiři); diğerlerinde ise rüya, birden gelen aydınlanma, ilham vb. durumlardan sözedilmiştir.

Bu verilere dayanarak sūfi mühtedilerin geldikleri hayat tarzı ve kendilerini ihtidaya sürükleyen motiflerin normal ihtidalardan farklı olduğunu belirtebiliriz. Ancak bu tür deęerlendirmeler bütün ihtidalar için genellenecek bir durum deęildir. Yine de sūfi mühtedilerin travmatik olay, uyuşturucu ve alkol kullanımını mistik bir motif yařama, duygusal bir motif sorunu, din deęiřtirme oran ve řekillerinin diđer mühtedilere göre daha yüksek bir yüzdeye sahip olduğunu belirtebiliriz.

Sonuç

Tasavvuf veya mistisizm sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda psikolojik hallerin yoğun olarak bulunduğu bir ortam olarak karşımıza çıkarmaktadır. Sûfî gruplarının yaşantıları, dünyayı algılayış şekilleri, aşkın olana duydukları muhabbet sonucu koydukları yolculukları ilk anda onları diğer insanlardan farklı kılmaktadır. Sûfî topluluğunun uygulama ve teknikleri, şeyh-mürîd arasındaki ilişkiler bir anlamda psikoterapilerdeki terapist-hasta ilişkisine benzemektedir. Ben duygusunun yok edilmesi, 'id'in çeşitli istek ve arzularının yüce varlığa ulaşma ile yer değiştirmesi, kılavuzun sûfî üzerindeki mânevî etkisi sûfîyi tekini gündelik yaşamın zorluklarından sıyrıp ulvi bir âleme taşımaktadır.

Din değiştirmelerin birden fazla motivasyon kaynağı olabilmektedir. Entelektüel arayış, dramatik tecrübeler, kimlik bunalımı estetik etkilenme, anlam arayışı gibi motivlerden sözedilebileceği gibi, bağlı bulunduğu dinden tatmin olamama, güven ve emniyet isteği ve mistik ihtidadan da sözedilebilir. Mühtediyi din değiştirmeye sürükleyen tek bir motif olabileceği gibi birden fazla motifin bir araya gelmesi de din değiştirmede önemli bir faktör olabilmektedir.

Bu alanda yapılan araştırmalarda din değiştirme hadisesinin genel olarak bir ergenlik hadisesi olduğu şeklinde çıkarımlar mevcuttur. Ortalama ihtida yaşı olarak 20'li yaşlar gösterilir. Bizim araştırmamızda İslam'a geçenlerin yaş ortalaması 26,7 olarak ortaya çıkmıştır.

Tasavvufun etkisiyle din değiştirenlerin genel olarak sıkıntılı bir çocukluk dönemi geçiren, problemlili kişilerden oluştuğu yönünde bir

görüş hakimdir. Tezimiz bu kanıyı kısmen de olsa desteklememektedir. İhtida edenler arasında her yaş ve meslekten mühtedi bulunmaktadır. İhtida öncesi psikolojik problemleri olduğunu söyleyen mühtedi oranı %40'dır. Bu oran tam olarak belirtilen görüşü desteklememektedir.

İhtida öncesi mühtedilerden 9'u (%30) ateist veya hiçbir dinin gereklerini yerine getirmediğini ifade ederken 21'i (%70) Katoliklik, Protestanlık, Ortadoksluk, Hinduizm gibi din ve mezheplerine bağlı olduklarını söylemişlerdir. Bu kesim içinde inancının gereklerini yerine getiren mühtediler olduğu gibi, sadece inanca bağlı kalan, uygulamaları yerine getirmeyen mühtediler de olmuştur.

Mühtedilerin 9'u (%30) İslam'dan önce başka Doğu dinlerine (Budizm, Hinduizm...gibi) girdiklerini belirtirken, 21'i (%70) başka bir dine girmediğini vurgulamışlardır. Bu oranlara bakılarak son dönemlerde Doğu geleneklerinin Batılı ülkelerde hızla yayıldığı ve etkili olduğu yönündeki görüşümüz desteklenmektedir.

Batı'da insanların İslam Tasavvufu ve Doğu inançlarına yönelmelerinin nedenini mühtediler; Batı toplumunun her geçen gün daha çok sekülerleştiğini, insanların ferdiyetçilik duygusu içerisinde yalnızlaştıklarını aile kurumunun parçalandığını ve özellikle kilisenin artık eski işlevini yerine getirmekten aciz olduğunu bu nedenle maddî sahada doyuma ulaşan Avrupa insanının ruhî planda eksik ve boş olduğunu , İslam Tasavvufunun insanlığa zengin bir ruh dünyası imkanı sağladığını ifade etmişlerdir.

İslam'ın Batılı ülkelerinde çok daha fazla kabul görmemesinin nedeni olarak Batılı medyanın sunmuş olduğu İslam imajıdır. Din

değiştirme öncesi başka dinleri, Doğu inançlarını araştıran mühtediler ilk anda İslam'ı araştırmayı tercih etmiyorlar. Medya'nın sunduğu şekli ile İslam terör ve kan dini olarak lanse ediliyor. İnsanlar İslam'a girdikten sonra İslam'ın güzelliklerini keşfedebiliyorlar.

Tasavvufun Batı'da yaygınlık kazanması ve ihtidalara yol açmasında sebep olarak öncelikle Batı toplumunun yıkım içinde olması, özündeki dinamikleri yitirmesi, dünyevileşmesi gösterilebilir. İkinci olarak, Batı'daki tasavvuf faaliyetleri ve etkileri üzerinde durulabilir. Buna göre Batı'daki tarikat faaliyetleri her geçen gün biraz daha yaygınlaşmakta, etki alanını genişletmektedir. Bu tarikatlar arasında özellikle Avrupa'da etkili olan Şâzeliyye tarikatı gösterilebilir. Şâzeliyye'ye mensup meşhur Avrupa asıllı düşünür ve filozofların neşrettikleri eserler sayesinde İslam ve tasavvuf düşüncesi hızla yayılmaktadır. Yine Şeyh Nazım grubu, diğer Nakşibendî ve Kâdirî gruplarının çalışmaları örnek gösterilebilir.

İhtida sonrası mühtediler İslam'ın öngördüğü helal ve haramlara uymakta zorluk çekmemiş, yeni bir hayata başlayabilmeleri için bunun elzem olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak mühtedilerin çevrelerinden Müslüman olmalarından ötürü tepki oluşmuştur. Bazı mühtediler çalıştıkları işyerlerinden atılırken en fazla problem aile çevresinden kaynaklanmıştır.

Tasavvuf kaynaklı ihtidalarda diğer ihtidalara oranla duygusal motif daha yüksektir. Tasavvuf gruplarına bağlı mühtedilerde duygusal motif etkisiyle din değiştirme oranı %85 iken, diğer ihtidalarda bu oran %40 civarında seyretmiştir. Yine mistik bir motif sonrası ihtida etme

oranı sfi mühtedilerde %50 oranında iken, normal ihtidalarda mistik ge etkisiyle din değiştirmeye rastlanmamıştır.

Sıralanan bu veriler değerlendirildiğinde insanlık için din duygusunun kaçınılmaz olduğu gerçeği ile karşılaşıyoruz. Mnev değerlerini yitiren seküler dünya, aşkın düşünce ile bağlantısını tekrar sağlamak zorundadır. İnsanlığın asli değerlerine dönmesi, ruhsal açlığın giderilmesi için kaçınılmaz bir şart olarak karşımızda duruyor.

BİBLİYOGRAFYA

ADLER, Alfred; İnsanı Tanımak (Çev. S. Özgü-H. Özgü), Özgü Yay., İst. 1966

——; Çocuk Eğitimi (Çev. K. Şipal), Cem Yay., İst. 1996

AFİFİ, Eb'ul-Ala; Tasavvuf: İslamda Manevi Hayat (E. Demirli-A.Kartal), İz Yay., İst. 1996

AHMED, İbn Hanbel; Kitâbu'z-Zühd (çev: M. Emin İhsanoğlu), İz Yay., İst. 1993

ALTINTAŞ, Ramazan; Kur'an'da Hidayet ve Dalâlet, Pınar Yay., İst. 1995

ATUM, O'Kane; "Manevi Rehberlik Sanatı", Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev. K. Yazıcı-R. Kutlu), İnsan Yay., İst. 1994

BAGAVAD GİTA; (Çev. S. Çalışkan) İmge Yay. Ank. 1995

BAHADIR, Abdülkerim; Logoterapi Bakış Açısından Hayatın Anlam Kazanmasında Psiko-Sosyal Faktörler ve Din, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1999

BARKAN; Ömer Lûtfi; "İstila devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Vakıflar Umum Müd. Neşriyatı Sayı: 2, Ank., 1942

BAWANY, Ebrahim Ahmed, Tercihimiz Niçin İslam, (Çev. İ. Ruhi Bolay), T.D.V. yay., Ank. 1997

BEDRİ, Malik Babikir; Müslüman Psikologların Çıkmazı (Çev. H. Şencan), İnsan Yay., İst. 1984

BERGSON, Henri; Ahlak ve Dinin İki Kaynağı (Çev. M. Karasan), 3.Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1967

BLAKE, William; Cennet ve Cehennemın Evliliğı (Çev. R.G. Öğdül), Altıkırkbeş yay., İst. 1997

BRINNER, M. William; "Conversion", The Oxford Encyclopedia of the Modern İslamic World, Volume 1, Newyork-1995

BURCKHARDT, Titus, İslam Tasavvuf Doktrinine Giriş (Çev. F. Arslan), 2. Baskı, Kitabevi yay., İst. 1995

BURSEVİ, İsmail Hakkı; Kenz-i Mahfi (Çev. A. Akççek), Kitsan Yay., İst. 1997

CEBECİOĞLU, İbrahim Ethem; "Seyyid Ali Hemedani'nin Keşmirde İslam'ı Yayma Faaliyetleri ve Siyasi Düşünceleri", Tanım, Kaynak ve Tesirleriyle Tasavvuf (Haz. C. Yılmaz), Seha Yay., İst. 1991

CLIFFORD, T. Morgan; Psikolojiye Giriş, (Çev. Heyet) 10. Baskı, Hacettepe Üniv. Psikoloji Bölümü Yay., Ank. 1993

DEXTER, James; Meditasyon (Çev. G. Üzmez), Kibele Yay., İst. 1996

DİEKMAN, J. Arthur; The Observing Self: Mysticism and Psychotherapy, Beacon Press, Boston-1982

DORST, Birgitte; "Üstad, Mürid ve Sufi Grubu" Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev. K. Yazıcı-R. Kutlu), İnsan Yay., İst. 1994

- DURMUŞ, Enver; İslamı Seçenler, Beyan Yay., İst. 1983
- EATON, M. Richard, "Approaches to the Study of Conversion To Islam India", Approaches of Arizona press, Tucson-1985
- EL-ALAVİ EI MÜSTAGANEMİ, Şeyh Ahmed b. Mustafa; Madharül Beyyinat, 3. Baskı, Müstaganem, Cezayir, 1987
- ERAYDIN, Selçuk; Tasavvuf ve Tarikatlar, Marifet Yay., İst. 1984
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı; Marifetnâme (M.F. Başar), Âlem Yay., İstanbul (ts.)
- ESED, Muhammed; Kur'an Mesajı (Çev. C. Koytak-A.Ertürk), İşaret Yay., İst. 1996
- ES-SUFİ, Abdülkadir; Yüz Basamak (Çev. Y. Tatlısu), Yeryüzü Yay., İst. 1982
- FERUDÜDDİN, Attar; Mantıku't-Tayr (Çev. Y. Keçeci), Kırkambar yay., İst. 1998
- FİLİZ, Şahin; "Mistisizm Ile Tasavvuf Arasındaki Temel Farklar" Diyanet İlmi Dergisi, cilt: 30, Sayı: 1, Mart-1994
- FORDHAM, Frieda; Jung Psikolojisi (Çev. A. Yalçınar), 2. Basım, Say Yay., İst 1994
- FRANKL, E. Victor; İnsanın Anlam Arayışı (çev. S. Budak), 4. Basım, Öteki Yay., Ank. 1995
- ; Psychotherapie Für Den Alltag 4. Auflage Herder Verlag, Freiburg-Basel-Wien, 1992

FREUD, Sigmund; Rüyalar ve Yorumları (Çev. Ş. Üstün-G. Üstün), 2. Baskı, Yılmaz yay., İst. 1992

FROMM, Erich; Sevmeye Sanatı (Çev. N. Tunç), Kıbele yay., İst. 1996

GAZZÂLÎ, El-Munkızu Mine'de-Dalâl (Çev. Y. Pakış), 3. Baskı, Umran Yay., İst. 1998

GEÇTAN, Engin; Psikanaliz ve Sonrası, 6. Basım, Remzi yay., İst. 1996

GÖKSOY, İsmail Hakkı; İslam'ın Güneydoğu Asya'ya Giriş ve Yayılışı, Beyan Yay., İst. 1998

GÖZÜTOK, Şakir; Tasavvufta Sahsiyet Eğitimi, Seha Yay., İst. 1996

GROM, B.-SCHMİDT, J.; Aufder Suche Nach Dem Sinn Des Lebens, 4. Auflage, Herder Verlag, Freiburg- 1979

GROM, Bernard; Religions Psychologie, Kösel-Vanderhoeck & Ruprecht, München-1992

GRUHEN, Werner; Die Frömmigkeit der Gegenwart, 2. Baskı Friedrich Bahn Verlag, Kontanz-1960

GUALLIAUME, Paul; Psikoloji (Çev. R. Şenmin), Fen Fakültesi Basımevi, İst., 1970

GUÉNON, René ; İslam Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış (Çev. M. Kanık), İnsan yay., İst. 1989

————— ; "Nefsini Bil" (Çev. M. Tahralı), Kubbealtı Akademi Mecmuası, sayı: 4, Ekim-1981

- ; “Doğu ve Batı (Çev. F. Arslan), Ağaç Yay., İst. 1991
- GÜLEÇ, Cengiz; “Hümanist Psikoloji Açısından Kaygı Sorunsalı ve Kendini Gerçekleştirme Kavramı”, Doğu-Batı Dergisi, Ank. Şubat-1999
- GÜNDÜZ, İrfan; “Tasavvuf ve İnsan”. Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf (Haz. C. Yılmaz), Seha Yay., İst. 1991
- GÜNGÖR, Erol; İslam Tasavvufunun Meseleleri, 3. Baskı, Ötüken Yay., İst. 1989
- HESSE, Hermann; Doğu’ya Yolculuk (Çev. K. Şipal), 3. Baskı, Afa Yay., İst. 1997
- HODGSON, M.G.S.; İslamın Serüveni (Çev: Hayat, Yeni Şafak Yay., İst 1995
- HÖKELEKLİ, Hayati; Din Psikolojisi, T.D.V. Yay., Ank. 1993
- ; “Şeyh-Mürid İlişkileri ve Yunus Emre-Tapduk Emre”, Hareket Dergisi, Mart-1981
- HUMPHREYS, R. Stephen; “A Frame Work For Inquiry”, İslamic History, Minneapolis-1998
- HUXLEY, Aldous; Algı Kapıları (Çev. M.F. İmre), İmge Yay., Ank. 1995
- IAN, Dallas; Gariplerin Kitabı (Çev. İ. Özel), 4. Baskı, Çıdam Yay., İst. 1991
- İBN ARABİ; Fenâ Risalesi, Arzuların Tercümanı (Çev. M. Kanık), İz Yay., İst. 1991

——; Özün Özü (Çev. İ.H. Bursevi), 3. Baskı, Kamer Yay., İst.
1984

İBN HALDUN; Şifau's-Sail (Çev. S. Uludağ), Dergah Yay., İst. 1984

—— ; Mukaddime (Haz. S. Uludağ), 2. Baskı, Dergah yay., İst.
1988

JAMES, W. Fowler; Stufen Des Glaubens Gültensloher
Werlaghaus, Güterslah-1991

JAMES, William; *“Die Vielfast Religiöser Erfahrungen”*, Walter-
Verlag AG. Olten-Germany-1979

JUNG, Carl G.; Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi (Çev. E. Büyükinal),
Say Yay., İst. 1982

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İst. 1996

KARA, Mustafa; Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi, 2. Baskı, Dergah
yay., İst. 1990

KÖPRÜLÜ, Fuad; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4. Baskı
Diyaret İşleri Başkanlığı Yay., Ank., 1981

KÖSE, Ali; Neden İslamı Seçiyorlar, İSAM Yay., İst. 1997

—— ; *“The Assessment of Various Factors in the Spread of
Islam During the Medieval Period”*, İslam araştırmaları dergisi, İSAM
Yay., Sayı: 1, İst. 1997

KUŞEYRİ, Abdülkerim; Kuşeyri Risalesi (Haz. S. Uludağ), 3. Baskı,
Dergah Yay., İst. 1991

KÜÇÜK, Hülya; Tasavvuf Tarihine Giriş Ders Notları, Konya-1997

——— ; Tasavvuf Tarihine Giriş, Esra Yay., İst. 1997

LAİNG, R.D.; Yaşantının Politikası (Çev. K. Sayar), Vadi Yay., Ank. 1993

LAPİDUS, M. Ira; *"Tasavvuf ve Osmanlı İslam Toplumu"*, Türkiye Günlüğü (Çev. C. Türer), Sayı: 45, Mart-Nisan 1997

LATOUR, Miriam, *"Bij Islam Geen Tierelantijnen"*, Utrechts Nieuwsblad, 10 Ekim 1997

LE BON, Gustave; Kitleler Psikolojisi, Hayat Yay., İst. 1997

LINK, Henry C.; Dine Dönüş (Çev. Ö. Rıza Doğrul), Ahmet Halit Kitabevi, İst. 1949

LİNGS, Martin; Tasavvuf Nedir? (Çev. H.R. Yananlı), Akabe yay., İst. 1986

——— ; Yirminci Yüzyılda Bir Veli (Çev. U.Uyan-B.Şahin) İşaret Yay., İst. 1988

LLEWELLY VAUGHN, Lee; *"Bir Sufi Geleneğinde Rüya Çalışması"* Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev. K. Yazıcı-R.Kutlu), İnsan Yay., İst. 1994

LORD; Northbourne; Modern Dünyada Din (çev. Ş. Yalçın), İnsan yay., İst. 1995

MASLOW, H. Abraham; Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler, (Çev. H. K. Sönmez), Kuraldışı yay., İst. 1996

MEADOW, Mary Jo- KAHOE, Richard D.; Psychology of Religion. Religion in Individual Lives, Harpet-Row Publ., New York-1984

MEVLANA, C. Rumi; Fihi Ma Fih (Çev. A. Avni Konuk), İz yay., İst. 1994

MEVLANA; Halid El Bağdadi; Şemsü's-sümüs (Çev. S. H. Fevzi Paşa), Kitsan Yay., İst. 1996

MEYDAN, Larousse; (Haz. Komisyon), Nurdan Yay., İst. 1993

MEYEROVİTCH, Eva de Vitray; İslam'ın Gülüyüzü (Çev. C. Aydın), Şule Yay., İst. 1998

MİCHEL, Dime; "Mezheplerin Psiko-Sosyal Yapısı", Din Fenomeni (Çev. M. Aydın), Tekin Kitabevi, Konya-1993

MUHAMMED, Ali Hasan Musalli; Bunlar Müslüman Oldular (Çev. T. Uzun), Esra Yay., Konya-1989

MUHAMMED; Yasin; "Fitrat ve İslam Psikolojisi", İslami Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Yaz. 1995

MULAY, El-Arabi Ed-Darkavi; Bir Mürşidin Mektupları (Çev. İ. Kalın), İnsan Yay., İst. 1995

NASR, S. Hüseyin, İslam Sanatı ve Maneviyatı (Çev. A. Demirhan), İnsan Yay., İst. 1992

NECATİ, Osman; Kur'an ve Psikoloji, (Çev. H. Aydın), Fecr Yay., Ank. 1998

NEEDLEMAN –Ingleby- Skynner; Psikiyatri ve Kutsallık (Çev. A. Haklı), İnsan Yay., İst. 1994

NESEFİ, Azizüddin; Tasavvufta İnsan Meselesi (Çev. M. Konar), Dergah Yay., İst. 1990

NICHOLSON, R. A.; İslam Sufileri (Çev. Heyet), Kültür Bakanlığı Yay., İst. 1978

ORNSTEIN, Robert; Yeni bir Psikoloji (Çev. E. Göka-F.İşık), İnsan Yay., İst. 1990

ÖNER, Necati; Stress ve Dini İnanç, T.D.V. Yay., Ank. 1992

ÖZTÜRK, Orhan; Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, 5. Basım, Hekimler Yayın Birliği, Ank. 1994

ÖZTÜRK; Orhan; Psikanaliz ve Psikoterapi, 3. Baskı, Bilimsel Tıp Yay., Ank. 1998

ÖZTÜRK, Y. Nuri; 500 Soruda İslam, 2. Baskı, Yeni Boyut Yay., İst. 1990

ÖZTÜRK, Y. Nuri; Tasavvufun Ruhu ve Tarikatler, Yeni Boyut Yay., İst. 1990

PAUL WEBER, Jean; Sanat Psikolojisi (Çev. İ. Cem Erseven), 2. Baskı Ürün Yay. Ank. 1985

PAZARLI,Osman; Din Psikolojisi, 3. Baskı Remzi Kitabevi,İst.
1982

PEKER,Hüseyin; Din Psikolojisi, Sönmez Yay. Samsun 1982

PİR,Wilayet; İnayet Han, "*Jung ve Sufizm*",Jung Psikolojisi ve
Tasavvuf (Çev.K.Yazıcı,R. Kutlu), İnsan Yay., İst.1994

R. RAMBO, Lewis; Ensylopedia of Religion, c. 4, New York,1987

RAHMİ,Mustafa;Hakikat Yollarında ,Gaye Kitabevi İst.1947

RASUL, Muhammed; Almanyada İslam'ı Seçenler, (Çev.
S.Becerikli) Beyan Yay. İst.1984.

ROCHER,Lisbet;"Batıda İslam'ı Seçenler"(çev.H
Hökelekli)Türkiye Kültür ve Sanat Yıllığı.

SAFA, Peyami;Mistisizm,Babıali Yay.İst.1961

SAYAR,Kemal; GÖKA,E;Sana Ruhtan Soruyorlar,İz Yay.İst 1991

SAYAR,Kemal; "*Psikiyatri ve Kutsal, Geçmişin Bilgeliği Bu
Günün Psikoterapisiyle Buluşabilir mi*" Defter Dergisi, Yıl:12, Sayı:35,Kış
1999

SCHİMİTZ, EDGER & FREİKER, Stephan ;Die Neuen
Judenreligionen , Öffentliche Akzaptauzund Konversionsmotive in e.
Schimitz, Religions Psychologie, Hognefei Verlag ,Göttingen 1992

SCHİMMELE, Annemarie; Tasavvufun Boyutları, (Çev.E. Gürol)
Adam Yay. Mart 1982 (ts)

SCHOUN, Frithjof; İslamın Metafizik Boyutları, (çev.M.Kanık), İz Yay. İst.1996

———; İslamı Anlamak (Çev. M. Kanık), 2.Baskı, İnsan Yay., İst. 1996.

SEROUYA, Henri; Mistisizm,Gizemlilik, Tasavvuf, (Çev.N. Ünal)Varlık Yay.İst.1967

SKYNNER,Robin ; “Psikoterapi ve manevi Gelenek” , Psikiyatri ve Kutsallık (Çev,A.Haklı), İnsan Yay. İst.1994

SUNAR , Cavit ;Mistisizmin Ana Hatları, A.Ü.İ.F. Yay. Ank.1966

SÜHREVERDİ ,Şihabuddin ;Avarifü'l-Mearif (Çev.D.Selvi) 2. Baskı Umran Yay. İst., 1995

ŞAH, İdris ;Sufi Seçme Mesel ve Düşünceler(Çev.M.Yalçınar) 2.Baskı,Ayraç Yay.Ank.1997

———;Yolun Yolu (çev.M .A.Özkan) İnsan Yay.İst :1996

ŞAH VELİYULLAH,Dihlevi; Hücetüllahi'l-Baliğa (Çev.M.Erdoğan) İz Yay. İst.1997

TAGORE,Rabinranath ;Gitanjali (Çev.K.Durkan)Dergah Yay. İst. ts.

TAHRALI, Mustafa ; “ Teslisten Tevhide ”, Tercüman Gazetesi, 3-8-1979

———;Batıdaki İhtida Hadiselerinde Tasavvufun Rolü, Uluslararası 1. İslam Araştırmaları Sempozyumu,D.E.İ.F, İzmir-1985

TOPÇU ,Nurettin ;Mevlana ve Tasavvuf,Hareket Yay. İst.1974

——— ;İslam ve İnsan,Mevlana ve Tasavvuf ,Dergah Yay. İst.1998

———;İsyan Ahlakı,(Çev.M.Kök; M.Doğan)Dergah Yay. İst.1995

TÜRER, Osman; Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi,Seha Yay.
İst.1995

-----; "*Batının İslam'ı Tanımasında*" Tasavvufun
Rolü,Tanımı,Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf, (Haz.C.Yılmaz)Seha
Yay. İst.1991

TÜRKİYE ANSİKLOPEDİ SERVİSİ; Niçin Müslüman Oldular,
İhlas Gazetecilik Yay. ts

TWEEDİE,İrina ; "*Manevi Sufi Eğitimi Sonsuzluğa Açılan
Bireyleşme Sürecidir*", Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev.K. Yazıcı), İnsan
Yay.İst.1994

ULUDAĞ, Süleyman; Tasavvuf terimleri Sözlüğü, 2. Baskı,
Marifet Yay., İst. 1995

UPANIŞADLAR; (Der. M. A. Işım), 2. Baskı, Dergah Yay., İst. 1997

UYSAL, Veysel; "*Dini Tecrübe ve Din Psikolojisindeki Yeri*"
İslami Sosyal Bilimler Dergisi, İnkılâb Yay., Cilt: 3, Sayı: 4, Kış-1995

VERGOTE, Antoine; "*Ateizmin Psikolojisi*" (Çev. H. Hökelekli),
U.Ü.İ.F. Dergisi, Sayı: 3, Cilt: 3, yıl: 3, Bursa-1991

WALLECE, Edwin; Dinamik Psikiyatri (Çev. H. Atalay), Eylül Yay.,
İst. 1994

WEİNER, Don; *"Aşkın İşlev ve Psikoterapi"*, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf (Çev. K. Yazıcı-R.Kutlu), İnsan Yay., İst. 1994

YÜCEL, Tahir; *İslam Hakkında Ne Dediler*, İz Yay., İst., 1993

EK 1

Bilal (Johnny Konings)

Belçikalı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldim. Çocukluğumdan itibaren ailem ile olan ilişkilerim çok kötüydü. Annem ve babam anlaşıyorlardı. Ben daha 4 yaşlarındayken ayrılmaya karar verdiler. Boşanma sonrasında daha çok annemin yanında kaldım. Yaşım ilerledikçe inanmaya yönelik duygularım arttı. Arayış içerisindeydim. İlk zamanlar mutlu olmak, neşelenmek için esrar kullanıyordum. Sonra Doğu din ve geleneklerini araştırmaya başladım. Taoizm, Budizm inançlarına girdim. Bu dinler daha çok düşünce planında varlık gösterirler, uygulama, pratik ve yaşamaya dönük kuralları pek yoktur. Pratikte olmasa da Allah'a inanıyordum. Hristiyanlık ve Hinduizm'de çok Tanrılı bir inanç vardı ve ben buna inanmıyordum. Ötedenberi tek Tanrılı tevhide inanmışım. Bir dönem Brahmanizm'e inandım. Ama sabah erken saatlerde kalkmam gerektiğinden bu dönem bir ay sürdü ve bıraktım. Hinduizm ve Taoizm'e 2-3 yıl devam ettim. Bu dinlere bağlı olduğum dönemlerde hayvanlara insanlardan daha çok değer veriyordum. Girdiğim dinler içerisinde Taoizm'de uyuşturucuya başladım. Budizm de ise hayvana insandan daha çok değer vermeyi öğrendim. Genel yaşamımda huzur hakim değildi. Bir Faslı arkadaşım vardı. Farklı dinlere olan merakım nedeniyle ona İslam'ı sordum. O da bana sonradan Müslüman olmuş bir Belçikalı'nın telefonunu verdi. Arayıp gördüm. Bana İslam'ı anlattı. Bir süre sonra Müslüman olmaya karar verdim. Kelime-i Şehadet getirme esnasında vücudumda bir sıcaklık oldu. Kalp atışım hızlandı. Çok tatlı olan ve kelimelere dökemeyeceğim bir lezzet hissettim. Müslüman olduktan sonra daha

önce yapmış olduğum yanlışları yapmamaya çalıştım. Artık kendimi daha rahat hissediyorum .sabrı öğrenmeye çalışıyordum. Ama problemler de olmadı değil. Müslüman olduktan sonra çalıştığım iş yerlerinde patronlarım bunu öğrenince beni işten atıyorlardı. Yakın çevremdeki arkadaşlarım beni terk ediyorlardı.

Farklı dinlere, mistik akımlara girmiş olmam, bana bu gelenekler hakkında fazlasıyla bilgi sahibi olmamı sağladı. Her dinin kendine has bir mistik yönü vardır. Örneğin Budizm’de 40 yıl aynı pozisyonda oturma, cinsel perhiz ve kendine acı verme gibi. Hristiyanlık’ta ise inzivaya çekilip insanlarla ilişkiye girmeme, kadınlardan uzak durma gibi. Bununla birlikte İslam’daki tasavvuf anlayışında içten dışa yönelen bir değişim veya kontrol varken diğer akımlarda dıştan içe doğru bir seyir vardır. Diğer mistik akımlarda sadece görüntü ve davranışlara önem veriliyor, kalb boyutu ve iç âlem eksik. Batı’daki insanların bu akımlara kaymasının nedenine gelince; insanoğlu geçmişte, şimdi ve gelecekte hep arayış içinde oldu ve olacak. Ben kimim? Neyim? Sorusunu sordu, aradı. Belçika’daki insanlar diğer mistik akımlara yöneliyorlar. Neden? Daha iyi yaşayabilmek ve içlerinde bulamadıkları huzuru yakalayabilmek için yapıyorlar. Batılılar sadece dış suretleriyle kendi olmadıklarının farkına vardılar. İslam’da ise kişi kendisini bilir, fakat daha iyiyi yapabilme endişesi içerisindedir. Bu durum Batılılar’da mevcut değil. Batılı insanın yöneldiği bu mistik akımlar arasında İslam Tasavvufu ayrı bir yere sahiptir. Diğer mistik akımlar İslam Tasavvufuna göre çok hafif kalıyorlar. Çünkü sadece dışa önem veriyorlar, içsel gelişim yok. İslam Tasavvufunda letaif olduğu için ruh ve kalb boyutuna daha çok önem veriliyor. Gücünü içten olan bir enerjiye sahip.

İslam Tasavvufu'nun bu denli etkili olmasında kuşkusuz tarikat şeyhinin, rehberin çok ayrı bir fonksiyonu ve önemi vardır. Her sūfî kendi şeyhini kutup olarak görür. Bir şeyh zâhiri ve Bâtını ilimlere sahip olduğundan sūfîyi yönlendirecek en iyi eğitime sahiptir. Peygamberin (s.a.v.) getirdiği şeriatı öğreten öğreticidir. Bir şeyhin zâhiri ve bâtını bütün halleri Allah'ın izni ile gerçekleşir. Kendinde değildir. Dolayısıyla keramete bakmayıp şeyhin şeriat hakkındaki görüşlerine bakmak gerekir.

Zikir esnasında sūfînin belirli haller, cezbeler yaşadığı vâkidir. Her fert, her sūfî farklı bir cezbeye sahiptir. Yaşadıkları haller farklı farklıdır. Kimisi saatlerce güler, ağlar veya etrafında döner. Bir kişide birkaç farklı cezbe zuhur edebilir. (Böyle bir hal veya olağan üstü mistik bir hal yaşayıp yaşamadığını sorduğumuzda, Bilal önce duraksayıp anlatmak istemesine rağmen sonra aşağıdaki yaşadığı olayı anlattı.)

Arayış içerisinde olduğum zamanlardı. Sanırım Müslüman olmadan 7 yıl önceydi. Bir rüya gördüm. Rüyamda yaşlı, ak sakallı, sarıklı ve cübbeli, beyazlar içerisinde bir adam bana "gel" diye sesleniyor, beni çağırıyordu. Ona doğru gitmek istiyordum ama aramızda derin bir hendek olduğundan, hendeği aşım ona ulaşamıyordum. Yedi yıl sonra İslam'ı araştırıp, Müslüman olmaya karar verdiğim günün bir gün öncesinde aynı rüyayı ikinci kez gördüm. Yine bana "gel" diyor, oysa ben yine aramızdaki derin hendekten dolayı kendisine gidemiyordum. Müslüman olduğum gün aynı rüyayı 3.kez gördüm. Yine aynı yaşlı, beyazlar içerisindeki adam bana "gel" diyordu. Ama bu sefer rüyada bir farklılık vardı; daha önce 2 defa gördüğüm ve benim kendisine gitmemi engelleyen hendek artık yoktu. Gördüğüm bu rüya beni çok etkilemişti. Müslüman olduktan 4 ay sonra bu rüyayı bağlı olduğum tarikatın

(Nakşibendî) vekiline anlattım. Üzerinde bir fotoğraf çıkarıp gösterdi. Evet, kesinlikle oydu. Rüyamda gördüğüm beni çağıran beyazlar içerisindeki adam, fotoğraftaki bu adamdı. Yani, şimdi bağlı olduğum tarikatın şeyhi olan kişinin ta kendisiydi.

Bu rüyanın haricinde başka bir rüyada ise tekkeye benzer bir yer görmüştüm. Bir dönem sonra bir arkadaşımın Almanya'daki Nakşî tekkesine gittik. Rüyamdaki tekkenin aynısıydı ve ben daha önce oraya gitmediğim halde tekkenin okuma salonunu, lavabolarını, mescidini tek tek yerlerini biliyordum. Şimdilerde Belçikalılar'a İslam'ı yanlış anladıklarını gerçek İslam'ın düşüncelerindeki İslam gibi olmadığını anlatmaya çalışıyorum. Bir anlamda Belçikalılar'a sohbet veriyorum.

Hussein Thulmann

Çocukluk yıllarıma ait ciddi bir sıkıntım olmadı. Ailevî durumum iyiydi. Annem-babam birlikte yaşıyorlardı. Problemsiz bir hayatım vardı. Ne olduysa lise diplomasını aldıktan sonra oldu. Birden bire her şey değişti. Uzun yıllar boyunca hippilik akımına katıldım. Eroin bağımlılığı ve alkol kullanımı oldukça arttı. Kötü bir hayatım vardı. Sıkıntılıydım, bunalım geçiriyordum, huzurum yoktu, sıkıntılar artınca psikolojik tedavi gördüm. Manik depressif teşhisi konuldu. Yapılan tedaviler bulunduğum hali ve eroin kullanımını engelleyemedi. O dönemler Protestan'dım. Sonraları Hindu dinlerini araştırmaya başladım.

Derken bir gün Türkiye'ye tatile çıkmaya karar verdim. Alanya'da ondört günlük bir tatile çıkmıştım. Kaldığım otelde saat sabah 04:00 sıraları bir ses duydum ve uyandım. Duyduğum ses ezandı. Bu ses beni

rahatsız etti. Beni uyandırdığı için kızdım, aşağı indim, motora atladım ve sesin kaynağını aramaya başladım. Sokaklara daldım ve nihayet sonunda sesin geldiği kaynağı buldum. Burası bir cami idi. İnsanlar suyla temizleniyorlardı, camiye gireceklerdi. Herhalde içeri girmem için benim de temizlenmem gerekiyordu. Onlara bakarak bende abdest aldım. Camiye girdim, içeride insanlar eğilip, kalkıyor bir şeyler yapıyorlardı. Neden sonra kamet getirildi ve insanlar sıraya dizildiler. Beni en ön safaya ittiler. Oysa ben şaşkın olmakla birlikte halen kızgındım, şikayet etmek için fırsat kolluyordum. Sonra namaza başladık, rukuya vardık ardından secde. İşte ne olduysa o an oldu. Alnım secdeye değince kafamın içi sanki infilak etti. Beynim bir yerlere gidip geldi bir anda her şey ama her şey değişti. Şikayet etmeye gitmişim, Müslüman olarak geri çıktım. O günden sonra camileri tek tek dolaşım. Camideki imam ben Müslüman olunca bana Mustafa adını vermişti. Almanya'da Şeyh Nazım'la karşılaşınca kendisi bana "Mustafa adı sana ağır gelir. Sen çocuklar gibi deli dolusun. Senin adın Hüseyin olsun." dedi. Bir yıl boyunca Alman mahkemelerinde ismimi değiştirmek için uğraşım, en sonunda ismimi değiştirdim.

Müslüman olduktan sonra esrar bağımlılığımın kurtulduğum için annem çok sevindi. Şimdiye kadar yaptığım alışkanlıklar annemi çok üzmüştü. Ama babam Müslüman olmama pek sevinmedi. Çünkü giyiniş tarzım onu rahatsız etmişti. "Ben seninle bu haldeyken caddeye çıkıp gezemem" dedi. Benden sekiz yaş küçük kardeşim ben esrar kullanırken bana para yardımında bulunuyordu. Ben Müslüman olunca hepsinden çok o sevindi. Yaşadığım çevre beni bu halimle kabul ediyor. Psikolojik olarak kendimi çok iyi hissediyordum. Fakat halen ilaç tedavisini devam ettiriyorum. Şeyh Nazım beni Kıbrıs'ta bir doktora

gönderdi. Onun mânevî himmeti ile şimdi kendimi daha çok iyi hissediyorum. Şimdi İslam'ın gerekleri olan helal ve haramlara tam olarak uymaya çalışıyorum.

Müslüman olduktan sonra çok fazla problemle karşılaşmadım. Sadece adımlı pasaportta değiştirmem bir yılımı aldı. Onun dışında Almanya'da Müslümanların ve camilerin bolca bulunmasından dolayı sürekli destek görüyorum. Sokaklarda sarıklı cübbeli, asalı bir şekilde dolaşıyorum. Yaşadığım bölgede insanlar birbirlerini tanırlar (küçük bir yerleşim birimi olduğu için) Ara sıra otostop yapıyorum. İnsanlar beni gördüklerinde almak için Audi'ler, BMW'ler, Mercedes'lerle sıraya giriyorlar. Bu da beni çok sevindiriyor. Huzur halini yakalamamda Şeyh Nazım ve grubunun özellikle etkisi var. Şeyh Nazım gibi candan bir insan görmedim. Bir araba sürmek için sürücüye ihtiyaç vardır. İslam'ı öğrenmek için bir rehber ihtiyacı duyuyoruz. İlişki budur. Yeni Müslüman olan birini sanki on yıldır tanıyormuşuz gibi seviyoruz. Aramızda bir sınıf farkı yok. Müslüman Kardeşlerimden birinin ikiz çocuğu var sanki benim çocuklarımış gibi seviyorum onları. Kelime-i Şehadet getirme esnasında müthiş bir hal yaşıyorsunuz. Uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra kendimi sanki eve dönmüşüm gibi hissettim. Gerçekten de eve geldim ve yolu buldum.

EK 2

Mühtedilere Yöneltilen Sorular

- 1-Ad, soyad, yaş, cinsiyet, meslek, eğitim durumu
- 2-İhtida öncesi mensubu olduğunuz din, dinin gereklerini yerine getirebilme ve tanrıya inanç durumunuz.
- 3-İslamdan önce başka dinlere girdiniz mi?
- 4-İhtida öncesi yaşamınız nasıldı?
- 5-Çocuklukta aileniz ile ilişkileriniz nasıldı?
- 6-İhtida öncesi psikolojik problem, uyuşturucu ve alkol kullanımı söz konusu mu?
- 7-Arayışa sürükleyen etmenler (Travmatik olay vb.) nelerdi?
- 8-İslam'la ilk karşılaşma ne zaman ve nasıl oldu?
- 9-Karar verme süreci ne kadar sürdü?
- 10-İslam olma (Kelime-i Şehadet) anında neler hissettiniz?
- 11-İhtida da etkili olan mistik, duygusal öğeler var mı?
- 12-İhtida sonrası psikolojik, kültürel, sosyal ve ailevi yaşamınız nasıl değişti?
- 13-İhtida sonrası karşılaştığınız problemler?
- 14-Herhangi bir tasavvuf grubuna bağlı mısınız?

15-Batıda insanların mistik akımlara yönelmelerinin nedeni ne olabilir?

16-İslam ve diğer dinlerdeki mistik akımlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

17-Mistisizm de Şeyh-mürid ilişkisi ve grubun mühtedi üzerindeki etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?

18-Vecd, feyz, cezbe (kendinden geçme, extase) kavramları hakkında ne düşünüyorsunuz. Yaşadıysanız tarif edebilir misiniz?

Orhan GÜRSU

Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi

Yüksek Lisans Öğrencisi

FRANSIZCA

Cher Frere,

Cette enquête va être utilisée dans le cadre d'un programme de recherche (Maîtrise) concernant la psychologie de la religion. Elle est anonyme, vous n'êtes donc pas obligés de mentionner votre nom ou même de répondre honnêtement aux questions. Les réponses que vous allez fournir vont néanmoins jouer un rôle capital pour mon travail de fin d'études. Dans l'espoir que vous ne me refuserez pas votre aide, je vous remercie d'avance et j'espère qu'Allah vous récompensera pour cet acte.

1. Nom, prénom, date de naissance, profession, niveau d'étude.

2. Avant de vous convertir à l'Islam, quelle était votre religion ?
Comment était votre croyance envers Dieu ?

3. Croyez-vous en d'autres religions avant de vous convertir à l'Islam ?

4. Comment était votre vie avant que vous ne deveniez musulman ?

5. Comment était votre relation avec votre époux/ épouse et vos enfants ?

6. Avant de vous convertir, aviez-vous des problèmes psychologiques, consommiez-vous des drogues ou de l'alcool ?

7. Quel est la raison de votre conversion à l'islam : un accident, un événement, un divorce... (expliquez brièvement s.v.p.)

8. Quand et où êtes-vous entré en contact avec l'islam ?

9. De combien de temps avez-vous eu besoin avant de vous convertir ?

10. Qu'avez-vous ressenti pendant la profession de foi (Kalimat al-Shahada) ?

11. Avez-vous été témoin d'un événement mystique ou sentimental qui vous a décidé à vous convertir ?

12. Dans quelle mesure votre vie familiale, sociale, culturelle a-t-elle été modifiée ?

13. A quels problèmes avez-vous dû faire face après votre conversion à l'islam ?

14. Êtes-vous membre d'un mouvement quelconque ? Si oui, lequel ?

15. En Occident, les gens montrent de plus en plus d'intérêt pour les mouvements philosophiques et les religions orientales. Selon vous, à quoi cette tendance est-elle due ?

16. Quelles sont vos appréhensions en ce qui concerne les mystiques (étrangers) ?

17. Que pensez-vous de la relation élève-professeur dans les mouvements philosophiques et religieux ? Que pensez-vous de

l'influence des membres du groupe sur la personne qui vient de se convertir ?

18. Que pensez-vous de la bénédiction divine, de l'enchantement, de l'extase, et de la contemplation mystique ? Si vous avez personnellement fait une pareille expérience, pourriez-vous la décrire ?

Orhan GÜRSU

Faculté théologique

De psychologie de la religion

Personnel de recherche

Université de ULUDAG

FLAMANCA

Geachte broeder. Deze week zal in het gebied van psychologie van de godsdienst als masteronderzoek (onderzoeksthese) gebruikt worden. Daarom bent u niet verplicht uw echte naam en eerlijk de vragen te beantwoorden. De antwoorden die u gaat geven, zal een groot rol spelen voor het eindwerk van mijn onderzoek. In de hoop dat u de hup en de kracht niet zult weigeren dank ik u en hoop dat Allah u ook zal belaren.

1. Naam, voornaam, geboortedatum, beroep, opleidingsniveau.
2. Voor u zich in de Islam bekeerde, wat was uw godsdienst en uw geloof? Kan u uw geloof uitleven? Wat was uw geloof tegenover God?
3. Heeft u voor de Islam in andere godsdiensten geloofd?
4. Hoe was uw leven voor dat u moslim werd?
5. Hoe was uw relatie met uw echtgenot (e) en uw kinderen?
6. Voor dat er moslim werd had u psychologische problemen, gebruikte u alcohol en of drugs (verslavingsmiddelen).
7. Wat is de oorzaak van uw zoek naar de Islam: een ongeluk, een gebeurtenis, echtscheiding... Kunt u in het kort vertellen.
8. Wanneer en hoe bent u in aanraking met de Islam gekomen?
9. Hoelang duurde eer dat u de beslissing naar om u te bekeren?
10. Wat voelde u tijdens de geloofs belijdenis (Kelime-i Şehadet).

11.Had u een mythische of en fevoelige geberutenis die u beinvloede om moslim te worden (een wonder...)

12.Hoe is uw cultureel, sociaal, familiaal leven veranderd na uw bekering?

13.Met welke problemen moest u bekampen na uw bekering tot de Islam?

14.Bent u aangesloten bij een stroming? Welke?

15.In het westen hebben de mensen meer en meer neiging interesse in stromingen en in oostelijke goddingen. Wet zijn de oorzaken volgens u?

16.Wat zijn uw bedenkingen tegenovern vreemde (buitenlandse) mystieken.

17.Wat denk u over die relatie leraar-leerling in de stromingen en de invloed van de mensen in de groep op diegene die zich bekeerd hebben. Wat is uw mening hierover?

18.Goddelijke zegen, verrukking, extase, mystieke geestvervoring

-Wat is uw mening tegenover goddelijke zegen, zerrukking, extase mystieke geestervoering?

En als u zelf beleeft kunt u beschrijven?

Orhan GÜRSU
Theologische Facuteit
Geloofpsychologie
Onderzoekspersoneel.
Üniversiteit van ULUDAĞ